

L. eleg. g.

130

l. eleg. g.

730

ad usum
S. Mariani
Naxos
Sen. Abbe

5

<36622483560017

S

<36622483560017

Bayer. Staatsbibliothek

INITIA RHETORICA

AVCTORE

IO. AVGVSTO ERNESTI

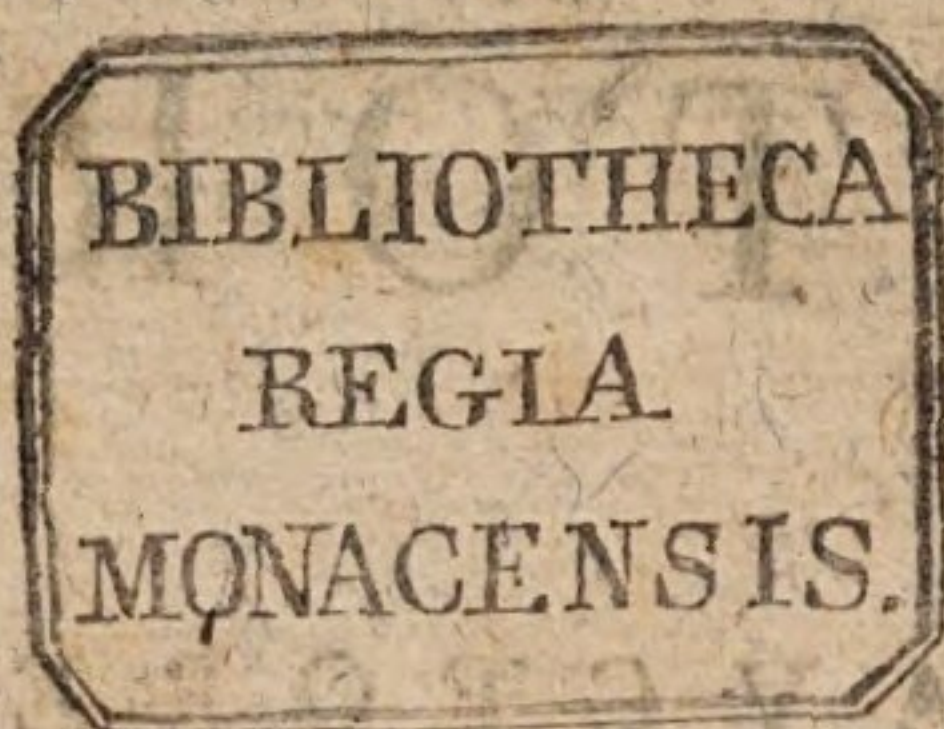

EDITIO NOVA, AVCTIOR ET EMENDATIOR

LIPSIÆ

SVMPTEBVS CASPARI FRITSCH

MDCCLXX.

BIBLIOTHECA

REGIA

MONACENSIS.

Dissolui enim tandem nomen, quod, promittendis rhetoricae artis initiis, ante multos annos contraxeram: sed ita, ut, quemadmodum non optimi debitores solent, necessario magis, quam libenter dissoluerim. Nam, ut ingenue fatear, per longius interuallum illud, quod inter primam Initiorum meorum editionem secundamque intercesserat, ita alienior in dies factus eram a consilio, cuius professione mihi necessitatem quandam elementa oratoria scribendi imposueram, ut magnopere cuperem, aliquam mihi idoneam causam dari, per quam, in secunda illa editione, possem, non eruditos quidem homines, quorum res in elementis disciplinarum non agitur, sed redemptorem libri differre. Itaque magno tum onere me leuatum existabam, cum acerbissima dulcissimae coniugis mors eam mihi maxime probabilem attulisset: idque vnum, in illo, omnibus de causis maximo iustissimoque luctu, commodum mihi capere videbar. Neque vero me tam auocabat a scribendo taedium, quod in ista elementorum tenuitate, et, prope dicam, ieiunitate, mihi deuorandum esset, praesertim dulcedini, quae ex graecorum latinorumque scriptorum vberissima elegantissimaque doctrina percipitur, adsueto, quam, quod usu diuturniori, multis variisque ingeniis assidue tractandis, cognoueram, quam

parum, praeceptis dicendi ad eloquentiam proficeretur, quanto plus, aut quam paene omnia essent in ingenii bonitate, interpretatione veterum, vel lectione, bene instituta, exercitatione denique, quae solertia et iudicio boni praeceptoris regeretur. Atque nominare possum doctissimos homines, celeberrimosque viros, quibus, de promisso me, velut tardum nomen, appellantibus, causam meam abunde probavi. Sed cum, diuenditis secundae Initiorum editionis exemplis, tertiam pararet conductor, identidem appellando, monendo, atque etiam suo quodam iure postulando, perpulit, ut de fide exsoluenda cogitarem, et, dum edita ante repeterentur, hanc nouam et ultimam Initiorum partem conficerem: quae fortasse etiam magnitudinis vitio laborat.

Descripsi totam dicendi artem in partes duas, inuentionem et elocutionem. Nam dispositio est profecto et ipsa genus quoddam inuentionis, et pronuntiatio atque actio ita cum elocutione coniuncta, ut ab ea non optime diuellantur. Ego vero pronuntiationis et actionis ne praecepta quidem posui. Nam, ut nunc est, oratoribus actione nulla opus, nec in istis paucis et sedatis gestibus, quos hodie orationes desiderant, illa est, quae veteribus dicitur, actio, a qua Graecis orationes, in quibus ea locum habeat, *ἀγῶνες* dicuntur. Pronuntiatio autem paucis magistri admonitionibus,

nibus, si vox a natura bona sit, facile conformabitur.

In prima parte, quo loco de argumentis inveniendis agitur, retinui veterem rationem, quae argumenta reperire docet secundum genera causarum: non, quo non et ipse, post tot alios, possem alia via uti, sed quia nihil adhuc melius ista ratione vidi, inprimisque, quoniam ad intelligendos facilius cum Rhetores, tum Oratores veteres, utilis ac prope necessaria videbatur: cuius rei maxime causa etiam tertium genus, iudiciale, servauimus, quo alias Rhetorica hodie putatur carere posse. Sed maxime locos magnitudinis diligenter volui explicare, quod eorum maxima est in exornando, amplificando, omninoque in eloquentia, utilitas. Atque idem in locis de argumentationibus, earumque exornatione et amplificatione, voluimus efficere; quod cognoueramus, hodie vulgo, et qui dicerent, et qui de dicendi arte praeciperent, in hac parte esse valde siccos et tenues. Nempe plerique satis habent, si argumenta ipsa teneant, quae dicunt e disciplinis, maxime e philosophia, disci: de modo argumentorum tractandorum, argumentando, exornando, augendoque, vix cogitant, nisi quod nonnulla ieiune de similitudinibus, exemplis et testimoniis, quae illustrantia argumenta vocant, praecipere solent. Itaque tanta celeritate plurima in dicendo argumenta effunduntur, ut

nullo modo haerere in animis, aut vim suam exferere possint. Popularitatem etiam oratoriam ut a subtilitate disciplinarum distinguere-
mus, laborauimus, neque solum in rebus, sed etiam in verbis: in quo genere valde hodie peccatur, praesertim ab oratoriis vernaculis.

Omnino mihi videntur multi, in philosophiae ad eloquentiam comparandam necessitate et usu, non parum a veritate aberrare. Quod si ita est, ut nonnulli, studii sui, ut opinor, commendandi causa, dicunt, eloquentiam nasci a philosophia: haud dubie id totum pertinebit ad inuentionem rerum. Enim vero illud, iam suis locis diximus, non admodum verum esse, quod quidam, etiam non magni alias philosophiae admiratores, dicant, locum de affectibus et moribus totum, quantus quantus sit, e philosophia esse repetendum: in eoque magnum adstipulatorem habemus Antonium apud Ciceronem de Orat. I, 51. Relinquitur ergo vnus locus de argumentis vel inueniendis, vel tractandis. In quo ipsa praeceptorum rhetoricorum ratio declarat, quam multa sint, in quibus nihil auxilii a philosophia sit expectandum. Sed principatus huius partis, atque vniuersae adeo eloquentiae, haud dubie est in copiosa ornataque argumentorum tractatione. In ea autem quid est, quod nos iuuare magnopere possit philosophia ea, quae hodie in scholis traditur? An sententias forte acutas, nouas, splen-

splendidas, suppeditabit? non multas, opinor. Alios fontes indicauimus in libro ipso. An exempla, similitudines, acute dicta magnorum virorum? multo minus. Quid igitur? Nihil, ut opinor, nisi puncta argumentorum, quae ex vniuersa rerum diuinarum humanarumque natura petuntur. Quae utut saepe sint nota etiam iis, qui disciplinam philosophorum non cognouerunt, ac non minus bene e sacris libris, atque adeo melius, discuntur, quam e philosophia: tamen concedam, a philosophia suppeditari. Sed haec argumenta perexiguam partem oratoriae materiae constituunt, neque magis eloquentiam conficiunt, quam ossa corpus humanum viuum, valens, vegetum, pulchrum. Nam quod Dialectica indigere oratorem dicunt, ad iudicandum, in delectu argumentorum, in definiendo, in partiendo, id facile concesserim: sed habet tamen et ea ratio suum modum, ut ex iis patere arbitror, quae de argumentationibus et refutatione dixi, quibus addet, qui volet, quae contra illam sententiam idem, quem ante dixi, Antonius, disputat apud Ciceronem de Orat. II, 38.

Ac ne mihi, in hac disputatione, Ciceronis opponatur auctoritas, qui philosophiae in eloquentia vsum magnopere praedicat, inprimis in Oratoris principio, seque magis e Philosophorum, quam Rhetorum, scholis oratorem prodiisse: primum, Rhetorum praeceptis quam

vim ad comparandam eloquentiam tribuam, mox dicetur: deinde longe aliter illud totum de philosophia accipiendum, quam homines veteris philosophiae imperiti, et in compendii alicuius angustias compacti et conclusi, existimant. Nam primum, ista cum dicit Cicero, non dictata Philosophorum intelligit, h. e. compendia disciplinae, quae tironibus explicantur, et ediscenda proponuntur: ultra quae quotus quisque hodie sapit? Etenim de iis ita omnibus locis loquitur, ut nihil habuisse videatur contentius. Neque vero de omni genere philosophiae intelligit, non de Epicurea, non de Stoica: quae genera erant fere tenuia, et sicca rebus, et minus elegantia verbis: sed de Academica, a Platone orta, fortasse etiam Peripatetica, sed maxime illa. Non se e porticu Zenonis, aut Lyceo Aristotelis, aut hortis Epicuri, sed ex Academiae spatiis maxime oratorem exiisse dicit. *Illa enim sunt curricula, inquit, multiplicium variorumque sermonum,* in Orat. c. 3. Nempe Academicæ philosophiæ erat, de omnibus rebus in utramque partem disputare: quod ad forensē eloquentiam fane valebat plurimum: neque id anguste et tenuiter, sed eleganter, copiose, et ornate, ut e Platonis, Xenophontis, Ciceronisque dialogis intelligitur. Atque etiam ex aliis scholis erant interdum, qui istam copiam persequerentur. *Nam orationis quidem copia videmus, ut abundant Philosophi,*

phi, qui, ut opinor, nulla dant praecepta dicendi, nec idcirco minus, quaecunque res praeposita est, suscipiunt, de qua copiose et abundanter loquantur, ut Antonius apud Ciceronem dicit Or. II, 35. extr. Cicero quidem in libro de Officiis secundo, c. 5. redundantiam in Panaetio Stoico notat, ubi, cum et ipse satis copiose declarasset hoc, homini ab homine plurimum utilitatis venire, ita concludit: Longiores hoc loco sumus, quam necesse est. Quis est enim, cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis a Panaetio commemorantur: neminem neque belliducem, nec principem domi, magnas res et salutare sine hominum studiis gerere potuisse. Commemoratur ab eo Themistocles, Cyrus, Agesilaus, Alexander, quos negat, sine adiumentis hominum, tantas res efficere potuisse etc. Quare, si quis lectione Philosophorum a Socrate profectorum, Platonis, Xenophontis, Aristotelis in ethicis ac politicis, Ciceronisque, plurimum profici ad eloquentiam dicat, me habeat valde consentientem, ad eosque in ipso libro passim studiosos eloquentiae amandauimus: sin idem philosophiae nostrae aetatis tribuat, quae fere est tenuis rebus, et barbara atque inficeta verbis, nullo modo assentiar. Atque haec non eo disputantur, ut philosophiam aut ipsi contemnamus, quod non est credibile in eo, qui ipse philosophiae

elementa scripsit, aut non vtilitate vberri-
mam putemus, omnibusque serio commen-
demus, sed vt eius vim et vsum ne iusto la-
tius extendi patiamur.

Sed vt ad instituti nostri rationem expli-
candam redeamus, in parte ea, quae est de
Inuentione, posuimus locum de sententiis,
qui vulgo inter figuras explicari solet. Etenim
sententiae in rebus sunt, non in verbis. Omni-
no rerum, quae ab oratore tractantur, duo
genera sunt: alterum necessariarum, quae in-
sunt in argumentis maxime: alterum aduen-
titiarum, quae pertinent ad copiam et orna-
tum. In his ergo sunt sententiae, exempla,
similia, testimonia, prouerbia: quae propterea
a nobis omnia ad partem primam sunt relata.
In quo nos aequos habituros esse peritos spe-
ramus: neque minus in illo, quod in altera
parte e figurarum numero exemimus, quae-
cunque ad copiam potius, quam ad ornatum,
pertinent, vt periphrasin, definitionem, exer-
gasian, μεγαμὸν, congeriem etc. Neque for-
tasse in his, si accurate velimus iudicare, figu-
ra est: quae non est, nisi vbi oratio cum vir-
tute aliqua recedit ab vsitata forma, et infle-
ctitur. Totum autem locum de figuris sic
descripsimus, vt in figuras suauitatis et graui-
tatis distribuere. Id nobis in-sequenti-
bus capitibus ad breuitatem commodius fuit,
et

et tironibus ad iudicandum aptius fore speramus.

Fuerunt fortasse, qui a nobis philosophiam potius super Rhetorum praeceptis, et demonstrationes e philosophia ductas, expectarent, in quo genere non vnus iam operam oleumque perdidit. Ego vero tironibus utilius putavi, quae aut veteres obseruassent, aut ego met ipse, utilia ad dicendum, ea breuiter et perspicue tradere. Ceterum, qui volent super singulis quibusdam praeceptis philosophari, eorumque causas e natura rerum humanarum explicare prouectioribus, hi sibi subinde occasionem idoneam datam reperient.

Atque etiam vereor, ne sint, qui nos Initiorum, quae tironibus conueniant, modum excessisse dicant, praesertim in locis de argumentis, argumentationibus, et argumentorum reprehensione; quae etiam excedere captum eius aetatis videantur. Neque diffimulem, maius esse factum opusculum, quam destinatum ab initio fuisset: sed videbam, eam rem hoc habere commodi, vt etiam Academicis lectionibus seruire posset. Itaque nolui refecare, quae non satis conuenirent iis, qui primum ad hanc artem cognoscendam venirent. Illud quoque animaduenteram, plerisque hodie facere in hac parte, quod olim in Rhetoribus reprehendebat Quintilianus

V, 8.

V, 8. vt probationes, quae in arte sunt, constantque rebus ad faciendam fidem idoneis, aut omnino negligent, aut leuissime attingant, siue, quod argumenta, velut horrida et confragosa, vitare, amoenioribusque locis desiderare malint, siue, quod ea e philosophia, vel adferenda, vel petenda dicant. Quare putabam, me non male consulturum studiosis eloquentiae, si in hac parte diligentior essem, praesertim cum vsu didicissem, iuuenibus hic maxime haerere aquam solere, et saepe, in rebus satis obuiis, non occurrere, quae apte dicant: quod fit, vt opinor, nulla alia de causa, quam quod nondum exercitatione aliqua in inueniendo vsi sunt, quae idoneis praeceptis regeretur. Ceterum, vt quisque discipulos habebit, ita, de praecepto Quintiliani VIII. *praef.* deliget, quae tradat.

Sed nihil magis arbitror fidem Rhetoris postulare, quam, vt hoc in tempore doceat discipulos, totum hoc praecipendi genus quo comparatum sit, quid profit, et quoad: *Minimum esse, de arte loqui*, vt Cicero vere dixit, Inu. I, 6. *multo maximum ex arte dicere*: Rhetoricam nihil habere, nisi obseruationem quandam earum rerum, quae in dicendo valeant, *quae si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens*, vt idem ait, de Orat. II, 57. Etenim, vt vsu didici, adolescentes, quoad de
prae-

praeceptis agitur, et audiendo res transigi potest, alacres sunt cupidique eloquentiae: vbi res ab auribus ad manum, hoc est, ad commentandi laborem, venerit, tum mihi fiunt tardi et segnes: siue, quod plerique omnes fugiunt contentionis et laboris molestiam: siue, quod hanc imbiberunt opinionem, vt satis ad bene dicendum putent esse, si praecepta dicendi norint: quod est a vero alienissimum. Tria v. c. sunt, quibus, in singulis causis ac rebus, ad dicendum propositis, ad inueniendum opus est: ingenio primum, quod valet, vt in omnibus rebus, plurimum: deinde diligentia, quae se penitus infinuet in causam, eiusque omnes partes perspiciat, omnes argumentorum locos in promptu habeat, in eosque sit intenta maxime. Inter haec duo perpaululum loci, iudice apud Ciceronem Antonio, reliquum est arti, quae nihil nisi demonstrat, vbi quaeras, atque vbi sit illud, quod cupias inuenire. Age porro, in promptu sit, excussis locis artis omnibus, quod dicendum sit, paratus sit argumentis ornandis apparatus: restat, vt delectum habeamus, vt, quantum, et quoad vbique dicendum sit, videamus: quod nullis praeceptis doceri potest. Atque similiter de elocutione possum demonstrare, praeceptis pauca, exercitatione bene instituta omnia constare.

Itaque

Itaque omnes, qui se eloquentiae magistros profiteantur, velim in praeceptis breves et parcos esse, ad exercitationem illam omnia referre. Ea est duplex: altera est in analysi, altera in compositione et veluti genesi, quae sine illa bene procedere nullo modo potest. Primum igitur studiosis eloquentiae interpretabuntur meliores oratores, historicos, poetas, etiam philosophos Socraticos, veluti Xenophontios libellos, et Platonis dialogos quosdam, sed ita, ut breuiter, et sine lectionis ostentatione, verborum sensu explicato, rebusque ipsis ex historia, aut vndecunque, illustratis, ingenium et artificium scriptoris cuiusque aperiant, ostendantque, quid de quaque re, qua causa et consilio, quomodo denique dictum sit, a quo fonte quaeque ducta sint, quid in argumento quoque, aut narratione necessarium, quid aduentitium, et ab ingenio oratoris historici-ve, ornandi causa, accesserit, quae in sententiis vel subtilitas, vel pulchritudo, vel sublimitas sit, quibus notis deprehendatur, et vnde sit, in verbis denique quid eleganter, venuste, copiose, ornateque expressum. Comparabunt etiam interdum locum, in quo versabuntur, cum simili, neque solum in toto argumento, aut loco communi, aut epistola, sed etiam in singulis sententiis, et varietatem
com-

commutationemque, cum caussis, demonstra-
bunt. Proponent denique loca insignia, ex
vnoquoque dicendi genere, ad ediscendum,
vt quasi viuus quidam typus et forma artificii
oratorii imprimatur animis, quae iis obuerse-
tur in scribendo, vt ad eam dirigere cogita-
tionem et orationem possint. Hac exercita-
tione vbi aliquantum ad intelligendum pro-
fecerint, quod tentando facile potest intel-
ligi, tum vero paullatim accedent ad eam,
quam genesis dixi, sed ab initio ita, vt dis-
cipulis velut obstetriciam operam nauent.
Quod facient, si, proposita aliqua re, viri-
ribus apta, primum per regiones, intra quas
veluti venentur, et circa fontes oratoriae co-
piae, quasi manu circumducant, inde petere,
quod opus sit, iubeant, alia deinde probent,
alia improbent, redditis iudicii caussis: de-
inde de ordine cum iis velut in consilium
eant, et, quid priori, quid posteriori loco di-
cendum, communiter cum ipsis constituent:
denique comparatis copiolis et digestis, ipsi
coram, audientibus et calamo excipientibus
discipulis, commententur, ita, vt ostendant,
quare quidque ponant, sic eloquantur, quare
figura quaque vtantur, quare modo tenuiter
dicant, modo copiose et ornate, vbi commu-
tatione, dilatatione opus, vbi caussae senten-
tiaeve adiunctione etc. Hac ratione qui
vtentur

vtentur in eloquentiae disciplina haud dubie plurimum proficient, nisi in homines plane hebetes inciderint: a me quidem cum fructu multorum yfurpatam esse, vere possum dicere. Qui nihil aliud agent, nisi, vt praecepta dicendi per interualla explicent, in enarrandis oratoribus, aliisque scriptoribus, sensum vt-cunque declarent, phrasas obseruent, historias et ritus antiquos illustrent, et figurarum nomina decantent, deinde vero statim suo Marte scribere iubeant, hi vero frustra se in speciminibus discipulorum emendandis cruciabunt, magisque se obmutescendi, quam dicendi, magistros probabunt.

Ceterum, etsi nihil utilitatis a praeceptis dicendi sperari potest, nisi vt viam quandam et iudicandi et inueniendi ostendant: tamen vel sic bene positam operam putabimus, quam in conscribendis his initiis sumsimus, si hunc quam plurimi fructum ex iis ceperint.

PROLEGOMENA

DE

RHETORICA VNIVERSA.

§. I.

Rhetorica est ars, docens eloquentiae comparandae rationem: differtque a *Dialectica*, quae et ipsa rei cuiusque explicandae rationem tradit: quod haec de rebus subtilibus docet differere subtiliter ac tenuiter, vnam veritatem et perspicuitatem amplexa, illa autem fere de rebus populari intelligentiae subiectis, et non modo ad intelligendum, sed etiam ad delectandum, commouendumque accommodate.

2. *Eloquentia* est facultas, perspicue, copiose, ornateque dicendi: eique subiectae sunt veluti materia, quam tractet, elaboretque, res omnes, quae perspicuitatem capiunt accommodatam intelligentiae communi, ornatumque ad motum animi delectationemque idoneum: cuiusmodi sunt res morales omnes, historicae, omninoque in communi usu vitae humanae verfantes.

3. Quaecunque autem posita sunt in facultate oratoria, e duobus fontibus ducuntur, et a *rebus*, et a *verbis*. Nam primum perspicuitatem nulla verba efficere possunt in rebus, aut non in-

telligendis satis, aut non intellectis: et res quamuis perspicuas obscurat verborum inscitia. Copia porro cernitur, primum, in argumentorum, exemplorum, testimoniorumque frequentia, loco et ratione vsurpata, deinde, in verborum, dicendique formarum et variatione, et frequentatione; quarum illa in rebus, haec in verbis tota inest. Neque ornatus alias causas habet. Et enim partim in sententiarum acutarum copia inest, quibus oratio distinguitur, partim in tropis, figuris et numero: quae verborum esse omnes vident.

4. Vnde fit, vt Rhetoris duae maxime partes sint: quarum altera est, vt doceat res *inuenire*, inuentisque recte vti: altera, res bene excogitatas bene *eloqui*.

5. Prima igitur Rhetoricae pars est *inuentio*, quae tota ab ingenio, literis, lectione et vsu rerum subactio et nutritio, ducitur. Ei subiecta est *dispositio*, quae inuentorum delectum et ordinem tradit, estque iudicii et prudentiae. Altera est *elocutio*, quae obseruatione, iudicio, etiam ingenio continetur. In hac inest ea, quam nonnulli et ipsam artis partem faciunt, *pronunciatio*, et, si res postulet, *actio*. *Memoria* autem, quam et ipsam Rhetorices partem veteres fecere, siue propriam, siue subiectam et adiunctam actioni, ducta ab artificio, per Simonidem reperto, cum nostra eloquentia non magnopere est coniuncta: vnde iure hodie e praeceptis dicendi est sublata.

PARTIS

PARTIS PRIMAE
DE
INVENTIONE
SECTIO PRIMA.

CAP. I.

De Inventione uniuersa.

6.

Inuentio est facultas videndi in vnaquaque re, quid in ea sit ad persuadendum idoneum. *Persuadendi* autem vim non capiunt hi, qui, consuetudine loquendi vernacula decepti, totam ad probabilitatem referunt. Latina quidem consuetudo in hoc verbo latius patet. Nam et ea persuaderi dicuntur, in quibus nulla dubitandi causa relinquitur, efficiturque ἀσφάλεια, et assensionis firmitas, quae a perfecta demonstratione, pro rei cuiusque natura, ducitur. *Conuictio*, quam effici imperiti volunt, male factorum est, saltem errorum: neque vir bonus et prudens conuinci gaudeat. Ceterum, quia orator saepe tractat res opinabiles, sane in iis nec ultra probabilitatem assurgere potest.

7. Primum autem inuentionis munus recentiores artis magistri posuerunt in quaerenda uniuersa materia; vnde nata sunt de inuentione thematis, quod vocant, praeccepta, non superuacua modo, e vetere disciplina, sed etiam verae

eloquentiae noxia. Nam hinc recentiorum oratorum consuetudo fluxit, re ipsa, de qua dicendum erat, neglecta, dicendi, quae nemo neque velit audire illo tempore, neque sibi audienda putet: hinc mos nomina personarum, dierum, atque locorum torquendi: hinc vanitas doctrinae ostentandae, atque aliae similes ineptiae.

8. Vera eloquentia non indiget alia ad dicendum re, praeter eam, cuius causa dicitur. Estque haec ipsa ingenii atque inventionis vis, in vnaquaque re, quae dicendi occasionem praebeat, videre aliquid, quo prodesse et delectare audientes possis, quodque ita sit cum re illa coniunctum, ut unicuique in mentem venire debuisse videatur. In quo etsi dominatur felicitas ingenii, tamen etiam praecepta vel adiuuare ac dirigere ingenii celeritatem et vbertatem, vel excitare tarditatem et instruere inopiam possunt. Ea quae sint, alio loco traditur.

9. In omni inventione oratoria duo insunt: primum *materia*, siue res, quae inueniuntur, ipsae, alterum *tractatio materiae* repertae, et elaboratio. Inanis enim est, inventionis apparatus, ut ait apud Ciceronem Crassus, nisi recte tractare possis. *Materia* inest in omni argumentorum, exemplorum, testimoniorum, aliorumque similium copia, quae e certis ac definitis locis ducitur: tractatio autem in conclusionum et argumentationum modis, exornatione et amplificatione.

10. Itaque primum dicemus, de omnibus apparatus oratorii generibus, iisque congerendis

ac

ac comparandis, deinde, quomodo argumentando, exornando et amplificando tractetur, ad persuasionemque conferatur, docebimus.

CAP. II.

De Materia inuentionis uniuersa.

II.

Materia, quam inuentio oratoria amplectitur, triplex est, inestque in λόγοις, ἡθροσι et πάθροσι. Λόγοι valent ad docendum, ἡθρο ad placendum, πάθρο ad commouendum. Isti sunt necessitatis, illa delectationis, haec victoriae. Quamquam, vt nunc est, etiam πάθρο magis delectationis sunt, quam victoriae, toto genere orationum apud nos conuerso. Nec orator non iudicandus, qui iis in dicendo non vtitur: nisi etiam Lyfiam et Ifocratem ex oratorum numero eximendos iudicare velimus.

12. Latissime patent λόγοι, quibus proposita est veritatis intelligentia: iique insunt in rationibus, ad intelligendum verum idoneis. Diuiduntur autem in duo omnino genera, quorum alterum est commune, quod vagatur per omnia rerum et caussarum oratione tractandarum genera: alterum certis rebus et caussis proprium.

13. *Proprii* loci tripliciter distribuuntur e numero caussarum diuersarum.

14. Sunt enim *tria genera caussarum*, primum *demonstratiuum*: alterum *deliberatiuum*, tertium *iudiciale*. *Demonstratiuum* versatur in laudando,

do, vel reprehendendo: *deliberatiuum* in ſuadendo vel diſſuadendo: *iudiciale* in accuſando, vel defendendo.

15. Neque vero exiſtimandum eſt, hanc diſtributionem cauſarum, ab antiquis Rhetoribus inductam, inutilem factam eſſe hodie, commutato, qui tum fuit, rerum ſtatu, vt non nullis placet. Nam, cum nullum ſit genus materiae, in quo orator verſari poſſit, quod non vel honeſtatem laudet, vel reprehendat turpitudinem, ſuadeat vtilia, vel diſſuadeat noxia, denique vel accuſet iniuſtitiam, vel defendat innocentiam, iuſtitiamque: non poteſt intelligi, quare vetus diſciplina mutetur, praefertim cum, ea conſeruanda, veterum Rhetorum intelligentia adiuuetur. Atque etiam, ſi in vna et item altera ciuitate ſublata eſt conſuetudo, vel de republica in conſilio publico, vel de iure in iudicio dicendi: tamen non nullis locis ea adhuc viget. Non eſt autem conſentaneum, artem ac diſciplinam vni et item alteri ciuitati, et certo tempori accommodari.

16. Vnumquodque autem genus cauſarum proprios quosdam habet locos, e quibus λόγοι, quos diximus, ducantur. Ac primi quidem generis loci ſunt honeſtas et turpitudō; alterius, vtilitas et damnum; tertii, iuſtitia et iniuſtitia: e quibus quae argumenta, et quo modo petantur, ſeparatim demonſtrabitur.

17. Sed loci iſti non ita proprii ſunt cauſarum generi cuique, vt non et ad alia genera poſſint transferri. Nam in ſuadendo et diſſuadendo etiam honeſtatem et turpitudinem, iuſtitiam et iniuſti-

iniustitiam adsumimus, si res ita fert, et in laudando vituperandoque vtilitatem et damnum, in accusando vero et defendendo etiam ceteram honestatem et turpitudinem, vtilitatem item et damnum. Ceterum in quoque genere ii, quos proprios diximus, loci dominantur, propriamque ac necessariam sedem habent.

18. Atque etiam sunt loci quidam omnibus generibus *communes*, de magno et paruo, de possibili et impossibili. Nam cum laudamus, magnitudo rerum laudabilium demonstranda est, cum suademus, magnitudo vtilitatis etc. Comparatio etiam saepe facienda est, vt, quod maius, minusve sit, appareat. Tum quae laudamus, ea facta esse, saepe demonstrandum est, quae suademus, possibilis futura, quae accusamus, perpetrata.

19. *Morum* tria sunt genera. Nam *et oratoris* mores quidam sunt probabiles, qui ex oratione debent elucere: et *auditorum* alii, ad quos oratio debet esse accommodata: et *personarum* denique dicendo tractandarum alii, qui oratione debent exprimi. Omnibus generibus adiuuatur persuasio, qui est orationis finis. Priora duo genera aditum orationi faciunt ad audientium animos: tertium vero etiam credibilem facit orationem et iucundam.

20. *Motuum* animi duae partes sunt, earumque altera et ipsa in nonnullis duplex. Primae parti subsunt personae, alteri causae. Persona est interdum duplex, altera eius, qui mouetur, altera in quem mouetur. Causae autem insunt in rebus, propter quas animi in vtramque partem commoueri solent.

CAP. III.

De Loco Magnitudinis.

21.

Primus locus omni generi caussarum communis est magnitudinis, qui maxime in dicendo dominatur. Nam vis maxima orationis cernitur in augendo, auctore Quintiliano VIII, 3. *Augendi* autem vis non est in eo, ut rem maiorem dicendo efficiamus, quam veritas patiatur: impediretur enim fides, et persuasio, quae adiuuari debet: sed in magnitudine ita explicanda et illustranda, ut planissime intelligi sentiri que possit.

2. Magnitudinis autem demonstrandae plures sunt loci. *Primus est caussarum.* Nam, ut quaeque res maiores vires vel ingenii, vel animi, vel fortunae desiderat, quoque plus artis, studii, curae, industriae, laborisque in efficiendo habet, denique, quo maioribus ac pluribus cum difficultatibus, et impedimentis, vel internis, vel externis in efficiendo conflictandum est, eo maius quod efficitur, haberi solet.

23. Atque etiam ipsarum caussarum est quoddam discrimen, vel adiuuans magnitudinem, vel minuens. Nam maiores caussae sunt eae, quae ab ingenio animoque ducuntur, quam, quae in corpore insunt, aut fortuna, maioresque difficultates putantur, quae ab animo atque a natura obii-ciuntur, quam quae a rebus externis. Est enim
difficilius

difficilius certamen cum animo atque natura, quam cum fortuna.

24. Adiuvat etiam magnitudinis intelligentiam caussarum, quibus quem in agendo vsum esse vel constat, vel probabile est, honestas, vel turpitudine. Maius v. c. beneficium putatur, quod quis amore, aut officio, aut tali aliqua causa ductus, quam quod temere ac leuiter, inanís laudis, aut utilitatis suae spe, tribuit.

25. Alter locus ducitur ab *effectis*, maxime ille accommodatus intelligentiae communi. Vulgo enim omnes magnitudinem rerum et actionum metiuntur effectorum magnitudine. In quibus spectari solent *genera*, *vis* et *numerus*.

26. *Genera* differunt, vt ipsa bona et mala, quae vel animi sunt, vel corporis, vel fortunae: item vel priuata, vel communia et publica. Itaque effectorum eadem comparatio est, quae bonorum et malorum, tantoque maius quodque putatur, quanto maius in suo genere vel bonum vel malum habet. Maiores itaque putantur res eae, a quibus animi, quam corporis, item corporis, quam fortunae, a quibus denique publica, quam a quibus priuata bona vel mala veniunt.

27. *Vis* deinde effectorum aestimatur e *duratione* et *celeritate*. Nam vt quaeque res celerius aliquid affert aut bonum, aut malum, eo maior habetur. Veluti maior Pompeii virtus in bello piratico putatur, quod quadraginta diebus confecit, quam in alio, item Marii in Cimbrico, quam in Iugurthino. Tum quae res in longius tempus profunt, maiores videntur iis, quae in breuius.

Tanquam maior censetur benignitas, quae consiliis et opera fortunas hominis constituit, quam quae largitur, quod breui absumatur: maior Solonis et Lycurgi legislatio, quam Themistoclis ad Salamina, aut Lyfandri ad flumen Aegos, victoria.

28. Numero denique effectorum cernitur rei magnitudo. Nam in pluribus generibus prodesse maius est, quam in vno: et in eodem genere, quo plura res affert bona, eo maior existimatur: similisque est nocentium rerum aestimatio.

29. Tertius locus complectitur ipsam rei naturam: in quo plus inest, quam in ceteris, subtilitatis: vnde plerumque minus sensus hominum mouet hoc magnitudinis genus, difficilioremque tractationem habet. Est scilicet cuiusque rei seiuncta quaedam a causis et effectis magnitudo, siue sensibilis illa, vt in rebus corporeis, siue intelligibilis. Intellectus autem magnitudinis posterioris venit siue ab *insita* quadam rei *specie*, vt fortitudinis, liberalitatis, quae natura mouet animum hominis in vtramque partem, id quod vsus in quaque re declarat; siue ab opinione quadam hominum, qua, vt numis aliisque rebus certum pretium, ita magnitudo vel attribuitur, vel demitur: eaque si late patet, ab illius insitae speciei sensu venit.

30. Est etiam quartus magnitudinis locus, qui e personarum, temporum et locorum discrimine pendet, maxime foecundus ille, praesertim in laude et reprehensione factorum, in agendis gratiis, in gratulando, et similibus, inprimisque popularis. Primum igitur, quod illa Terentiana meretrix de dono

dono praedicat, *gratum est, non tam per se, quam quod abs te datum est*, id dictum de vno genere rerum, patet latius: estque tam multiplex ea ratio, vt vix praeceptis comprehendere satis possit. Magnitudo enim augetur in vtramque partem, personarum vel dignitate, necessitudine, meritis, vel rebus contrariis. In *temporibus* ac *locis* porro magnam saepe vim ad augendum habet necessitas, opportunitas, et delectus.

31. *Quintus* locus habet *modum* rei, in actionibus inprimis aestimandis plurimum adiumenti adferens. Coniunctus autem est maxime cum loco causarum. Nam *modus* rei gestae propterea ad rem ipsam augendam valet, quod in eo exprimitur ratio causarum, a quibus actio nata est. Hoc loco v. c. vsus est Cicero in Agrar. II. honoris a populo accepti, augendi causa: c. 2. *Neque me solum Consulem fecistis . . . sed ita fecistis . . .* etc. item in Orat. ad Quir. p. Red. aliisque locis permultis.

32. *Modus* autem rei praeter tempus et locum, de quo antea separatim dictum est, continetur tot, tamque variis rebus, vt eas vniuersa et breui praeceptione comprehendere non liceat. Ceterum in vnaquaque re facile, si quis animum aduertat, reperientur. Sic beneficii tribuendi *modus* continetur fere celeritate tribuendi, hilaritate vultus, comitate ac liberalitate orationis, aliisque similibus.

33. Est etiam intelligendae magnitudinis *locus*, qui *comparationis* dicitur. Sed nobis magis placet *comparationem* in modis tractandae magnitu-

gnitudinis ponere: praesertim, cum ea omnibus, quos posuimus, locis sit communis.

34. Vbi ergo materia magnitudinis demonstrandae in promptu est, argumentando tractari, elaborarique debet. Atque argumentationes aliae sunt communes, aliae propriae. Communes sunt, quae in omni genere demonstrationis locum habent, de quibus suo loco separatim agemus: propriae, quae maxime sunt intelligendae magnitudini accommodatae.

35. Nulla autem efficacior et luculentior ratio magnitudinis explanandae est, quam *comparatio*. Id ipsa magnitudinis natura declarat. Etenim magnitudo est ex eo genere rerum, ut philosophi tradunt, atque tota mathesis docet, quod non tam ex se intelligitur, quam comparatione. Vnde fit, ut etiam huic oratoriae magnitudini intelligendae aptissima videri debeat comparatio.

36. In hac ratione spectari debent duo: primum, *quocum comparetur*, cuius magnitudinem demonstrare velis: deinde *modus comparandi*. Res igitur, quacum comparetur, quod in manibus habemus, debet esse notae et conspicuae magnitudinis: est enim alterius veluti mensura: eaque ipsa magnitudo, etsi per se nota est, tamen breuiter declaranda erit sententiis et verbis ad eam intelligendam idoneis. Tum ei res, de cuius magnitudine quaeritur, comparabitur sic, ut ei vel par pronuncietur, vel anteponatur, subiectis rationibus, quae e locis supra propositis ducantur. Hoc posteriori modo, qui est optimus, utitur Cicero in Oratione pro Marcello, laudans Caesarem ob veniam

niam Marcello datam. Nam comparat hoc factum cum eius rebus bellicis, ita, ut primo has mirifice extollat: c. 2. init. *Nullius est tantum ingenii flumen etc.* deinde his factum illud anteponat, additis quatuor causis, quae et ipsae comparatione continentur, ductaeque sunt omnes e locis ante constitutis. Eadem ratione saepius ipse, Isocrates, ut in *Panegyrico* et *Euagora*, alique utuntur.

37. Est vero etiam aliud comparationis genus, cum res confertur cum eo, quod ei contrarium est, virtus aliqua cum vitio, quod ei opponitur, aut vitium cum virtute contraria, utilitas cum damno, aut contra: item cum personas inter se contendimus, ut alterius foeditas ex alterius honestate intelligatur, et contra. Sic Cicero Verrem comparat cum Marcello, IV, 54. ut auaritia illius detestabilior fiat huius liberalitate.

38. Magnam porro vim habet argumentatio a minori ad maius, et a maiori ad minus, quae et ipsa est comparationis genus. Eaque locum habet in primis tum, cum magnitudinis demonstratio e locis personarum, temporum, effectorumque ducitur.

39. Ad rerum denique intelligibilium magnitudinem intelligendam plurimum valebit, si eas quodam modo ad sensum reuocabimus. Quod ipsum fit comparatione cum re sensibili, quae sit perspicuae magnitudinis. Hoc modo Saurinus tractat aliquo loco aeternitatis notionem.

CAP. IV.

De possibili et impossibili.

46.

Alter locus communis omnibus caussarum, sed inprimis deliberatiuo et iudiciali, generibus est, qui a possibili et impossibili repetitur: non metaphysico, cuius subtilitas longe abest ab oratoris popularitate, sed crassiori illo, quod oratione tractari, et ad sensum intelligentiamque communem accommodari potest.

41. Omnis igitur de possibili quaestio huc redit, vt quaeramus, vtrum id, de quo disputatur, sit eiusmodi, vt possit, vel potuerit fieri, nec ne. Idque dupliciter. Nam vel per se dubitari potest, an res fieri possit, vel an tali tempore ac loco, et a talibus personis. In illo proprie quaeritur, possibile sit aliquid, nec ne, in hoc factum aliquid sit, futurumue, nec ne. Sed illud prius genus huic posteriori inest, non posterius priori. Itaque de vnoquoque separatim agendum.

42. *Per se possible* putantur, primum ea, quorum caussae intelligi possunt, aut effectus: cohaerent enim natura, neque alterum esse sine altero potest: omninoque in iis, quae natura coniuncta sunt, aut intellectu, vt genus, species, totum, pars, omnibusque relationum partibus, alterum possibile iudicatur, si possibile est alterum: deinde si similia fieri possunt, aut maiora, aut adeo contraria, et dissimilia: si alio tempore, ab aliisque, praesertim deterioribus, effici potuerunt. Neque

que repudiarim illud genus, quod ab Aristotele positum in rhetoricis, etiam philosophi vsurparunt, vt, quorum nobis amor et cupiditas a natura innata sit, ea possible videantur: non, opinor, quod nemo facile amet et appetat, quae fieri non possunt, vt ille ait, sed quod talem appetitum inesse naturis hominum Deus non videtur. Quid impossibile sit, contrariis fere rationibus intelligitur.

43. *An* aliquid certo tempore ac loco, a certisque personis *factum sit*, cum quaeritur, duo videnda sunt; primum, an fieri potuerit; quod quomodo intelligatur, ante dictum est: deinde, an factum sit. Quae autem facta dicuntur, ea vel personis attribuuntur, vel rebus.

44. *Fecisse* igitur quem id, de quo quaeritur, ostendimus, si docemus, non modo *potuisse* facere, sed etiam *voluisse*. Illud habet vim animi ad credendum praeparandi: hoc fidem ipsam continet. *Potuisse* autem quem facere quid, intelligimus, cum opportunitatem tempus locusque praebent, vis et facultas, quam res desiderabat, suppetent, nulla res impediret.

45. *Voluisse* quem facere putamus, si potuit, resque fuit eiusmodi, vt ab eo vel propter virtutis, officii, gloriaeque studium, vel propter cupiditatis alicuius intemperantiam appeteretur: quae solent ex vita ante acta demonstrari: si fuit ira, odio, aut aliquo affectu incensus: si utilitatis, imprimis magnae, spes, eaque propinqua et magna fuit: si necessitas aliqua preffit: si constet, incitatum fuisse ab iis, quorum vel auctoritati vel

gra-

gratiae cedere consuevit: si ante facere tentauit: si paria, cum posset, fecit. Non fecisse quem, e contrariis ostenditur.

46. Sed factum etiam vel arguitur vel refellitur *signis*. Nam vnumquodque factum habet natura sua quasdam vel necessarias, vel solennes antecessiones praeparationesque, quendam porro quasi comitatum rerum quarundam, denique quosdam euentus: quae nota debent esse omnia dicenti de facto in vtramuis partem. Ea vti vel adesse, vel abesse, demonstratur, ita vel factum quid, vel non factum, probabile fiet.

47. Neque solum absentia signorum suorum refellitur factum, sed etiam, atque adeo magis, praesentia contrariorum. Veluti illi Terracinensis Clodii filii suspitione parricidii sunt liberati, quod placide dormientes reperti erant. Nam somnus placidus est animi tranquilli signum, qui esse in conscientia tanti sceleris non potest.

48. *Accidisse* porro atque euenisse quid, aut *esse*, ex his intelligi solet; si comparent ea, quae antecedunt, et per ac propter quae est aliquid, atque fit, vel necessario, vel plerumque: vt, si constet, studium in aliquo doctrinae fuisse, etiam doctum fuisse, credibile fit: item, si quae consequi solent, aut vna esse, demonstraturque, aut clarum sit, alterum ex iis esse aut fuisse: si factum constet, aut esse, quod fieri solet secundario, factum esse intelligitur, quod esse solet primo loco: vt si quis exercuit potestatem aliquam, aut ius, patet habuisse, aut accepisse.

49. Cum denique quaeritur, an aliquid *futurum* sit, quod genus proprium est deliberationibus,

id ipsum quoque pertinet aut ad personas, aut res. In *personis* quaeritur, an quis sit aliquid facturus. Id intelligitur ex iisdem fere rebus, quibus colligimus, aliquem fecisse quid, ex facultate et voluntate; quae maxime iudicatur e moribus, et vitae superioris consuetudine. Nam quod convenit cuiusque moribus, hoc est, vitiis ac virtutibus, studiis, cupiditatibus, quod alias, saepe similibus locis ac temporibus, paribus aut minoribus de causis, aliis, quos minus amaret aut odisset, cum minus cuperet, fecit, id probabile est, quemque facturum.

§ 0. *Res autem futurae* demonstrantur inprimis antegressis causis et signis. Oportet igitur in promptu esse, quibus de causis quaeque res eveniat, et quae sint rei futurae signa: quae discuntur, vel e natura rerum, tradunturque in moralibus et politicis, vel suo cuiusque usu, vel denique historia, usus vicaria. Item, si similia tempora sunt ac loca, eadem futura, colligimus.

CAP. V.

De Locis Generis Demonstratiui.

§ 1.

Genus demonstrativum diximus in laudando vituperandoque versari. Laus autem proprie est virtutis, vituperatio vitii: efficiturque illa quidem, honestate virtutis, haec autem, turpitudine vitii demonstranda. Itaque etiam bona et utilia non laudantur, nisi propter aliquam cum honestate

state coniunctionem, de qua mox dicetur. Unde fit, ut finis huius generis sit, virtutis et vitii, honestatis turpitudinisque opinio.

§ 2. Subiecta porro huic generi, tanquam materia, sunt omnia, in quibus insunt ea, quae ad opinionem honestatis turpitudinisque commovendam idonea reperiuntur. Ea sunt vel *res*, vel *personae*.

§ 3. Intelligendum igitur est iis, qui in hoc genere feliciter velint versari, primum vniuerse, quibus ex rebus opinio honestatis turpitudinisque nascatur, quae honesta et turpia vel sint natura, vel putentur, more atque opinione: deinde quomodo ab his, in rebus personisque laudandis, argumenta ducantur.

§ 4. Iam, quoniam honesti propria et vna sedes est in virtute, efficitur, ut honestatis opinio nascatur, non modo ab ipsa virtute, de cuius partibus philosophi tradunt, sed etiam, primum ab iis rebus, quae sunt ad virtutem vel efficiendam, vel conseruandam, vel augendam aptae, deinde a virtute ortae, nec sine virtute aliqua intelligi possunt, ut pudor, iniuriarum perpeffio, denique virtutem habent efficientem sui, ut fortiter, iuste, liberaliterque facta. Turpitudinis contraria est ratio. Atque hi loci principatum tenent: quippe proxime cum virtute vitioque coniuncti.

§ 5. Sed sunt etiam alii, remotiores illi quidem, sed tamen et ipsi ab his ducti fontibus. Nam et honesta putantur, quae rara et difficilia sunt: quae prosunt aliis, vel solis, vel maxime:
item,

item, quae multis, quae publice potius, quam privatim: quae aliis, publiceque, cum incommodo, saltem periculo nostro: quae nihil de nobis meritis, aut merituris, velut posteris, item inimicis. Honestae etiam habentur, quibus praemia constituta sunt, aut tribui solent, praesertim publice, a sapientibusque, quae honorem potius, quam diuitias afferunt: porro laudari, admirationem commouere, monumentisque honorari, praesertim mortuum, ab alienis, aut inimicis, aut sapientibus: denique signa rerum honestarum et laudabilium. Quae his contraria sunt, turpia putantur.

56. Assumuntur etiam ad laudandum res bonae vtilisque, optandae illae alias potius, quam laudandae, nobilitas, diuitiae, forma, et cetera, quae fortuna dat, aut extrinsecus, aut corpori: in quibus vera laus non est, quae soli virtuti debetur. Sed assumuntur haec, quoad cum virtute possunt coniungi, eique exercendae materiam praebent: ut diuitiae, si iis non ad insolentiam, non ad voluptatem et luxum abutere, sed ad liberalitatem conferas. Haec ergo omnia ita tractabuntur, primum, ut honestas quaedam appareat, quod Aristoteles vocat *ἀγρεῖν εἰς τὸ καλὸν*, deinde ut augeantur ex magnitudinis locis.

57. Res quae laudantur, aut vituperantur, sunt virtutes ipsae, et vitia, facta, artes, loca, animalia, aliaque vel naturae vel artis opera.

58. In virtute ipsa laudanda honestatis demonstratio, amplificatioque, petetur fere e locis magnitudinis, qui supra sunt demonstrati. Nam honestas

nestas quidem virtutis lucet, ipsa per se: illustratur tamen locis admirationis, laudis, vtilitatis etc.

59. In factis autem, non modo, a quot quantisque virtutibus profecta sint, videbimus, sed etiam, an quis primus fecerit, an solus, aut cum paucis: an tempore ac loco iniquo, et necessario: an sponte, libenter, et saepe, quo denique consilio et effectu. Nam his rebus omnibus intelligetur magnitudo virtutis, a quo natum facinus est.

60. In personis ab his fere laudes ducuntur: a natalibus, educatione, bonis ingenii animique, studiis, scientia, moribus, rebus publice priuatimque gestis, ac morte: eaque singula sic tractanda sunt, vt honestatis, quae supra demonstratae sunt, partes appareant, eaeque e locis magnitudinis amplificentur.

61. Veluti, natales ita ad honestatem referentur, virtutisque opinionem concitabunt, si, vbi illustres sint, demonstretur e natura, vsu, opinione sapientium, populorumque, quanta vis sit nobilitatis ad virtutem, vel natura, vel imitatione parentum atque maiorum: sin obscuro, quanto difficilius, maiorisque virtutis sit, parere nobilitatem, quam acceptam seruare. Nam ita existit opinio magnae virtutis. Similiterque ceterarum partium honestas reperietur.

62. Neque vero in ceteris rerum generibus difficile erit, videre, quomodo cum honestate coniungantur, si quis eos, quos proposuimus, honesti locos notatos habeat ac tritos, aut, quomodo singulae honestatis repertae partes augeantur, si magnitudinis locos percurrat. Veluti, si ars laudanda

da fit, reducetur ad honestatem ipsa, si, quid ingenii, studii, laborisque, vel in inueniendo, vel in discendo, requirat, quam in honestis et praeclaris rebus versetur, quam vel prudentiam virtutemque discientium, vel vtilitatem aliorum adiuuet, quanto in honore semper habita sit, demonstretur. Res deinde singulae istae augebuntur argumentationibus ductis e locis causarum, effectorum, formae, comparationis etc.

63. Ceterum hoc in genere maxime prudentia adhibenda est in delectu. Non enim omnia ubique nimis curiose et minute congerenda, sed maxime probabilia et insignia, et ad temporum, personarumque rationem accommodatissima, diligenda et persequenda: et nimis trita praetermittenda sunt. Eam acuet lectio et consideratio diligens exemplorum veterum ex eo genere. In quibus maxime illustres ἐπιτάφιοι λόγοι Graecorum, Periclis apud Thucydidem II, 35. Lyfiae, Platonis, Isocratis, et Demosthenis: elogia Themistoclis apud Thucydidem I, 138. Atheniensium I, 170. Periclis II, 65. Ciuitatis Atheniensis II, 40, 41. item, apud Isocratem Atheniensis ciuitatis laus in Panegyrico et alibi, apud Xenophontem oratio de Agesilao, apud Ciceronem suasoria legis Maniliae, et laus Pompeii Orat. pro Balbo, Caesaris pro Marcello, apud Plinium Traiani. Nam ab his solis totum hoc genus percipiendum, hi soli imitandi, in iisque videndum, vt sententias ad quodque genus pertinentes notemus et teneamus. Vbi inopia erit rerum laudandarum, quae propriae sint v. g. personis tractandis, vt fit, oratio

traducetur ad genus vniuersum alicuius virtutis, scientiae, artis, etc. quod habeat aliquam cum persona laudanda coniunctionem: veluti in Epitaphio fecere Pericles et Demosthenes, digressionem ad laudes Athenienfium, in Encomio Helenae Bufiridisque Isocrates. In personis magnis, et rerum laudandarum plenis, inopia fuerit et infantia oratoris, a persona orationem auocare.

CAP. VI.

De Locis Generis Deliberatiui.

64.

Genus deliberatiuum versatur in *suadendo* et *dissuadendo*. *Suasio* autem propriam sedem in rebus vtilibus habet, *dissuasio* in noxiis: cerniturque, illa in vtilitate rei cuiusvis demonstranda, haec in noxis exponendis. Itaque cum honestatis turpitudinisque opinio ad suadendum dissuadendumque assumitur, vt fit, maxime spectari solet eius cum felicitate miseriave humana coniunctio.

65. Ab generis ipsius fine diuersus est *deliberantium finis*, qui ponitur in *felicitate*. Etenim aliud in deliberando spectamus, aliud in suadendo ac dissuadendo. Nam omnes, qui in deliberando versantur, quaerunt, vel, quid sit efficiens eius, quam expetunt, felicitatis, vel, an id, quod agendum sit, ad felicitatem profit, nec ne. Itaque suadentis est, vel offerre dubitantibus, quod quaerunt, hoc est, ostendere, quibus rebus agendis, comparandisque peruenire ad finem possint, vel, quod

quod iam propositum est ab aliis, tale esse, vt ad felicitatis expetitam partem valere possit: dissuadentis docere, quid obfit isti consilio, quid miseros reddat. Quare, cum res quaeque, quoad vel prodest ad felicitatem, vel ei obest, vel utilis vel noxia dicatur, clarum est, deliberantium finem esse felicitatem, suadentium utilitatem.

66. Subiiciuntur igitur huic generi, velut materia, res omnes, quae habent hanc vim, vt in eas cadere possit utilitatis noxaeve opinio, sintque in potestate humana. Eae quae sint, vt planius intelligatur, et felicitatis et utilitatis natura, accomodate ad oratoriam rationem, explicanda videntur: qua cognita, loci utilitatis qui sint, apparebit.

67. Est autem *felicitas* duplex: altera priuata, altera publica. *Priuata* est tranquillitas et suauitas vitae ex iusta bonorum copia: *publica* est in securitate et adfluentia rerum ad ciuitatis vel necessitatem, vel dignitatem valentium.

68. *Priuatae felicitatis* duae partes sunt, altera *interna*, altera *externa*. Interna est in bonis animi, in sapientia et virtute, atque vtriusque partibus: externa, in bonis, primum corporis, vita, recta valetudine, robore, pulcritudine, deinde fortunae, in nobilitate generis, fama, honore, diuitiis, amicitiiis, beneuolentia bonorum, liberis bonis et beatis: quae qualia sint, partim satis notum est omnibus, partim in philosophiae moralis initiis traditur.

69. *Publicae felicitatis partes* sunt vel *communes* omni generi ciuitatis, vel *propriae* singulis generibus, veluti monarchiae, aristocratiae, et democratiae.

cratiae. *Communes* sunt, pax cum dignitate, opes, cum pecuniariae, tum militares, ad ciuitatem vel bello defendendam, vel pace ornandam, leges et disciplina, mercatura. *Propriae* sunt, monarchiae quidem, summae potestatis et conseruatio, et legitima dignitatisque plena administratio, aristocratiae, morum disciplina, et legum conseruatio, democratiae denique libertas: de quibus omnibus accurate tractatur in politicis.

70. Ad haec igitur vel comparanda, vel conseruanda atque augenda, quaecunque aliquam vim habent, ea hoc loco *utilia* esse dicimus: quae vel comparisonem, vel conseruationem impediunt, ea vero *noxia*. Veluti, beneuolentia bonorum et potentium in parte felicitatis ponitur; quicquid autem est eiusmodi, vt alliciat eorum animos ad beneuolentiam et ad vsus nostros, id haecenus utile est. In quo fit, vt quod in parte felicitatis et bonorum est, fiat etiam utile: velut in hoc, quod posuimus. Nam in sapientiam et virtutem, cum per se in felicitatis parte ponantur, utilitatis ratio cadit, quoad iis hominum praestantium beneuolentia et studia ad amplificationem nostri excitantur. Alioqui non ignoramus, etiam ipsa bona illa, quibus felicitas censetur, utilia et esse, et vocari, ipsa mala, noxia. Sed in deliberando non quaeritur, an illa expetenda sint, haec fugienda: finis enim et singulorum, et ciuitatum non cadit in deliberationem, sed de expetendi fugiendique via et modo quaestio omnis esse solet.

71. Loci igitur utilitatis vniuersi qui sint, ex his fere patet: neque in eo multum difficultatis obii-

obiicitur. Sed, quomodo ex his locis argumenta in singulis causis ducantur, id quidem haud paullo difficilius est, accommodate ad personarum, temporum, locorumque rationem reperire, quam vulgus existimat. Nam vniuersa philosophorum de singulis decreta scire, id quidem philosophi disputationi suffecerit, non prudenter suadere aut dissuadere instituentis oratione populari, in qua plus usus rerum et experientia valebit. Vnus ille locus, de rebus ad beneuolentiam comparandam vtilibus, ad personam principis Romani accommodate tractatus, etiam in subtili disputatione, totum prope librum secundum Ciceronis de Officiis explet.

72. Vniuersa quidem ratio ex istis locis ducendi tractandique argumenta haec est, vt, quarum rerum suscipiendarum auctores nos profiteamur, eas ἀγώμεν πρὸς τὸ χεῖρισμον, sic, vt primum ostendamus, eas esse cum parte felicitatis publicae priuataeue, ad quam deliberatio refertur, id quod obscurum esse non potest, coniunctas, sic, vt eam vel gignant, vel adiuuent, vel conseruent, vel augeant: deinde augeamus singulas partes e locis magnitudinis huic generi conuenientibus, hoc est, e locis effectorum, temporum atque locorum. Dissuadendi contraria est ratio.

73. Profecerit etiam ad suadendum vel dissuadendum, bona vel mala ipsa, quorum vel comparandorum, vel vitandorum consilia damus, augere e locis magnitudinis. Nam magnitudo spei, ac metus, i. e. boni et mali vel sperandi vel metuendi, incendit natura sua expetendi fugiendive studium.

dium. Hac arte vsus est v. c. Cicero in Maniliana, declarato genere et magnitudine belli atque mali, vt hoc cupidius consilium deligendi imperatoris Pompeii acciperetur.

74. Interdum etiam vtendum est comparatione. Nam non semper de vtili simpliciter dubitatur, sed etiam de magis vtili. Itaque etiam in promptu esse debet bonorum et malorum comparatio. Comparantur autem sic, vt bona animi praeferantur corporeis, vt malis valere, quam diues esse, diues potius esse, quam robore magno corporis: in bonis animi, virtus doctrinae, in corporeis, bona valetudo voluptati, vires celeritati, in externis, gloria diuitiis, item amici et boni liberi praeferantur. Publica bona porro potiora priuatis habentur, in publicis autem securitas interna et externa copiis et affluentia rerum. Comparantur etiam vtilia eiusdem generis: nam aliud alio plus prodest vel ad virtutem, vel ad opes etc. Sed haec comparatio pendet e locis magnitudinis.

75. Atque est in hoc genere etiam locus quidam augendi proprius, quem locum ἀσφαλείας (certitudinis) vocemus licet; cum docemus, id, quod demonstramus, hoc tempore atque hac in causa haud dubie euenturum, ac non posse non euenire. Nam in hoc genere plurimum in vtramque partem, ad vel incitandos vel remittendos animos valet, cum animus vel leuiter vel fortiter illa ἀσφαλείας opinione est affectus.

76. Suadendi dissuadendique exempla ad imitandum idonea extant, in causis publicis, haud pauca, Orationes Thucydidis, Liuii, aliorumque histo-

historicorum permultae, Isocratis Panegyricus et Epistola ad Philippum, Ciceronis denique Maniliana, Rulliana, de Prouinciis Cons. et Philippicae nonnullae: caussarum priuatarum iustas orationes non habemus, sed epistolas tamen plures Ciceronis, quae earum locum obtinere possint. Nam ratio vniuerse virtutem suadendi, philosophorum potius fuit, quam oratorum: quamquam, vt nunc est, etiam in hoc genere oratores versantur. Neque eius generis ratio obscura erit, superiori illa perspecta. Estque multa facilius vniuersalium, quam singularium apta tractatio.

CAP. VII.

De Locis Generis Iudicialis.

77.

Iudiciali generi propria est accusatio et defensio. *Accusatio* versatur in iniuriae demonstratione; in qua dissoluenda ac diluenda laborat *defensio*. Vtriusque autem finis est ius et aequum. Nam et qui iniuriam factam contendit, et qui factam negat, ius suum obtinere vult.

78. Sed quaecunque in accusando ac defendendo inesse possunt, ad haec, vt nobis videtur, capita referri possunt: vt quaeratur primo, factumne sit aliquid, nec ne, deinde quid sit, et tandem quale sit id, quod factum esse constet, iure factum, et innoxie, an iniuria. Plerumque singula et ad accusationem et ad defensionem sufficiunt: veluti in caussa Rosciana solum hoc quaerebatur,

rebatur, an interfecerit patrem Roscius: in Miloniana, iurene Clodium interfecerit, an iniuria: interdum de duobus dubitari ac disputari in eadem causa potest: quamquam id rarius accidit.

79. Ac fecisse quidem aliquem quid, quomodo demonstratur, dictum in loco de possibili. Cum autem de facto satis constat, *quid sit*, sequitur, ut videamus. In quo quaeritur de *nomine facti*, siue, ad quod genus debeat referri. Quale est, cum quaeritur apud Ciceronem pro Caecina, an vis appellanda sit, cum prohibitus sit Caecina terrore, quo minus fundum suum ingrederetur: item in Philippica II. an caedes Caesaris parricidii nomine appellanda: pro Murena denique, an ambitus cadat in ea, quae Murena fecisset. In hac quaestione primum definitio nominis proponenda, eaque ratione, usu, exemplis confirmanda, deinde ad factum quaestionis transferenda et accommodanda. v. Cicero pro Caecin. c. 15. 16. Eodemque fere modo aduersarii definitio refelletur.

80. Sed maxime quaeri solet, *quale factum*, h. e. *iustumne sit, an iniustum*: hoc accusatoris est, illud defensoris. Quae pars ut recte tractari possit, videndum est, unde argumenta in utramque partem ducantur, et *quomodo*.

81. *Iustum* igitur est, quicquid est consentaneum legibus, quibus felicitati cum priuatae singulorum, tum publicae vniuersorum cautum est: quae contra fiunt, *iniusta*. *Leges* porro sunt vel naturales, et diuinae, vel humanae, et ciuiles: scriptae item aliae, aliae non scriptae: eaeque vel ad vniuersos pertinent, vel ad vnum, aut certum genus.

genus. *Felicitatis* autem cum priuatae, tum publicae, quae sunt partes, superiori capite demonstratum est. Vnde fit, vt *iniuriam fecisse* dicatur, quicumque sciens volensque legem talem violaue-rit, aut aliquam felicitatis alienae, siue priuatae illius, siue publicae, partem, vel agendo, vel non agendo laeserit: *affectus* autem *iniuria*, cuius felicitas alterius culpa diminuta est.

82. Atque hinc facile patet, qui sint loci, vnde et accusandi et defendendi argumenta ducantur, vbi de facto liquet, nempe, leges et partes felicitatis humanae, publicae priuataeque, quibus violandis diminuendisque iniuria fieri putatur. Sed ex his locis quomodo argumenta in vtramque partem sumantur, videndum est.

83. Ab *lege* igitur argumenta in vtramque partem ducuntur, primum *interpretatione*, cum de sensu legis quaeritur, vt appareat, subsitne factum legi, nec ne: quae petitur e consuetudine loquendi, legis ratione, et consilio legislatoris, denique iudicio prudentum, cum docetur, semper legem sic intellectam esse, vt volumus. In quo solet interdum sententia aduersus scriptum defendi et contra: scriptum, cum leges omnes frustra datas, irritasque fore dicas, si non sit standum verbis legis; sententia, cum dicas, salutem, et utilitatem publicam, aequitatem, legibus, et auctoribus earum propositam fuisse, quam conuelli, si verbis standum sit; aequitatem omnem, si summum ius sequendum.

84. Alter modus est in *analogia* et *comparatione*, veteres *rationationem* vocant, cum de re proposita

posita nulla lex nominatim sanxit, sed ea ad legem aliquam propter similitudinem rerum refertur: unde scilicet fit probabile, legislatorem, si ei huius rei in mentem venisset, etiam haud dubie adscripturum fuisse. Quod genus ita tractandum est, ut vel, consilio legislatoris explicato, ostendamus, ei consilio rem propositam subesse, vel simpliciter, aut a pari, aut a maiori minorive, aut etiam a contrario, argumentemur.

85. Tertius est in *pugnantium compositione*. Etenim interdictum lex cum alia pugnare videtur, ut dubium sit, utram sequi debeamus in iudicando. In quo maxime spectari debet, utra lex maior altera et grauior, h. e. utra magis necessaria ad salutem publicam priuatamve, utra ad publicam potius omnium, quam priuatam singulorum utilitatem pertineat, utra a maiori auctore sit. Veluti, lex est, ne quis quem interficiat: alia, eaque naturalis, ut se vitamque suam aduersus vim quisque tueatur. Posterior magis necessaria est priori: itaque, si quis vim facientem interfecisse demonstratur, illius legis vis eluditur. Legibus diuinis et naturalibus cedunt humanae etc. In iure etiam temporis ratio habetur, ut lex posterior plus valeat priori.

86. A *partibus autem felicitatis publicae priuataeque* argumenta accusandi ducuntur non alio modo, quam in genere deliberatiuo, cum noxis rerum demonstrandis augendisque dissuademus aliquid: in defendendo contraria ratio est. Magnitudo iniuriae demonstratur etiam iisdem argumentis, quibus factum vituperamus quodque.

87. Est

87. Est autem etiam quidam defendendi modus, cum et factum et iniquitas eius conceditur, quia negari diluique nullo modo potest. In quo argumenta ducuntur vel a culpa in alios translatione, quae ratio maxime in promptu est natura: veluti Cicero in ipso Clodio culpam esse demonstrat, quare a Milone interfectus fuerit: quod saltem ad minuendam facinoris atrocitatem valere debere putatur: vel ab excusatione, cum se quis necessitate aliqua coactum, aut fortuna oppressum, aut errore deceptum, fecisse docet, quae contra esse, accusator ostendet: denique a deprecatione, quae veniam facti petit a clementia et misericordia, quam docebit esse per se gloriosam, et maxime dignam tum animo eius, a quo petitur, tum ceteris meritis, virtute, spe denique eius, cui petitur: quae contra accusator cum ius et leges vrgebit, tum indignum veniam reum ostendet, eleuandis iis, quae pro dignitate eius dicta sunt, et contrariis commemorandis.

87. Sunt etiam in hoc genere causarum argumenta, quae *ἄτεχναι* Rhetoribus vocantur, non illa quidem omnis artis in tractando expertia, sed non e natura causae reperta, verum extrinsecus adscita: veluti testimonium, siue sponte editum, siue per tormenta expressum, iusiurandum, pacta et conuenta. Ac de legibus satis dictum est. Reliquorum tractatio hac lege continetur, vt, cum pro causa sint, eorum fidem, grauitatem defendamus, eleuamus, cum contra sunt. Sed de his subtiliter praecipere, non est instituti nostri. Legant, quibus tanti est cognoscere, Arist. Rhet. I. 44. ed. Sturm.

CAP. VIII.

De Affectibus.

88.

Affectus omnis est vehementior sensus alicuius vel voluptatis vel doloris: eiusque partes quatuor, duae e voluptate, amor et laetitia, duae item e dolore, odium et tristitia. Singularum porro aliae sunt partes, quae enumerantur in philosophiae elementis. Sed istis omnibus hic non utimur.

89. Etenim Rhetores alia fere causa de affectibus agunt, quam Philosophi, atque etiam alio modo. Philosophi quidem primum, ut natura animi intelligatur, deinde, quoad vim habent, vel ad virtutem, vel ad vitium: Rhetor autem tantum, quoad valent ad mutandos hominum animos, et in iudicando flectunt, et quoad iis utimur ad persuadendum, qui est oratoris finis, ad quem adeo haec praecipio tota est dirigenda. Itaque nec de omnibus affectuum partibus agit, sed tantum de his, quae persuasionem adiuuare possunt. Philosophi porro maxime considerant causas affectuum, et quidem uniuerse: Rhetores autem in iis, quibus utuntur, tria fere considerant, *causam*, qui affectu quoque commoueantur, denique *in quos* commoueantur, atque ex his argumenta ducunt. Sed haec pleraque non e Philosophorum libris, sed ex usu vitae humanae repetuntur, constantque maxime observationibus, quas optime fecere Rhetores, inprimisque Aristoteles,

stoteles, cum nobis collectas reliquere. Neque enim est cuiusvis diligentiae, talia obseruare, et prope, quae maxime posita sunt in vfu vitae humanae, ea plerisque omnium minime in tempore occurrunt. Itaque Aristoteles, etsi in Ethicis late de affectibus egerat, tamen non minus late in Rhetoricis L. II. toto illo aureo, iudice Vossio, sed alio modo tradidit: quod quisque comparando facile intelliget. cf. Cicero Or. I. 51.

89. *Tredecim* sunt fere affectus, quibus orator utitur: tot enim maxime valent ad persuadendum in vtramque partem: *Amor, lenitas, misericordia, gratia, pudor, inuerecundia, spes s. confidentia, ira, odium, indignatio, inuidia, aemulatio, metus*: de quibus singulis separatim, et ad dicendi facultatem accommodate exponere atque praecipere, non est breuitatis nostrae: et indicauimus fontem, vnde peti vel a studiosis, vel a magistris possint: addi poterit, qui ex Aristotele hausit, Vossius in Comm. Rhetoricis, capitibus tredecim prioribus libri secundi, vt alios mittamus. Nobis suffecerit, primum, rem omnem vniuerse explicare, vt modus et via appareat, deinde vnum et item alterum exemplum subiicere, ad cuius rationem cetera intelligi possunt. Hoc autem necessarium nobis videtur. Neque enim possumus probare eos, qui totum hoc caput putant e philosophia, quantum quantum sit, petendum: quod non ita esse ex iis, quae ante dicta sunt, intelligi arbitror.

90. Et *caussarum* quidem cognitione non admodum differt a Philosopho Rhetor, adeoque ab

Ernesti Initia.

(D)

illo,

illo, si ita placet, petit: quamquam sunt in promptu, et posita in sensu communi: quippe nemo nescit, amorem a beneficio, pulcritudine, iram ab contemptu, contumelia, et quavis iniuria, metum a periculi opinione nasci, et de ceteris similiter.

91. Cum autem quaeritur, *qui* et quomodo affecti soleant commoueri, id, intelligendum est ad aetatem, genus, fortunam, tempus, et similia referri, ad quae philosophia se non magnopere demittit. Etenim ut eundem ictum ferri aliud alio celerius et altius recipit corpus: sic alius alio mollior, aut durior est animus ad recipiendum talem motum, vel repellendum. Veluti, cum quaeritur, qui irasci soleant, id tribuitur non tantum uniuerse, iniuria affectis: non enim multum differt a priori: sed nobilibus, aegrotis, pauperibus, militibus, fortibus et magnanimis, ingeniosioribus, amantibus, bonis viris, inprimis bene meritis, etc. et contra lenitas esse dicitur otiosae ac tranquillae vitae deditorum, laetitia aliqua e ludo, conuiuio, quaestu, vel quocunque felici et optato euentu fruentium etc. Quae omnia sunt observationis, e vitae usu ductae.

92. Ac prope similiter intelligendum est tertium, de iis, *in quos* commoueatur, ut ad hominum vel conditionem, vel aetatem, vel genus, vel animum, vel mores pertineat. Veluti, amari dicuntur, praeter benefactores et amicos, quicunque virtutibus quasi placidioribus et popularibus praediti sunt, liberales in quoscunque, iusti, comites, affabiles, communes, placabiles, lenes, faceti, integri, morum, studiorum, institutorum nostrorum,

rum, actionum denique, imitatores, et laudatores, obsequiosi etc. inuidetur nobilibus, diuitibus, potentibus, claris, et quacunque de causa eminentibus. Haec igitur et similia diligenter sunt cognoscenda, et in vita quotidiana ac lectione animadvertenda, ut sint in promptu.

93. Neque existimandum est, paruum momentum facere *personas* in affectibus vel incitandis, vel retardandis. Misericordia est, ut hoc utar, ab omni sensu miseriae alienae, inprimis magnae, sed magis multo, si sit in innoxiiis, amicis etc. Et hi quoque magis mouent, si sint tenera admodum, vel prouecta aetate, orbi parentibus. Itaque videmus, summos oratores hic magis personis uti, quam rebus. Sic Cicero Verr. I, 58. misericordiam maxime mouet hoc, quod iniuria facta sit Iuniae puellae, pupillae, ingenuae etc.

94. Ne quem autem offendat illud, quod in affectibus oratoriis partes quaedam ponuntur, quae sedationem potius animi et vacuitatem a grauiori motu habent, quam commotionem, veluti *lenitas*, *inuerecundia*: habet ea res causam hanc, quod sunt contraria commotionibus, ut lenitas irae, inuerecundia pudori, et placanda ira inducitur lenitas, pulso pudore inuerecundia redit, in quo oratori elaborandum. Neque enim tantum excitare atque incendere affectus, est opus oratorium, ut adiuuent persuasionem, sed etiam reprimere atque restringere, ne impediant.

95. Atque ut contraria sunt ista, ita etiam contrariis modis efficiuntur. Nam excitantur atque inflammantur augendis iis, per quae in singulis,

in quosque, oriuntur : reprimuntur et franguntur minuendis.

96. Vnde igitur argumenta petantur in commouendis ac reprimendis affectibus, patet. Sunt autem hi loci maxime coniuncti cum locis, e quibus in quoque genere causarum argumenta petuntur, et quidem in primis, quoad ducuntur a causis. Veluti, cum misericordia moueri debet, vel sedari, e loco causae h. e. iniuriae, vel ab improbitate hominum, vel ab acerbitate fortunae oblatae, patet, illius generis iniuriae argumenta arcessenda esse, e locis generis iudicialis, quod iniurias factas e certis locis demonstrat, et quidem iis maxime, qui insunt in partibus felicitatis humanae: huius autem e locis generis deliberatiui. cf. Cicero Or. II, 51.

97. Verum non omnia insunt hic in argumentis apte ad affectum quemque mouendum et excogitatis et tractatis, sed multum, ac prope dicam, plus valet motus animi in dicente. Atque etiam in optime inuentis et amplificatis argumentis frigebunt auditores, nisi cum sensu proferantur, h. e. ita, vt e sono vocis, colore oris, obtutu oculorum, corporisque gestu, appareat, moueri dicentem ipsum. Itaque Rhetores praecipiunt, efficiendum esse ante omnia dicenti, vt afficiatur ipse, antequam auditores afficere velit, neque solum, vt valeat oratio, habeatque fidem, sed etiam vt possit satis diserte, quae sint mouendorum auditorum, eloqui. v. Cic. Or. II. 45. Quintil. VI. 2.

98. Atque etiam, qui non commoti ipsi sunt, cum dicunt scribuntque, argutias fere confectantur,

tur, quae sunt a motibus animi vehementioribus alienae, et alieno loco commouere conantur auditores, et simulationem produnt, quo nihil magis frangit efficaciam dictorum.

99. Atque huius rei efficiendae, hoc est, assumendi affectus cuiusque, quem vel argumentando, vel agendo velimus mouere, etiam modum et rationem tradunt: voluntque, rebus ad mouendum valentibus assidue et attente cogitandis, assumi affectus posse. Quod ut aliquid prodesse non negemus, certe in nonnullis naturis: tamen plus ac prope omnia valere naturam ipsam arbitramur. Itaque, qui habebunt natura celeres motus, et quandam teneritudinem et quasi mollitudinem animi, ut facile ipsi moueantur, hi erunt in hoc genere felicissimi. Satis quidem constat, esse quorundam hominum naturam hanc, ut facillime et celerrime, aliusque in alio genere magis, dolore, misericordia, ira, ceteris commoueatur, cum alii multo sint duriores; ut materia alia facilius alia ignem, quaedam ab vnus scintillae contactu, concipit atque rapit.

100. Non minus tamen valere dixerim animum honestum, probum, magnum, et utilitatis publicae amantem. Etenim usus docet, hos, quae dicant, vel propterea, quod ex animo dicant, non sine commotione animi proferre, et facile vehementerque moueri, praesertim in iis rebus, in quibus honestas, ius, aequitas, fides et officium agatur (cf. Cic. Or. II. 46.). Hinc natum putem dolorem, quo se Cicero (Or. 37.) plus in hoc genere effecisse dicit, quam ingenio.

Adeo verum est, quod est apud Quintilianum: *pectus est, quod disertos facit.*

101. Quod si affectus concitandus erit, qui maxime moueatur verosimillima repraesentatione factorum, dictorumque: valebit multum, primum obseruatio diligens hominum, aliquo motu animi concitatorum, vnde, quid, et quomodo loquantur, agant, discamus: deinde vis viuide concipiendi imagines rerum, hominumque iratorum, querentium, laetitia gestientium etc. per quam absentia velut coram intueamur. Nam vbi haec erunt, non difficile erit tales affectus imitari. Sed tamen et haec imitatio, in dicente quidem (nam in scribente forte suffecerit) frigidiuscula erit, nisi natura sit talis, qualem ante descripsimus §. 100. Atque etiam certus quidam vocis sonus requiritur in tali oratione: qui nisi erit a natura, frustra cetera contigerint. Atque haec quidem hoc loco de affectibus commouendis dicta funto. Quae praeterea huic rei seruiunt, amplificatio, figuraeque *παθητικάι*, de iis suo loco dicetur.

102. Sed habet etiam hic locus in vtendo varias cautiones: primam, vt loco mouere affectus tentes, consideresque, vtrum res, de qua agitur, postulet, capiatque motus animorum, nec ne. Nam in re cognitionis, in tenui argumento et subtili, non modo frustra laboret, sed etiam irrideatur, qui affectibus vti tentet. Altera est, vt neque subito affilias, sed pedetentim, et praeparatis demum argumentando animis, impetum facias: non enim statim, et vno impetu, facile exardescunt animi: neque celeriter ab affectu, oratione,

tione, gestu, vocisque sono resiliat: simulationis enim suspicionem iniicias, quae corrumpit benedictorum vim. Nam omnis motus natura paulatim minuitur, et, ut calor non subito in frigus conuertitur, sic magnum motum non repente quies consequitur.

103. Neque tamen nimis urgendi sunt animi, aut diutius immorandum iisdem affectibus. Sunt enim natura inconstantes et mobiles: et ut quisque motus animi vehementior, ita minus diuturnus. Ciceronis dictum est, *nihil citius inarescit, quam lacrimae.* v. Quintil. VI. 1.

CAP. IX.

De Moribus

104.

Cum affectibus adeo coniuncti sunt *mores* Rhetorum, ut a nonnullis pro parte eorum ponantur: cum dicant, τὰ πείθη esse incitatiores, τὰ ἡΐθη leniores et tranquilliores affectus animorum. Sed consuetudo tamen fecit, ut affectus proprie de prioribus dicerentur. Illud quidem certum est, utrumque genus eundem finem, sed non eadem contentione petere. Nam mores leniter et sensim, affectus incitatis et magnis passibus progrediuntur: mores eliciunt persuasionem, affectus exprimunt. In hoc autem differunt, quod illi in omni genere orationis, hi in nonnullis tantum locum habent. Sunt autem mores triplices, ut supra dictum est, oratoris, auditorum, denique eorum, qui oratione tractantur.

(D 4)

105.

105. *Oratoris mores* sunt inprimis, prudentia, probitas, modestia, beneuolentia. Nam hi maxime in omni genere caussarum adiuuant persuasione. Etenim magnum momentum facit ad fidem, primum, si quis intelligere ac videre multum putatur, ut possit docere alios, quod est prudentiae: deinde si nulla est in eo fraudis iniuriaeque suspicio, sed magna amoris in rempublicam virtutisque opinio, quod est probitatis: si denique verum docere, recta et utilia suadere velle ac prodesse publice priuatimque videtur, quod beneuolentiae tribuitur.

106. Atque ut maxime optabile est, dicentem aut hanc opinionem secum ad dicendum adferre: facilius enim aditus ad aures animosque dabitur: aut saltem integros ab contraria de se opinione animos audientium offendere: sic magna cura est, videre, ut oratione ipsa hanc opinionem imprimas, et, quantum possis, virtutis signis proferendis, augeas. Sed nihil, ut opinor, plus valet, quam modestia, pudor, lenitas, et comitas, quae in iudicando de rebus omnibus, in refellendo, etiam in hortando, monendo, suadendo, e verbis, voce, vultu denique ipso appareant. Omnes enim probamus eos, prudentesque et bonos viros putamus, in quibus pudorem et modestiam animaduertimus, capimurque mirifice comitate et lenitate, siue, quod ab his nos amari putamus, qui iis erga nos utuntur, siue, quod natura ipsa nos ita finxit, ut ipsum illud mite, et placidum, et blandum, aures animosque delectet. Itaque absit ab oratione omnis prudentiae, doctrinae, virtutis ostentatio, itemque vel fatirica, vel acerbior obiurgatio.

107. Incidunt tamen tempora, vbi prope necessario dicenda sunt, quibus modestia, pudor, lenitas, laedi videatur, veluti, cum de nobismetipsis dicimus, vel laudandi, vel defendendi causa, aut obiurgamus alios, etc. Quo in loco proderit excusatione sibi cauere: necessitate aliqua, quae singulis in causis breuiter iudicabitur, exprimi, non vanitati aut iracundiae dari: parcius facturos, aut fecisse, quam res postulare: oppressos nos esse motu animi iusto, etc. Cuius rationis non vnum apud Demosthenem Ciceronemque exemplum habemus. Sed ea nunc in scribendo magis valet, quam in dicendo.

108. *Auditorum mores* paullo latius patent. Etenim opiniones eorum, sensus, affectionesque animorum omnes, hoc nomine complectimur. Distribuanturque, ex Aristotelea ratione, secundum aetates hominum, fortunam, habitus et affectus. Etenim alii mores sunt iuuenum, alii senum: alii diuitum, alii pauperum: alii proborum, alii improborum: alii iratorum, alii lenium etc. Adde etiam licet discrimen sexus, nationis. De iisque late egit Aristoteles secundo libro, collectis ex usu vitae humanae summa diligentia omnibus, quae cuique generi propria esse solent. Totum enim hoc, quantumcunque est, non philosophantium subtilitati, sed obseruantium diligentiae debetur. cf. Cic. Or. I. 5. Idem mores sunt personarum, quae dicendo tractantur, neque modo ab oratore, sed etiam poeta.

109. Et auditorum quidem mores nosse, et ad persuasionem conferre, conuenit, non modo hac-

tenus, ne iis temere aduersando offendantur animi, auertanturque a persuasione; sed etiam, ut ad eos orationem componendo, beneuoli, fautoresque causae nostrae fiant: quod plurimum adiuuat persuasionem. Natura enim, veluti contagione quadam, fauemus iis, et diligimus, qui nobiscum sunt opinionum, sensuum, morumque similitudine copulati.

110. Quod si tamen necessitas aliqua postulabit, ut contra opiniones, sensus, voluntatemque audientium dicatur, utendum erit quodam quasi lenimento, et praemunitione, efficiendumque artificio aliquo, ut aut eripiamus iis opiniones, aut volentibus, aut saltem non repugnantibus, excusatione aliqua, exceptione, aut alio quo modo, offensionem occurramus. In quo genere admirabilis fuit Cicero, hoc nomine laudatus Quintiliano. Graecorum testium fidem fracturus, leuitatemque demonstraturus, cum sciret, quantum tribueretur Graecorum ingeniis, laudibus summis extollit Graecorum genus vniuersum, ac deinde demum subiicit exceptionem fidei Or. pro Flacco c. 4. Catonem reprehensurus, oratione pro Murena, c. 29. summa apud omnes auctoritate virum, quam caute et molliter incedit, ipsum laudibus extollens, eiusque naturam, et accusans Stoicae philosophiae asperitatem, quae et ipsi aliquid duri alleuisset. Hac arte plebi Romanae legem agrariam, hoc est, ut Plinius interpretatur, sua alimenta, Caesarique Ligarium eripuit, legem autem Rosciam eidem plebi Romanae, ut probabilem et popularem, obtrusit. Etiam Dolabellam eo in genere praeciarum artificem

artificem fuisse, patet ex Ciceronis epistola ad Diu. IX. 14. Adde Germanici artificium apud Tacitum, Annal. I. 34.

III. Duo sunt genera personarum, quae dicendo scribendoque tractantur: primum earum, in quibus laudandis vel vituperandis, accusandis vel defendendis, versamur, quarum mores exprimuntur persuadendi causa. In his igitur videndum erit, primum, qui mores maxime videantur, loco quoque, ad persuadendi consilium accommodati, iisque erit utendum: deinde, ut in eo verisimilitudinem sequamur. Frustra enim mores tribueris, qui non consentiant cuiusque vitae, anteaetae, notissimisque institutis et factis.

II 2. Quod consequemur, etiam ubi contra res erit, si vitia in vicinas virtutes, virtutes in vicina vitia commutabimus, quorum etiam cognata sunt, ut Horatius ait, vocabula. Nam plerumque non admodum magno, aut omnibus valde perspicuo, discrimine et interuallo diremtae sunt a vitiis virtutes: unde fit, ut saepe errore hominum, vitia virtutum laudem ferant, virtutes in vitiorum reprehensionem incurrant. Hac lege ex auaro v. c. fiet parcus, et frugi, e feroci fortis et acer, e profuso liberalis, e superbo magnanimus, et contra. Ceterum viri boni erit, hoc magis in meliorem, quam deteriore partem facere: nec alibi facile locum habet, quam in laudando.

II 3. Alterum genus est, idque latius patens, earum personarum, quarum mores oratione imitatur, et quasi pingimus, ita, ut ex iis ducatur, siue iis accommodetur, quicquid vel dixisse, vel egisse

egisse dicantur. Hoc genus habet magnam vim, primum in hanc partem, vt credibile fit, quod iis attribuimus. deinde, vt suauior sit oratio. Nam, vt pictura maxime delectat, quae archetypum quam maxime refert, etiam in rebus non pulchris: sic oratio mirificam suauitatem habet, et sensibus et verbis conueniens cuiusque aetatis, fortunae, habitus, affectusque naturae, et moribus. Atque haec maxime quidem est illa, quam *moratam orationem* vocant: sed tamen est etiam haec, cum personae, quas inducimus, loquuntur et agunt conuenienter suis moribus.

114. Eam facultatem quomodo consequamur, intelligi potest ex iis, quae de exprimendis affectibus praecepimus. Nam quod de vno genere diximus, commune est omnibus. Vniuersi quidem mores cuiusque generis, vt ante tradidimus, diligenter collegit Aristoteles: vitiosorum etiam Theophrastus, sed alio modo. Optimi magistri erunt veteres, quidam etiam recentiores poëtae, et oratores, qui omne genus morum felicissime exprefferunt, et sententiis, et verbis. Sed profuerit tamen et ipsum animaduvertere in vita quotidiana, quid proprium sit generis cuiusque, quae et quomodo loqui, cuiusque aetatis, sexus, nationis, fortunae ac loci, studii, motus, virtutis vitiique genus soleat, quid petere, quid fugere.

115. Sed cum ita exprimimus personarum mores, aut genera vniuersa tractamus, velut avarorum, amantium etc. aut aliquam partem morum certi hominis. Est vero etiam, cum certi hominis mores vniuersi exprimuntur; quod fere proprium est historicorum. Idque fit hoc consilio,

lio, vt fontes ac caussae omnium actionum eius, rerumque in vtramque partem gestarum, appareant. In quo genere excellunt Thucydides, qui Themistoclis, Periclis, Alcibiadis, aliorumque mores accuratissime expressit, exemplaue eius rei reliquit, in quibus imitandis omnes deinceps historici elaborarunt, Xenophon, Polybius, Liuius, Sallustius. Frequentes etiam in hoc sunt, Tacitus et Velleius, argutiores fortasse superioribus, sed simpliciores illi atque veriores. Apud Liuium excellens est locus de Hannibale XXI, 4. vnde expressit, Silius, l. 242. de Catone Cenforio XXXIX, 40. apud Sallustium de Catilina B. C. 5.

116. In hoc igitur genere qui aliquid volet efficere, debet hoc consecutus esse, vt omnes actiones ad sua genera reuocare, et causas indagare possit, latentes in cuiusque ingenio, corporis animique natura, educatione, institutis, disciplina domestica: quod fieri non potest, nisi cognita accuratissime ingeniorum humanorum natura, et exquisita morum omnium scientia. Neque tamen certa hic omnia: coniecturis etiam vtendum. In verbis deinde adhibenda breuitas, cum exquisito delectu, et quaedam praeterea concinnitas, sentienda magis intuendis bonis exemplis, quam praeceptis exprimenda.

CAP. X.

De Modo argumenta tractandi per argumentationes.

117.

Quoniam fontes argumentorum aperuimus, et, quomodo ab iis ducantur, ostendimus, restat,

stat, ut, quo modo inuenta bene argumenta recte tractentur, videamus; quod maxime necessarium est, cum in eo prope summa eloquentia insit. Id autem fit duobus modis, primum, cum efficitur ratione aliqua, ut veritas argumenti plane appareat, deinde, ut vis eius sentiat. Quorum illud argumentatione fit, hoc exornando maxime et amplificando. Dicendum igitur est primum de *argumentatione*, deinde de *amplificatione*. De usu argumentorum vniuerso dicetur in loco de Confirmatione.

118. *Argumentatio* est ratio quaedam ad assensum eliciendum apta: siue, id quod dubium est certum faciens ex eo, quod non dubium est. Quo in loco diligenter solent veteres praecipere, quomodo a rebus personisque petendum inueniendumque sit, quo confirmetur id, quod dubium erat, veluti Cicero Inuent. I, 24. et in Topicis. Quintil. V, 10. Sed nobis ea praeceptio subtilior et operosior videtur, quam pro ea aetate, cui scribimus, et, si cui lubet cognoscere, indicauimus fontes: in primis, cum pleraque sint posita in usu vitae communis, et sententiis, quae paullatim e lectione bonorum scriptorum hauriuntur.

119. Est etiam alia ratio inueniendorum argumentorum tradita a Rhetoribus, e notatione, definitione, genere, specie, proprio, differentia, toto, parte, contrariis, consequentibus siue adiunctis, causis et effectis, quos vulgo locos topicos vocant, non profecto e veterum consuetudine, quae patebat latius, ut e Topicis Ciceronis patet, et omne genus reperiendi argumenti complectebatur:

batur: quae iisdem e locis petent, qui volent. Non enim inutilia sunt cognitu; sed nolumus his tironum onerare memoriam, praesertim cum tantum inuenta sint ad exercenda in inueniendo ingenia tardiora. Quod si quis hac exercitatione velit uti, indicauimus, vbi reperiat. vid. etiam Cic. Or. II, 39. 40.

120. Ac plerumque non tam ratio deest, per quam intelligatur id, quod dubium erat, sed argumenti commoda et oratoria tractatio. Quod etiam Cicero iudicat Or. II. 27. extr. *Illa, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant.* Itaque cum haec duo quaerenda nobis sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte fictum videtur, tamen etiam artem requirit, tamen est prudentiae paene mediocris, quid dicendum sit, videre; alterum est, in quo oratoris vis illa diuina virtusque cernitur, ea, quae dicenda sunt, copiose, ornate, varieque posse dicere, cf. Or. 35. init. De hoc igitur videndum. Praecipuae autem argumentationes oratoriae sunt *rationatio siue epichierema, enthymema, exemplum, inductio.*

121. *Rationatio siue epichierema* tribus constat partibus, *propositione*, quae breuiter exponit id, vnde omnis rationationis vis nascatur, eaque fere continet argumentum, e locis argumentorum ductum: *assumptione*, quae id, quod propositio habet valens ad demonstrandum, adiungit conclusionis subiecto: denique ipsa *conclusionem*, siue *complexione*, quae exponit id, quod rationatione conficitur.
e. g.

e. g. *Melius gubernantur, quae consilio geruntur, quam quae sine consilio administrantur*; est propositio: *Nihil autem melius administratur, quam mundus*, est assumptio: *Consilio igitur mundus administratur*, est conclusio.

122. Differunt a syllogismis epicheremata, primum ordine partium, qui in illis fixus et idem semper est, in his varius et arbitrarius: deinde materia, quae in syllogismis vera et certa est, in epicherematis etiam credibilia, et quidem saepius, tractantur: denique formis, quae plures sunt in syllogismo, quam epicheremate.

123. *Enthymema* est argumentum cum ratione: habetque duas formas, quarum altera est *e consequentibus*, altera *e contrariis*, quam nonnulli veterum solam *enthymema* vocarunt. *Ex consequentibus* est, quod proponit argumentum, eique subiicit statim confirmationem in hunc modum: *Tropaeis, monumentisque tuis finem est allatura aetas: nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat aut consumat vetustas.* *E contrariis* est, cum argumentum confirmatur e contrario, in hanc formam: *Quem cum omnium gratia noluit, hunc voluit, cum aliquorum querela? quem iure, quem tempore, quem loco, quem impune non est ausus: hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis, non dubitavit occidere?* In quo duplex *enthymema* e contrariis est. Haec *enthymemata* quomodo a *Dialecticis* differant, per se patet.

124. *Exemplum* est rei gestae accommodata ad persuadendum commemoratio: estque potentissimum,

tissimum, et ad intelligentiam popularem aptissimum argumentandi genus, quo Ciceronem, Iſocratem, plurimum vti videmus: *Falsum est, eum vivere non debere, qui fatetur se aliquem interfecisse. s. Potest interdum aliquis impune interficere alium. Nam M. Horatius impune interfecit sororem, Seruius Ahalam, P. Nasica, L. Opimius, C. Marius alios, Orestes matrem etc.* Nempe etiam fabulae similitudinesque loco exemplorum adhiberi possunt: quod genus posterius nonnulli veterum peculiari nomine *collationem* vocant: ad exemplum etiam Quintilianus retulit. Tale est, quod nos alicubi diximus: *In cibis iis, quibus hoc mortale corpusculum alitur, parandis apponendisque munditiei et elegantiae ratio habebitur: et illum ingeniorum animorumque pastum, hunc quasi humanitatis cibum immundum sordidumque, et esse patiemur, et sumere sustinebimus?*

125. Ab exemplo, quod peculiari verbo *collatio* dicitur, non differt *inductio* oratoria et Socratica: diuersa illa ab dialectica, quae ex partibus totum, et singulis vniuersum colligit, cui simile est exemplum, quod proprie dicitur, estque *inductio* dialectica imperfecta. Nam oratoria e similibus concessis, aut sumtis, colligit, quod vult: veluti nos eodem in loco fecimus, cum multis similibus comparandis colligeremus, elegantiam orationis in exponendis disciplinis literarum esse adhibendam. Tale et hoc: *si equus generosissimus putatur, qui acerrimus ac velocissimus, vinum porro quod optimum: homo etiam generosissimus putari debet is, qui virtute maxime excellit: siue, si interro-*

gatio adhibenda e more Socratis, sic: *Quis equus generosissimus? velocissimus, opinor; quod porro vinum generosissimum putatur? non, quod optimum reperitur? Quidni ergo, qui virtute maxime excellit, idem generosissimus merito dicatur?*

126. Harum autem argumentationum diuersa est in vtendo ratio. Nam *epicherema* maxime seruit demonstrandis vniuersis quaestionibus, aut confirmandis praecipuis causae partibus, in eoque recte tractato, hoc est, copiose exornato, amplificatoque, de quo mox, magna vis oratoris cernitur: item *exemplum*: sed *enthymema*, exemplum, inprimis id, quod etiam collatio, aut inductio dicitur, amplificando et exornando. Etiam *epicheremati* hic vsus, sed sine amplificatione.

CAP. XI.

De Argumentationum Exornatione et Amplificatione.

127.

Et si argumentationes omnes hanc vim habent natura sua, vt valere possint ad persuadendum: tamen, si nude et breuiter, Dialecticorum more, proferantur, neque satis exferere vim suam, neque capere animos potuerunt, praesertim in dicendo, et quidem ad homines imperitos, aut percipiendis argumentationibus non adsuetos, quod sine vsu et exercitatione aliqua consequi nemo potest.

128. Etenim, primum, in omnibus rebus percipien-

cipiendis, iusta quaedam mora desideratur, accommodata ad ingenii cuiusque vim: qua sublata, intelligi satis res non potest. Itaque orator debet rebus iis, quas maxime vult valere, immorari aliquamdiu, pro auditorum captu, et lente progredi, ut assequi antecedentem cuiusque tarditas possit. cf. Cic. Or. 40.

129. Deinde multo facilius percipiuntur, quae volumus percipere, libenterque audimus. Quod assequetur orator in dicendo, si suauitatis aliquid adspargere argumentationibus possit, quae alliciat dulcedine sua ad audiendum, adiuuetque intelligentiam.

130. Denique, quoniam assensus vel maxime aut elicitur, aut exprimitur motu quodam animi, suffragante oratoris causae: intelligitur, argumentationes non modo intelligentiae afferendas, vel commendandas esse, sed etiam ad animum admouendas, ut eius motu adiutae, eo fortius et altius feriant, et victrices euadant.

131. Atque haec omnia efficiuntur exornatione argumentationum, et amplificatione, qua cum apte utitur orator, et ad tria ista, quae diximus, h. e. ad intelligendum, et delectandum, et movendum accommodata, efficitur id, quod Cicero voluit, cum alenda argumenta, et oratoriis laceratis contorquenda, Quintilianus, adiuuanda esse, dixit. Haec igitur quomodo efficiantur, locus est, ut doceamus, pro facultate nostra. Est enim haud paullo difficilius videre, ut ante diximus, quantum et quomodo, quam quid debeas dicere.

132. *Exornatio* igitur primum, quam ipsam
(E 2) non-

nonnulli *amplificationem* vocant, (etenim magna varietas est, in horum verborum usu, vt apud Graecos, qui et ipsi modo αὐξήσις δεινώσει distinguunt, mox eius faciunt genus etc. vt Longinus S. XI.) quoad rebus et sententiis inest, maxime cadit, vti diximus, in epicheremata et exempla: nam in ceteris fatis erit rationem breuiter reddidisse: cerniturque in copia quadam, ad perspicuitatem et suauitatem apta.

133. In *epicheremate* igitur, exornatio maxime fit copiosa approbatione vel propositionis, vel assumptionis, vel vtriusque: vnde factum est, vt veteres quidam, nominatim Cicero cum Aristotelicis, perfectam ratiocinationem (s. epicherema) quinquepartitam esse dicerent, vel saltem quadripartitam: quinquepartitam, cum propositio et assumptio fuse probarentur: quadripartitam, cum vel propositio tantum, vel assumptio.

134. In vniuersum quidem exornatio fit in vtraque, rationibus afferendis, quibus veritas eius planius intelligatur (πραγμάτων ἢ κατασκευῶν ἐπιγέωσις vocat Longinus) sed maxime oratione a rebus singularibus ad vniuersum genus transferenda, siue vt loquuntur artis magistri, ab hypothesis ad *thesin*, et *locum communem* (τοπηγορίαν, vt idem Longinus appellat,) in hoc maxime copia et ornatus in argumentando cernitur. Cic. Or. 14. 56.

135. *Thesin* et *locum communem* distinguunt Rhetores quidam, Cicero Or. 36. Aphthonius, alii. In illa dicunt esse quaestionem infinitam et controuersam, vt, *ducendane uxor sit, nec ne?* in qua

qua tota saepe caussa, quae quidem temporibus certis ac personis adstricta est, nititur, saepe ipsum est, inprimis hodie, argumentum orationis: in loco communi esse sententiam aliquam de honestate vel turpitudine, vel alia tali re. Nobis, cum aliis, hac distinctione uti non placet. Versantur quidem ambo in re vniuersa, et seiuncta a personis, locis ac temporibus.

136. Huius generis cum alia exempla habemus in Cicerone, tum praeclara in Rosciana et Maniliana. In illa epicherema hoc est: *Sic etiam in leuibus peccatis caussa maleficii requiritur ad credendum, multo magis in maximis: Atqui parricidium, cuius Roscio crimen intenditur, est longe maximum maleficium etc.* Propositionem sine exornatione dimisit, quae quidem sit ex hoc genere: tractauit tamen alio modo, conuertens in argumentationem a minori ad maius, et vim addens interrogando. In assumptione autem degressus est ad locum communem, de magnitudine maleficii in parricidio. Item in Manilianae parte vltima haec est ratiocinatio: *in quo insunt omnes perfecti imperatoris virtutes, is est diligendus maxime. Sunt autem in Pompeio: est ergo diligendus.* In propositione transit ad thesin, de virtutibus optimi imperatoris: assumptionem alio modo exornat. Aliud exemplum est pro Archia de studiis literarum.

137. Tractatur autem thesis et locus communis, rationibus variis commemorandis, comparisonem cum contrario, maiori et minori, similibusque, exemplis etiam afferendis, dictis, institutisque sapientum: et in his ipsis adhibendi breuiores

res exornationum modi, de quibus mox. In hoc igitur genere diligenter veterum more (v. Cic. Or. l. c.) Rhetor exercebit tirones. Ceterum parce hoc genere exornationis vtendum erit, vt omnibus, luculentam pulcritudinem habentibus, ne fatietatem afferant:

138. Si loco communi vel thesi non vtemur, sed breuius defungi volemus, vtemur vna et item altera parte theses tractandae, sed maxime *μερίσμων*, h. e. totius in partes, et generis in species distributione, definitione, vt Cicero, cum acta Caesaris sublata ab Antonio Phil. I, 7. diceret, comparatione, et oppositione, exemplis, similibusque.

139. Sed diligenter videndum est, ex quo genere sit altera epicherematis pars, assumptio. Nam si vniuersalis est, communem habet cum propositione exornationem. Sed vbi v. g. ad certam personam pertinet, non agenda res est vniuersalibus, sed factis; veluti Cicero fecit in Maniliana, cum demonstraret, in Pompeio esse omnia, quae esse deberent in perfecto imperatore. Bene Cicero Or. II. 85. *erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit: itemque in ceteris res gestae ad cuiusque virtutis genus et vim et nomen accommodabantur.*

140. *Exempli exornatio cernitur primo, in copia idonea delectorum factorum, consuetudinum, legum, dictorum: deinde in exemplis istis, ceterisque, sententiarum adiunctione iuuandis et vrgendis: quod fit, ratione reddenda e natura rerum, cur ita fiat, factumque sit, vel e praeceptis morum,*

rum, cur ita fieri debeat, aut debuerit, vel potuerit. Hoc plerumque negligitur a dicentibus: sed in eo est et ornatus, et vix maxima in argumentando. Atque id etiam ad omnes exornationes pertinet, in quibus factis, dictis, similibusque utimur. Exempla haec funto: Cic. pr. Quint. 16. docet, non statim ad praetorem currere, et possessionem bonorum Quintii petere debuisse Naeuium: utitur in eo more bonorum virorum in tali re, sed cum exornatione tali, qualem diximus: Viri boni cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, timide tamen et pedetentim istuc descendunt etc. *Considerant enim, quid et quantum sit, bona alterius proscribere.* Iugulare ciuem ne iure quidem quisquam bonus vult: *mauult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidisse.* Haec in homines alienissimos, denique inimicissimos viri boni faciunt, et hominum existimationis, et communis humanitatis causa: ut cum ipsi alteri nihil scientes incommodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere possit. Milon. 4. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus eius imperatoris interfectus est ab eo, cui vim afferebat: *Facere enim adolescens periculose, quam perpeti turpiter voluit.* Eleganter etiam exempla, praesertim vbi plura commemorata sunt, ad vniuersam thesin referuntur, ut fit v. c. pro Arch. 11.

141. Sed in argumentationum tractatione non modo copia adhiberi debet, et ornatus, sed etiam *Varietas*, quae et similitudinis satietati occurrit, et suauitatem affert, cum per se, tum, quia occultat

artem, quam ut magis cognoscit, qui audit, ita magis contemnit.

142. Varietas illa duplex est: altera inest in ordine et modo explicandorum argumentorum, cum mox proponas, quid afferas, et causis afferendis confirmes, mox inuerso ordine progrediare, mox non proponas, sed ratione sola commemoranda, quid proponendum fuerit, indices, modo a rationibus ad exempla, modo ab his ad illas progrediare: altera in iisdem sententiis argumentisque varie conformandis, ut tanto facilius intelligantur, et altius descendant: quod fit partim, eadem sententia variis argumentationum modis complectenda, partim figuris, de quibus alio loco dicetur.

143. Non est autem difficile ad intelligendum, quare exornatio, ita, ut descripsimus, facta, non modo ad intelligendum, id quod per se patet, sed etiam ad delectandum valeat plurimum. Nam primum, ita natura comparatus est animus humanus, ut copia et varietate rerum capiatur, vix contentus sit, si nihil habeat, nisi quod necessitati sufficiat, nedum ut eo delectetur. Deinde vero, ut praeclare vidit Aristoteles Rhet. II. 11. ed. Sturm. animus humanus delectatur iis, quae vniuersaliter pronunciantur, praesertim si sint consentanea suis opinionibus, et in genere morum.

144. *Amplificatio* est grauior et fortior rei propositae affirmatio: habetque duas partes *αὐξήσις* et *διδασκαλία*: illa est in augendo, haec in exaggerando. Augere nihil aliud est, quam perspicuam ac prope sensibilem facere rei cuiusque magnitudinem. Igitur
tur

tur tota illa αὐξήσις ducitur e locis magnitudinis, de quibus satis actum est supra, vt nihil hic necesse sit addere. Restat, vt de exaggeratione dicamus.

145. Est autem valde coniuncta cum αὐξήσει, quae certe genus quoddam, ac prope dicam, praecipuum est δεινώσεως: quippe ipsa rei magnitudo maxime mouet admirationem, laetitiam, amorem, gratiam, et his contrarios affectus: ceterum sunt etiam genera alia. Inprimisque valent plurimum definitiones condensatae, enthymematum, h. e. consequentium et contrariorum, dissimiliumque, denique exemplorum, similitudinumque frequentatio, argumentationes a minori ad maius, et contra. Nam cum per se habent vim ad mouendum, tum vero illa ipsa conglobatio et densitas conturbat magnitudinis multitudinisque specie animos. v. Cic. Partit. c. 16.

146. Itaque recte praecipunt, qui in omni exaggeratione, praesertim argumentationum, breuitate vtendum, nihilque nimis enucleandum censent. Nam breuia natura sua feriunt fortius: et efficacissima quaeque verborum multitudine, et diligentia enucleandi, velut aqua adfusa vinum, diluuntur et franguntur. Copia ad perspicuitatem et delectationem pertinent, ad mouendum breuitas.

CAP. XII.

De Sententiis.

147.

Quoniam ad argumentationes et concludendas, et exornandas vtimur vniuerse pronuntiatis

(E 5)

et

et sententiis: de his separatim agendum videtur, ut et fontes et genera, virtutes et vitia, usus denique sententiarum, cognoscantur planius.

148. Est igitur *sententia*, quae maxime proprie dicitur, pronunciatum de re infinita, siue vniuerso quodam rerum genere, quod quidem pertineat ad vitam actionesque humanas, aut saltem sit cum humanis rebus aliquo modo coniunctum: nam in his rebus versari eloquentia solet: veluti ex priori genere, *credula res amor est: quem timent, oderunt: quem oderunt, periisse expetunt: ex posteriori: gratiores Diis sunt, qui bonam mentem, quam qui meditatam carmen templis intulerint.* Sed sunt et alia genera sententiarum (Franci vocant *pensées*), quas Graeci *νόσεις* dicunt, Latini *sensus* saepius, quam sententias, Gr. *γνώμας*: sed iis orator cum poëtis et oratoribus potius utitur ad ornandam orationem vniuersam, quam argumenta firmanda.

149. Diuiduntur autem varie, primum sic, ut vel in abstracto, ut philosophi nostri loquuntur, siue infinite dicantur, vel in concreto, hoc est, finite, et ad personas, tempora, loca translate: illud genus Graeci *γνώμην* vocant, eiusque sunt exempla, quae posuimus, hoc *νόημα*: veluti: *Nihil habet, Caesar, nec fortuna tua maius, quam ut possis: nec natura tua melius, quam ut velis seruare plurimos.* Suntque *νόματα* meliora *γνώμας*, largiusque usurpari possunt, quia non habent speciem praecipientis. Distingui etiam possunt sic, ut aliae dicant, quid sit, aliae, quale sit. Ex priori genere est: *nemo ab omni parte beatus est: ex posteriori: res est solliciti plena timoris amor.*

150. Sunt porro *sententiae* vel *simplices* vel *compositae*: *simplices*, quae propter perspicuitatem et conuenientiam cum opinionibus vulgaribus hominum per se probantur, eamque ob causam simpliciter proferuntur, ut superiores illae: *Compositae*, in quibus est aliqua rationis adiectio: quae *desideratur*, cum aduersantur vulgaribus opinionibus, aut videntur aliquid habere vel obscuritatis, vel dubitationis. *Falsum est, ne quid nimis: nam improbos nimis odisse oportet. In omni certamine qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur. Nemo satis liber est: nam aut voluptati seruit, aut pecuniae, aut gloriae. Melius est accipere iniurias, quam inferre: nam qui infert, haud dubie improbus, qui accipit, probus esse, vel videri solet: siue, nam inferentem oderunt, accipientis misereantur.*

151. Sed tamen interdum, nulla tali necessitate postulante, addere licet rationem, propter suauitatem. Etenim sapientiae specie blanditur totum hoc, rationem reddere et cognoscere. Itaque, ut quisque puellus meliori est ingenio, ita crebrius rationes dictorum, factorumque requirit. Sed illud in hoc genere videndum est, ut ratio sit apta, noua, inopinata, exquisita, aut alia tali dote commendetur: quod cum est, valde delectatur auditor, vel propter acumen, vel propter inexpectatum: sin minus, frigida est sententia. Talia sunt: *Non decet homines immortales iras exercere, quia mortales ipsi sunt. Plus vigilia semper, nec somno deditus esto: nam diuturna quies vitiiis alimenta ministrat.*

152. Huic porro composito generi plurimum virium et suauitatis accedit e forma et quasi structura. Nam cum sententia cum ratione sit enthymema, tamen a specie enthymematis auocari potest collocatione, cum ita intexitur sententiae ratio, ut ab eius veluti corpore vix distinguatur. Sic pro illo: *non decet homines immortales iras exercere: nam mortales ipsi sunt*, elegantius dices, vel sic: *mortales non decet immortales inimicitias exercere*, vel sic: *Non decet, mortalis cum sis, vel mortalis qui sit, immortales inimicitias exercere*. Simile est illud superius, *in omni certamine, qui opulentior est etc.*

153. Distribuuntur etiam a nonnullis sententiae e modo, et quasi forma sua: cum alias dicunt fieri per interrogationem, alias per comparationem, similitudinem etc. Sed haec distributio necessaria non est, neque absolute fieri potest, quippe nemo facile dicat, quot modis sententiae vel fieri, vel pronuciari possint. Cicero quidem dicit, Demosthenem nullam sententiam sine aliqua conformatione ponere.

154. Omnium autem maxime probatur et delectat genus illud sententiarum, quod fit e contrariis, aut saltem diuersis. Illius generis sunt: *Avaro deest tam quod habet, quam quod non habet. Facere adolescens probus periculose, quam perpeti turpiter maluit*, ex hoc: *Mors misera non est, aditus ad mortem miser est*.

155. Ex genere contrariorum illud est, quod enthymema vocant κατ' ἐξοχήν, ut Aristotelem philosophum, Homerum poetam, Ciceronem oratorem, quia praestantissimum genus. Nam
proprie

proprie omnis sententia enthymema: sed genus hoc pulcherrimum. Id est e contrariis cum interrogatione. Huius generis haec exempla sunt: *Cur optas, quod habes? Cur, quem damnas, probas, quem probas, accusas? Servare potui, perdere an possim rogas? Quid tuta times?*

156. Omnino sententiae fortius feriunt interrogatione conformatae. Bona sententia est: *non est servus, qui mortem contemnit*: sed maiorem vim habet sic pronunciata, ut apud Euripidem: *τίς δ' ἐστὶ δῆλος, τῷ θανεῖν ἀφροντίς ὢν*; item illud Senecae: *non potest mori, qui potest cogi*: fortius feriet in oratione sic: *qui mori potest, quomodo cogi poterit?* item, *usque adeone mori miserum est?*

157. Haec de generibus sententiarum: sequitur *de virtutibus et vitiis*. Ac virtutes quidem fere ex dictis intelliguntur, sed sunt tamen quaedam addenda. Sententiarum igitur virtus prima est *veritas*: nihil enim in dicendo probari potest, quamvis acutum videatur, cui falsa sententia subsit: eique contrarium vitium est, cum falsae sententiae sunt.

158. Altera virtus est *honestas*, eaque est in his, quae nec pietatem in Deum, hominesque, nec ullam partem morum bonorum laedunt. Nam quae contra sunt, et fidem dicenti detrahunt, et vel offendunt, vel corrumpunt audientes. Acutum est et sublimis specie: *Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni*: sed impium, nulloque modo probandum. Simile illud Taciti, temere quibusdam laudatum: *securi adversus homines, securi adversus Deos, rem difficillimam adsecuti sunt, ut iis*
ne

ne voto quidem opus sit. Tales multae apud Euripidem et nouitios Epicureos, Voltarium et alios.

159. Tertia virtus *acumen* est: quod existit partim e materia, partim e forma sententiae. E materia est, cum sensum habet reconditum et exquisitum, interiorumque rerum naturam explicat, aut repugnantiae vel erroris speciem habet: e forma, cum est e diuersis vel contrariis. In eo genere, cuius e materia acumen existit, vitanda est obscuritas et subtilitas nimia, superansque captum popularem, quo nihil est vitiosius. Exempla vtriusque generis supra posita reperientur. Obscuritatis exemplum in illo Pliniano est: *nam quidam etiam morbus est, per sapientiam mori.* Et ille non paucas huius generis habet.

160. Acutis contrariae sunt *vulgares*, omnibus obviae. Quamquam hae non semper sunt in vitio, sed vbi alieno loco, et ad ostentationem inculcantur. Si vtilis sint, et aptae loco, recte ponuntur, habebuntque delectationem prope parem acutis, vbi commode verbis exprimentur: sed de hoc in loco de elocutione.

161. Laudatur porro in sententiis *nouitas*, cuius magna est in omnibus rebus gratia. In hoc genere autem etiam acumen indicat, et habet aliquid inopinati, quo et ipso suauiter mouentur animi. Non probantur contra nimis tritae usu, quamvis alioqui acutae, quae hoc ipso, quod acutae sunt, cum frequentantur, fatietatem afferunt: nam et facilius obseruantur et notantur. Itaque his abstinendum, nisi vsurpes loco, aut sint eiusmodi, vt prouerbiū vim habere possint. Possunt autem sententiae

sententiae tritae eloquendo nouae fieri. Nam omnino non tam res nouae sunt, quam aut concipiendi rem quamque, aut verbis exprimendi modus. Saltem ita est plerumque.

162. Quia prouerborum mentio iniecta est, etiam haec sententiarum numero sunt, possuntque usurpari commode, sed hac lege, ut sint bene delecta, hoc est, aliquid acuminis habentia, nec nimis usu trita, utque non nimis frequententur. Cicero quidem utitur prouerbiis, sed valde raro, magisque in epistolis, quae imitantur quotidianum sermonem, atque dialogis, quam in orationibus. Itaque non bene magistri discipulis consulunt, qui adsuefaciunt, vulgatissimis prouerbiis, veluti gemulis, orationis omne genus distinguere.

163. Denique virtus est sententiarum, si sunt *integrae et sine fuco et pigmento puerili*; nam hoc quoque in sententiis Crassi laudat Cicero Orat. II. 45. *Fucus autem et puerile pigmentum* est, si acumen sententiae non ducitur ab vera et interiori rerum natura, neque perspicuum, bonum, verum, rei aptum sensum habent ipsae, sed sunt in verborum lusu inani, et tenuibus inuentiunculis, ingenii specie blandientibus, quibus excussis nullus commodus sensus relinquitur, sed potius risus consequitur: quales multae Senecae, de recentioribus Yungianae, Herveanae, aliorumque Britannorum et Francorum, quos temere admirantur et imitantur imperiti. Sed in hoc genus vitii facillime incidunt, qui, neque ab ingenio, neque ab lectione bonorum scriptorum, usuque instructi, nouas et acutas sententias, praesertim saepe, proferre conantur: quam

quamquam etiam bonis ingeniis accidit, vt Timaeo, quem Longinus dicit: ὑπ' ἔρωτος τῆς ξένης νοήσεις αἰεὶ κινεῖν, πολλάκις ἐκπίπτειν εἰς τὸ παιδαριωδέστατον. v. Quintil. VIII. 5. et Longinus de Subl. S. IV. V. vbi sat exemplorum reperias. Veluti: *Alexander paucioribus annis subegit Asiam, quam panegyricam orationem de bello aduersus Persas gerendo scripsit Isocrates.*

164. Neque vero committendum, vt sententiae alicuius acumine et suauitate capti nimis et inhaereamus, et repetendo inculcemus. In quo genere aetas illa vetus sententiarum studiosa saepe peccavit. Argumentis grauibz immorandum est, non sententiolis singulis acutis, delectationem magis, quam vim habentibus. Dulcia gustanda sunt, non large comedenda, si suauia esse velimus.

165. Illa quoque cautio est, ne sententiis (γνώμας) vtantur saepe, qui non sint aetate prouectiores, aut vsum habere videantur earum rerum, in quibus vtuntur sententiis. Neque enim decet pueros grauitas sententiarum, praesertim earum, quibus seniorum vita moresque regantur: et immodestum est, sententias dicere de rebus, quarum vsum nullum habemus.

166. Luculentissimus vsum est in exemplis, dictis, moribus adiuuandis, de quo supra, item, in rationibus, quibus argumenti capita fulciuntur. Veluti in hoc pro Milone: *Non est credibile, Milonem tum voluisse Clodium interficere, confirmando vtitur orator hac ratione, quod comitiorum dies, et honoris amplissimi contentio subesset. Huius rationem sic reddit: Quo quidem tempore . . . saepe fastidiunt.*

fastidiunt. Vides locum elegantissimum factum duplici sententia intexenda. cf. §. 141.

167. Omnium maxime non modo probamus, sed etiam admiramur *sententias sublimē*: de quibus dicemus eo loco, quo de dicendi genere sublimi praecipiemus.

168. Sed *usus sententiarum* multas et magnas cautiones habet. Inprimis non sunt crebro vsurpandae, sed modus adhibendus, quem bona, inter Graecos Latinosque, tempora seruarunt. Inclinata demum eloquentia inuecta est illa sententiarum acutarum frequentatio, quam in Seneca, Tacito, aliisque animaduertimus. Maxime autem hoc tenendum in sententiis valde acutis, quarum cito satiētas venit. Aliud tamen dicendi genus crebriores fert alio: de quo suo loco dicetur. Atque etiam in conformatione et collocatione sententiarum vitanda similitudo nimia; in quo genere peccant iidem de veteribus: de recentioribus Fontenellius, Voltarius, et quotus quisque non?

169. Sententiarum bonarum copiam suppeditabit Socraticorum philosophorum, Platonis et Xenophontis, oratorum optimorum, Lysiae, Isocratis, Demosthenis, Ciceronis, etiam historicorum Thucydidis, Xenophontis, Liuii, Sallustiique, neque non poetarum, Homeri inprimis, et Euripidis lectio. Sed longe principes sunt Homerus, etiam hoc nomine fons ingeniorum recte appellatus, Thucydides, Plato, atque Xenophon: e quibus, id quod legendo comparandoque cognouimus, ceteri sua prope omnia in hoc genere hausere. Pleni etiam sententiis sunt Tacitus, Plinius vterque, Se-

neca et alii, sed caute, et non nisi ab iis legendi, qui iam superiorum illorum lectione ingenium ad iudicandum de sententiis acuerunt. Ceterum bona ingenia etiam sua sponte bonas et acutas sententias reperient. Sed in legendis istis, comparandisque maxime profuerit, animaduvertere, quomodo vna eademque sententia variata sit ingeniis et oratione diuersorum, vt semper noua videatur: nam hac animaduersione et comparatione paulatim ingenium adfuefiet sententiis reperendis, variandis, et quasi nouandis. Exempla sunt in illo Thucydidis, qui historiam suam esse dicit non ἀγώνισμα sed κῆμα, item Themistoclis, de optimo acroamate et aliis pluribus.

CAP. XIII.

De Argumentationum Refutatione.

170.

Quia orator non modo in veritate demonstranda, sed etiam in falsis refellendis versari debet, est etiam huius rei ratio breuiter aperienda. *Refutatio* igitur fit in vniuersum duobus modis, vel *argumentatione contraria* (ἀντισυλλογισμῶ seu ἀντιπαράστασι) vel *argumentationis propositae reprehensione* ac dissolutione (ἐνστάσει).

171. *Argumentatio contraria* est, cum contrarium eius, quod refellimus, ex iisdem locis, e quibus illud dictum est, colligimus: omninoque, cum affertur in contrariam partem, quod aut grauius, aut aequae graue sit: quod facillime fit in rebus tantum

tantum probabilibus, in quibus semper aliquid etiam pro contrario dici potest. Sed omnium potentissima ratio est prior, quae fit *per inuersionem*. Talis est in Miloniana. Accusator vsus erat hoc argumento: *Milo insidiatus est Clodio: oderat enim Clodium*. Cicero contra argumentatur: *Non fecit Clodio insidias Milo odio impulsus: etenim odium Clodio fuit ei honorificum, et ad consequendum Consulatum opportunum. Non ducenda est uxor, ne in orbitatem incidamus et luctum: immo, ut orbitas vitetur, ducenda est uxor.*

172. *Reprehensionis* autem duo modi sunt: *primus* est, cum partis alicuius in argumentatione vitium demonstratur, vt, quod in ea inest, male sumtum appareat: *alter*, cum conceditur sumtum, sed ex eo male aliquid conclusum ostenditur. Vtriusque exemplum insigne est Verr. III. 88 -- 93.

173. Nam vel quantitas propositionis reprehenditur, vt vocant Dialectici, cum de vniuerso aliquid pronuntiatur, vel absolute et sine adiunctione: vel modus pronuntiandi, cum aliquid vel necessarium, vel credibile dicitur: haec enim genera ab oratore plurimum tractantur.

174. *Quantitatis* vitium in epicheremate et enthymemate intelligitur e Dialecticorum nostrorum praeceptis, si in partem aliquam generis non cadere ostendas, quod de toto genere praedicatur; similiterque in iis, quae absolute praedicantur, si doceas, quod pronuncietur, non intelligi e subiecti notione. Sed haec plerumque sunt subtiliora in intelligendo et explicando, quam pro oratoria popularitate: in priori inprimis genere,

cum subiectum est nomen generis. Itaque aliis fere rationibus Rhetores vtuntur: veluti ex eodem loco, e contrario, simili etc.

175. Primum igitur, in argumentatione contraria, reprehendunt *ex eodem loco*: vt in Miloniana: *Nefas est viuere, qui interfecit ciuem Romanum*: reprehendit Cicero, vitium propositionis ostendens ex eodem genere: *immo licet impune occidere ciuem, cum aliis de caussis, tum, si vim faciat*.

176. Alterum genus est *e contrario*, cum ex eo, quod contrarium non absolute, vniuerse, verum fit, nec hoc omnino verum arguimus. Vt in hoc: *Vir iustus omnibus suum tribuit*: contra dici potest: *at iniustus non omnibus nocet*. Siue: *Vir bonus omnibus amicis, quantum potest, prodest*, dissoluitur e contrario argumentando: *at improbi non omnibus inimicis, quantum possunt, nocent*. Nempe hoc eo pertinet, vt appareat, non esse absolute et vniuerse verum, quod sumtum erat in argumentatione. A quo parum differt *tertium*, quod vocant *a simili*, in hunc modum: *Omnes, qui iniuriam acceperunt, oderunt eius auctorem*. *Falsum*: nam non omnes, qui beneficium accepere, amant benefactorem. Vtrumque enim est e simili genere.

177. Iam, quod pro necessario sumtum est, infirmabitur duobus modis. Nam cum necessarium quid sumitur esse euentu, vt posita aliqua causa, necessario aliquid consequatur, id refellitur, ostendendo, illa causa posita, non semper sequi effectum, quod optime exemplis docebitur: cum autem alicuius rei causa necessaria sumetur, id refelletur, si docebitur, etiam aliis ab caussis tale quid exsistere posse, aut exstitisse alicubi.

178. Probabile autem, quod sumitur, diluetur varie, pro genere vario rerum. Cum de probabilitate causae, aut effectus quaeritur, fere eodem modo, quo in necessario, ut, istis causis positae saepe omnia alia facta: velut in hoc: *non est probabile, eum, qui odio patri fuerit, interfectorem patris esse, nam multi liberi parentibus odio fuere, neque tamen parricidae facti sunt: nimis multa incidere posse, quae euentum impediunt, ut: non probabile est, qui dignus honore sit, eum accipere propterea honorem a populo: nam populus non intelligit dignitatem, aut alios digniores putat, et est inconstans etc.* idem istud saepe longe aliis de causis factum: tanquam: *non probabile est, qui filium rus amandavit, odisse filium: nam multi nullo odio ducti fecere, fecere cura rei familiaris etc.*

179. In exemplo porro, quod sumtum est, reprehendetur recte, si contraria exempla protuleris: in quo videndum est, ut sint iis, quae prolata sunt, satis similia personis, locis, temporibus: et cum inductionis Dialecticae locum obtinebit, si ostenderis imperfectam esse enumerationem, aut annumeratum aliquid, quod dubium sit, quodque contra aliquid dici possit.

180. Collatio dissoluetur, si dissimile demonstraris, quo quis utitur, ei, quocum contulerat, diversumque genere, natura, vi, tempore ac loco, persona, magnitudine etc. unde apparet, scilicet, idem de utroque existimari non oportere.

181. Si autem conceditur, quod sumtum est, et male conclusum esse ostendimus, demonstrandum erit, quod sequi dicitur, aut omnino non,

aut non necessario cum eo, quod sumtum est, cohaerere: quod quibus modis fiat, demonstratur in Dialecticis. §. 171. conf. supra §. 178. 179.

182. Ceterum per se intelligitur, argumentationi contrariae et reprehensioni argumentorum communia esse, quae de exornandis, amplificandisque argumentationibus diximus.

PARTIS I.

SECT. II.

DE

DISPOSITIONE

hoc est:

De partibus orationis, earumque natura, inuentione, et ordine.

183.

Inuentionem delectus et dispositio sequitur. Nam nec omnibus, quae suppeditant, vno loco, vtendum est, nec, quibus velis vti, liberum est, sed quod maxime sit locis, temporibus, personis, causisque accommodatum. Neque magis ordo rerum et quasi descriptio libera est, sed ad perspicuitatem, persuasionemque debet dirigi. Atque vtriusque rei ac prudentiae praecepta dat pars Rhetorices ea, quae de dispositione dicitur, hoc est, de partium orationis natura, colloca-tione et ordine.

184. Partes autem aliae necessariae sunt, sine quibus oratio perspicua, et ad persuadendum apta
intelli-

intelligi omnino non potest, eaque de causa omni orationi communes: aliae, non necessariae illae quidem, sed tamen utiles, atque etiam nonnullis causis propriae. E priori genere sunt *Propositio* et *Confirmatio*. Nam, quid dicatur, et unde verum intelligatur, sine eo quidem oratio esse non potest. Ex altero genere est *exordium*, *narratio* et *peroratio*. Nam etiam sine exordio oratio intelligi potest, veluti Cicero pro Cluentio statim a partitione orditur, quae est proponendi species, ut paullo post videbimus: neque omnes causae aut narrationem, aut perorationem desiderant, imprimis eam, quam maxime Rhetores vocant, hoc est, quae insit in affectibus commouendis: quandoquidem non omnes res sunt hac natura, ut ad commouendum valere possint. Ceterum de omnibus praecipendum breuiter videtur.

CAP. I.

De Exordio.

185.

Exordii finis est duplex: alter cognitionis, alter commendationis. Nam vel audientibus aditum munit ad causae cognitionem: unde *prima quasi cognitio causae* Ciceroni dicitur: vel dicenti, atque adeo ipsi causae, ad audientium animos: unde *ὁδοποιήσιν ἐπιόντι* oratori appellat Aristoteles: exordioque, beneuolum, attentum, docilemque auditorem efficiendum praecipiunt: vel denique utrumque spectat. Vter finis maxime sequendus sit, res quaeque, tempus, locusque monebunt.

(F 4)

186.

186. Cum prior ille finis propositus est, materia exordii sumi debet ex ipsa causa, et quidem ex vberissimo docendi argumento: veluti, si laudetur vir doctus, in eaque laudatione doctrinae maxime ratio habeatur, hinc ducatur exordium: si Princeps, ab ea laudis parte, quae est omnium maxima. In quo tamen videndum illud est, primo, ne tota res explicetur et consumatur, sed tantum delibetur, ut, quid maxime spectet orator, quid spectari, quo animum intendi velit, intelligatur: deinde, ne illud ipsum dicat ab initio, quod in argumento dicendum est. Atque hoc genus exordii hoc habet commodi, ut non commune videatur, quod est vitium in hoc genere, sed rei, de qua dicetur, proprium, faciatque etiam attentum auditorem: estque maxime conueniens orationibus, quales hodie, de argumentis e disciplina aliqua petitis, haberi solent.

187. Vbi autem orationi aditus ad animos auditorum quaeritur, exordium peti potest, primum *ex re*, et copiosissimo eius ad commouendum loco, si quidem erit eiusmodi, ut ad commouendum apta sit, veluti, si sit honesta, gloriosa, laeta, etc. vel contra: deinde, *a personis*, vel dicentis, vel audientis (in accusatione vel defensione etiam rei, vel aduersarii) sic, ut hi beneuoli, et bene de dicente existimantes efficiantur; quod non tam fit rogando, praesertim formulis protrititis, quae etiam rideri ex merito solent, quam modestiae, beneuolentiae, prudentiae signis proferendis, atque aliis eiusmodi, quae facilius in singulis causis cernuntur, quam praecipiendo traduntur: porro *e loco ac tempore*;

tempore; quod genus interdum vehementer deletat, si prudenter et apte tractetur: sed in eo plus ingenii, et iudicandi vis valet, quam praecepta: itaque in eo plerique sunt inepti.

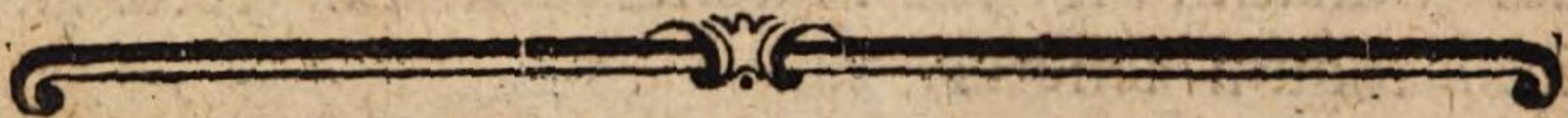
188. Omnino praecepta exordiorum reperientur nullo modo ita aut definite, aut plene scribi possunt, ut totum hoc genus exhaustiant: adeo varia et incerta est bene exordiendi ratio. Itaque aliquid ingenii felicitati est relinquendum. Iudicium modo adhibeatur, ne, dum ingeniosi esse velimus, frigidi, ineptique fiamus: quod multis accidit, qui, praeter facultatem, in hoc genere arguti esse cupiunt. Proderit, inspicere diligenter exordia veterum oratorum, et, unde ducta, quomodo inuenta, et cum causa coniuncta sint, considerare: ita paulatim ingenium ad inveniendum, certe ad iudicandum acuetur.

189. Optimum genus exordii est, maximaque virtus, si ita est orationi, qua dicentem, audientesque, locum item, tempusque, proprium, ut, primum, nulli alii conveniat, deinde, unicuique de eadem re, eodem loco, dicturo in mentem venire debuisse videatur. Nam facilitas illa reperiendi, quae videtur audienti vel legenti, ut in aliis rebus, sic in hac, certissimum signum est simplicitatis, quae vel maxime exordiis, omninoque naturae, convenit, efficitque, ut non ab arte petatum, sed a natura ac re ipsa suggestum videatur.

190. Illa quoque virtus exordii est permagna, et cum priori illa valde coniuncta, si ita cum consequente oratione connexum est et copulatum, ut cohaerens cum omni corpore membrum esse vi-

deatur. Quod fit, non modo, si quasi proludat sententiis iis, quibus postea pugnandum sit, ut ante dictum, verum etiam si transitus ad ipsam orationem sit eiusmodi, ut vix animaduerti possit.

191. Vitiosa exordia sunt, si sunt *nimis longa*, nec ceterae orationis magnitudini apta: si *communia*, et multis argumentis et causis accommodari possunt: si *longe arcessita et nimis arguta*, ut, quomodo in mentem venerint dicenti, non intelligatur: simplicitas enim quaedam desideratur prope extemporalis; denique si *nimis vulgaria et trita*; in quod vitium incidere solent, qui a personis, locis, temporibusque ducere instituunt. Et tanto facilius vitiosa exordia fiunt, quanto sunt, ipso Cicerone iudice, difficiliora.

CAP. II.

De Narratione.

192.

Exordio subiicitur, si quidem res et causa desideret, *narratio*, cuius praecepta etiam in media oratione, item, in omni genere scribendi ac dicendi, prodesse possint. Ponemus igitur narrandi praecepta, cum vniuersa et communia, tum propria narrationis eius, quae est fundamentum orationis vniuersae, aut, quae confirmationem maxime continet. Sunt enim tria genera narrandi: primum, in quo res vel gesta, vel ut gesta, exponitur simpliciter, vel scientiae, vel delectationis causa, quod genus proprium est historicorum et poetarum;

rum; alterum, quo, vel confirmationis, vel amplificationis causa, utimur: tertium, in quo causa, siue fundamenta causae continentur, quod est illud ipsum, quo post exordium utimur.

193. Omnibus narrationibus communia sunt haec, ut sint primum *perspicuae* et *apertae*, deinde *breues*, et tamen *plena* et *absolutae*, denique aliqua *suauitate teneant*, vel audientes, vel legentes: tertio generi proprium esse volunt hoc, ut habeat *probabilitatem*: quae tamen etiam in iis requiritur, in quibus res non gestae, ut gestae, traduntur.

194. *Perspicua* igitur erit narratio, si ex ea, quid, et quomodo actum sit, plane intelligi potest. Quod consequemur maxime duabus rebus, primum, si ordinem temporum et rerum conseruabimus, et, ut quidque prius factum erit, ita priori loco ponemus: deinde, si nihil praetermittetur, quod ad rem pertineat, hoc est, sine quo, quale sit id, quod gestum est, iudicari non possit: quod est iudicii saepe non parui, et probe legendis bonis historicis subacti, hominisque intelligentis, quid cuiusque generis actiones constituat. Magnam etiam vim habet ad perspicuitatem orationis genus: sed de eo in parte ea, quae de elocutione est, dicetur.

195. *Breuitas* narrandi tribus rebus tenetur maxime. Primum, si initium capiemus, unde necesse est, non ab ultimo incipiemus: deinde, si non longius progrediemur, quam necessitas postulet: quae necessitas in utroque genere aestimatur consilio narrandi: tertio, si delectum seruabimus partium, quibus res constat: cuius haec ratio

tio est, vt, quae sua sponte intelligi, vel per se, vel ex eo, quod dictum est, aut dicetur post, facile possint, aut nihil profint ad consilium narrandi, omittamus. Haec qui in narrando secutus fuerit, eum breuem esse recte dicemus. Sed haec praecepta pertinent ad breuitatem in rebus: de verborum breuitate alio loco praecipietur.

196. Sed in hoc magna cautio est, primum, ne id, quod plerisque accidit, breuitatem narrationis vniuersae aestimemus frequentia interpunctorum et breuitate membrorum, in qua plerumque est inanis potius breuitatis simulatio, quam vera breuitas: quae duo, qui discernere non possunt, saepe breuia esse putant, quae verbosissima sunt: verbosa, quae breuia sunt. Sed de hoc peculiari loco accurate dicemus. Altera cautio est, ne, breuitatis affectatione, narratio fiat vel obscura, vel imperfecta. Nam breuitate potior est perspicuitas et absolutio narrationis.

197. *Suauitas* in narrando non vno modo tenetur. Etenim non vnum genus est narrationum. Alias narrare vel placet, vel conuenit, simpliciter, alias instructe et ornate. *Simplex narratio* est, cum nihil aliud quaeritur, nisi, vt, quid gestum sit, appareat: quo genere vtuntur scriptores commentariorum, et oratores in narratione ea, quae exordio subiicitur, cum res per se est satis valida: *instructa* est, quae firmatur et illustratur adiectione causarum, communis illa oratoribus et historicis, quos pragmaticos vocamus: *ornata* denique, apta ad confirmandum, quae amplificatione et exaggeratione roboratur et illuminatur.

198. Simplici narrationi suauitas conciliari debet primum ea, quam Graeci ἀφελειαν vocant, quaeque laudatur in Caesare et Nepote: deinde urbanitate quadam et venustate; non ea, quae fit in singulis verbis, aut sententiis, quae ornatus potius est, quam huius simplicitatis, sed, quae fit per totam orationem fusa, facilius sentienda illa, quam praeceptis explicanda, eademque ad intelligendum, et ad consequendum, difficillima. Intelligi quidem et sentiri haud facile, patet ex eo, quod Caesaris Commentariis Nepotisque Vitis, pauci suauiter afficiuntur; quibus nihil suauius est iis, qui hanc urbanitatem gustare possunt: difficillimum autem esse, eam adsequi, et res, et usus, et confessio magistrorum docet, ut infra, ubi de tenui genere dicendi agemus, docebimus. Addi vero etiam huic generi narrationis potest suauitas, adspargendis sententiis, sed hac lege, ut non sint exquisitae, et raro interponantur, ut a Caesare et Nepote factum videmus. De suauitate et probabilitate mox.

199. *Instructa* narratio, et per se, et huius etiam suauitatis causa, desiderat non modo urbanitatem illam, verum etiam lumina quaedam sententiarum. Earum duo genera sunt: alterum est earum, quibus ratio alicuius facti, dicti, decreti, cetera redditur paucis verbis, e natura rerum, animi, morumque humanorum: de quo genere supra dictum est: alterum est, quo status et conditio hominum, motusve animi, quo quis in agendo, patiendo, videndo, audiendo fuit, breuiter exprimitur, et quasi pingitur, reflexiones vocent Franco-galli: quo genere mirificus ornatus, et magna suauitas

suauitas narrationi accedit; quod iis *morata* efficitur narratio. Vtrumque genus est in hoc vno Liuiano I, 25. *Confederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis praesentis, quam curae expertes: quippe imperium agebatur, in paucorum manibus positum.* Omnino totus ille locus exemplum pulcherrimum talis narrationis praebet. Quamquam pleni sunt talibus narrationibus Livius, Sallustius, Tacitus: multae etiam sunt apud Ciceronem. Sed Sallustius et Tacitus in toto hoc genere sunt iusto frequentiores, et in singulis indulgentiores, vt interdum prope concionentur, quod est alienum. Addi his poterunt ea, quae supra de exornatione exemplorum dicta sunt.

200. *Ornata* denique narratio est, cuius partes dilatantur et exaggerantur argumentationibus, digressionibus, moribus exprimendis, sermonibus ipsis imitandis, variis denique affectuum generibus commouendis: quo genere plenae sunt Verrinae Ciceronis, et Philippica secunda. Huiusmodi narratio non modo ad delectandum suavis est, sed etiam ad persuadendum grauis.

201. Probabilitas narrationis existit ex eo, si omnia narrantur ad ingenia, moresque personarum, tempora et loca, omninoque naturam cuiusque rei, et opiniones hominum de quaque re, adcommodate: vnde, etiam *morata* esse debere narrationem, praecipiunt. Sed hoc magis ad fictas narrationes poëtarum, iudicialesque pertinet, quam ad veras et historicas.

202. In narrationibus autem iis, quibus tota oratio inniti debet, videndum est vel maxime, primum,

mum, vt in iis omnium prope argumentorum, certe praecipuorum, elementa, et quasi semina spargantur: deinde, vt, quae obesse possint caussae, vel praetermittantur, si quidem salua probabilitate fieri possit, vel leuiter tantum tangantur, et verbis lenioribus exprimantur: quae contra profunt caussae, verbis lectissimis et grauissimis, adiuuenturque etiam caussarum adiectionibus. Quorum omnium, ita vt vniuersae narrationis pulcherrimae, perfectum exemplum est in Miloniana Ciceronis.

CAP. III.

De Propositione et Partitione.

203.

Sequitur, vt, de quo oratio futura sit, exponatur: quod fit, vel propositione, vel partitione, vel vtraque simul. *Propositio* nihil aliud est, nisi quaestio, siue id, de quo quaerendum videtur: estque duplex, vel *finita*, vel *infinita*. *Finita* est, cum ad certas personas, tempora, et loca pertinet, quam et *causam* vocant: eiusmodi fere sunt, quae ad tria illa genera caussarum, sed inprimis deliberativum, et iudiciale pertinent: nam in demonstrativo sunt etiam quaestiones infinitae: *infinita*, quae ad genus aliquod vniuersum, et *res* dicitur.

204. Est porro omnis quaestio *infinita* vel *cognitionis*, vel *actionis*. *Cognitionis* est, cuius finis est scientia: habetque tria genera. Nam vel *an sit*, vel *quid sit*, vel *quale sit*, quaeritur. *Primum* genus non modo complectitur ea, in quibus quaeritur, vtrum

utrum aliquid sit, vel fuerit, veluti, *an sit Deus*, verum etiam, unde aliquid ortum sit, veluti, *ius utrum natura sit, an opinione: immortalis animu sit natura an voluntate diuina:* et quibus causis efficiatur, ut, *quibus rebus felix fieri possis.* In altero genere vel *notio* rei quaeritur, vel *proprietas*, vel *diuisio*, vel *partitio*, vel *descriptio*. Notionis est: *an sit felicitas in tranquillitate animi: proprietatis: an per solam fidem salus detur: diuisionis: Vnum genus sit bonorum an plura: partitionis: an duae hominis partes sint: descriptionis denique: qualis sit iustus, liberalis:* et in quibuscunque natura rerum explicatur. In tertio genere, vel simpliciter quaeritur, ut, *an diuitiae sint expetendae:* idque genus ad omnes res expetendas, fugiendasque, honestas, turpes, aequas, iniquasque pertinet: vel comparate, veluti, *quid intersit inter veram, fictamque virtutem: doctrina an virtus potior sit.*

205. Quaestiones *actionis* pertinent ad officium, et animi motum vel sedandum, vel excitandum. In genere priori sunt quaestiones huius modi: *accedendumne sit ad rempublicam: liceatne vlcisci iniurias* etc. Posterioris est, cum cohortamur, ad res gerendas, gloriam, laudemque, vel contra.

206. Iam, non est dubitandum, quin eloquentia inuenta sit maxime propter quaestiones finitas, ut suaderetur aliquid, vel dissuaderetur, accusaretur aliquis, vel defenderetur: in talibusque quaestionibus fere consumi videmus veterum oratorum orationes. Quaestiones vniuersae, Philosophis ante relictæ, coeperunt deinde et ab oratoribus tractari,

tractari, vel ostentandi ingenii, vel eloquentiae causa, nunc maxime tractantur, postquam eloquentia prope tota e foro et curiis discessit.

207. Illud quoque fatendum est, quaestiones finitas etiam sua natura esse eloquentiae magis proprias, in iisque multo magis, quam in vniuersis, eloquentiam posse vim suam explicare, inprimis, qua motus animorum vel incitandos, vel reprimendos: vniuersas autem subtilitati philosophorum aptiores, quam copiae et ornatui oratorum. Sed tamen et in hoc posteriori genere sunt permultae, de quibus copiose ornateque dici possit.

208. Illud certe, qui in hoc posteriori volent versari, meminisse debebunt, non omnes quaestiones vniuersas posse oratorie tractari: sed esse, quarum subtilitas et tenuitas sit tanta, vt scholis doctorum sint relinquendae, totumque adeo hoc genus assumi quidem ab oratore posse, sed ita, vt certis ac definitis regionibus circumscribatur. Itaque nonnullae tales quaestiones plane erunt ab orationis dictione remouendae, vt, quae sit figura terrae, quae natura spiritus, et similes: quae nullo modo capiunt neque popularitatem et perspicuitatem oratoriam, neque copiam ornatumque eloquentiae. Ceterae tractabuntur illae quidem ab oratore, sed ita, vt subtilitas argumentandi, et tenuitas, seriesque differendi dialectica, et ieiuna atque exsanguis concertatio verborum remoueat. Vid. Cicero de Orat. II, 16.

209. Sunt, qui praecipiant, provocata quaestione, atque etiam parte aliqua orationis, esse verbum illud, quod maxime rem causamque conti-

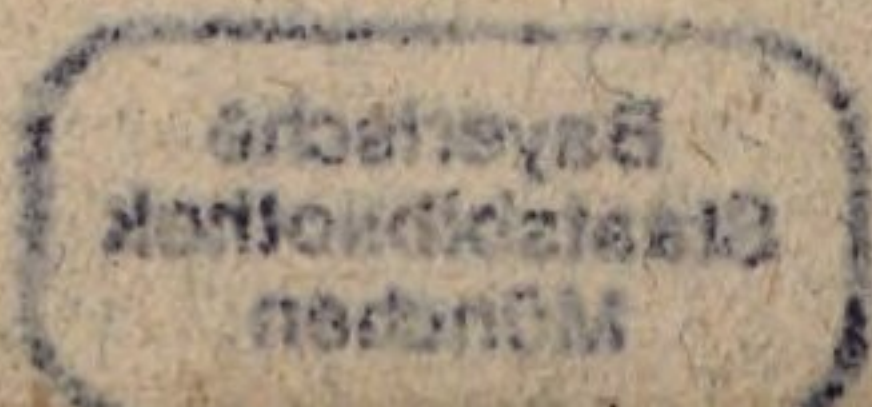
Ernesti Initia.

(G)

neat,

neat, breuiter perspicueque definiendum. Id, cum in caussis finitis perquam puerile visum sit, nec iniuria, Antonio, ap. Cicer. Orat. II, 25. non omnino improbandum in vniuersis, quae maxime ad docendum pertinent. Sed erit tamen primum haec moderatio necessaria, nec definiamus ea, quorum notio quaedam, sufficiens rei, quam tractamus, cognoscendae, impressa sit in audientium animis: veluti, quid sit lex, cogitatio, scientia, etc. quae res plerumque definiendo fiunt obscurae: deinde vero haec ratio sequenda, ne definiamus tenuiter nimis atque subtiliter: quod tales definitiones non possunt intrare in mentes sensusque audientium, multoque ante praeterlabuntur, quam percipi possunt.

210. *Partitio* est enumeratio earum rerum, de quibus futura est oratio, quasque tenere volumus auditorem, vt, iis explicatis, intelligat peroratum fore. Eius autem virtutes faciunt tres: primam *breuitatem*, vt verbis quam paucissimis vtatur, quo facilius teneat auditor: alteram *perfectiorem*, vt omnia, quae rem continent, quam et quoad explicare volumus, complectatur, neque partem necessariam ad intelligendum omittat: tertiam *paucitatem*: quae tenetur, primum, si formas non permiscemus cum generibus: veluti, si quis dicat, *se demonstraturum, deberi Deo primum amorem*, deinde *gratum animum*, denique *obedientiam*. formam admisceat generibus: nam amoris species est gratus animus: deinde, si non plura, quam sufficiant, dicimus nos demonstraturos: in quo peccauit, qui dixit *se demonstraturum, aliquem quid facere potuisse,*

tuisse, voluisse, fecisse: nam *fecisse* satis est: non Cicero in Quintiana, cap. 10. cum dicit, se ostensurum, *causam possessionis petendae non fuisse, ex edicto possidere non potuisse, non possedisse*: nam illud iuris est, hoc facti.

211. Ceterum non vna ratio est partiendi: neque verbum partitionis nimis dialectice capiendum. Nam non semper totum, quod proprie dicatur, in oratione partimur. Est igitur ratio partiendi, cum genus aliquod in suas species distribuimus, aut totius, ac veluti summae, partes enumeramus, quod proprie Dialectici partiri ac diuidere vocant: veluti, si dicamus, *felicitatis publicae esse securitatem, dignitatem, abundantiam. Causas publicorum malorum esse luxuriam, auaritiam, audaciam, etc. Pietas in Deum esse, primum nosse Deum, deinde amare, reuereri, confidere et obedire*. Alia ratio est, cum argumentorum summa capita recensemus, quibus quaestio continetur. Veluti Cicero l.c. fecit. Nam ista tria, quae diximus, sunt argumenta, quibus demonstrat, Naeuium bona Quintii ex edicto praetoris non possedisse. Alia, cum adiuncta et attributa rerum ponimus: veluti, *utilitatem, honestatem* etc. item, cum causas et effectus, causas et attributa: tanquam, cum, primum *officii alicuius causas, deinde magnitudinem, aut naturam et exercendi modum*, nos demonstraturos dicimus: omninoque ad modum distribuendarum quaestionum cognitionis: *an sit, quid sit, et quale sit*, vt aut duas ex his partes ponamus, aut tres, prout consilium quoque tempore postulat, et rei cuiusque natura.

212. Neque vero semper partitio certa quadam lege tali potest, aut debet fieri: sed videndum, quid dici debeat, idque ad quae capita possit debeatque referri: qualis est illa, quam Cicero (Inu. I, 23.) laudat, Terentiani senis distributio, ea quae dicturus est, tali partitione proponentis: *eo pacto et gnati vitam, et consilium meum cognosces, et quid facere in hac re te velim.* Estque interdum non nimis facile aut nullius ingenii, bene partiri, v. Cic. pro Quint. c. 10.

213. Sunt etiam nonnullae res ita simplices, ut partitio nulla sit: quod tamen raro accidit: in quibus stultum sit, partitione uti velle. Veluti Cicero in orationibus, post reditum ad populum, in senatu dictis, nulla partitione usus est. Huc referunt quidam non admodum bene, ut ex ante dictis patet, propositiones eas, quae nihil, nisi argumentorum confirmationem desiderant. Sed sunt etiam alia argumenta dicendi, in quibus partitio diserta neque est, neque commode ponitur, veluti cum laudamus aliquem per tempora, ut Plinius in Panegyrico fecit.

214. Est porro partitio aliquando sine propositione, quae quidem a partitione seiuncta sit: nam alioqui etiam partitio apud veteres propositionis nomine venit, dicimusque etiam per partitionem proponere: veluti Cicero in Maniliana fecit, cap. 2. ubi post breuem narrationem, ex qua vniuersa causa intelligatur, statim partitione utitur: *primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum.* Et interdum non possunt partitionis membra commode ad vnius propositionis simplicis veluti caput reuocari.

CAP. IV.

De Confirmatione et Refutatione.

215.

Confirmatio inest in argumentis. Et fontes quidem argumentorum in quoque genere caussarum indicati sunt supra. Quibus argumentationibus oratori utendum sit, eaeque quomodo exornari amplificarique debeant, id ipsum quoque docuimus. Restat, ut de delectu, usu, et dispositione argumentorum dicamus.

216. Non igitur omnibus, quae in promptu sunt, argumentis utendum promiscue. In delectu autem hoc videndum, ut sint primum *firma*, deinde, ut *perspicua et popularia*: neque enim firmitas sine populari perspicuitate profit, neque haec sine illa. Sed firmissima argumenta sunt necessaria, in quibus scilicet aut materia necessaria sit, aut connexio. Minus firma sunt probabilia: sed bene tractata vim necessariorum assequuntur, interdumque plus valent necessariis, si sunt magis popularia. Vbi necessaria argumenta non erunt, probabilibus erimus contenti.

217. Argumenta popularia sunt, quae captui concionis sunt accommodata, et capiunt oratoriam copiam, h. e. a rebus sensibilibus ducta, et coniunctionem aliquam habentia cum moribus motibusque animi humani, item rebus ad vitam humanam pertinentibus. Itaque abstinebimus ab argumentis, quamvis bonis, si sint subtilia, i. e. ab notionibus vniuersalibus repetita; quae non nisi

ab eruditis intelligi, aut tractando splendorem accipere possunt. Idque maxime videndum est in quaestionibus infinitis et cognitionis, in quibus facile in vitium subtilitatis incidunt homines, in primis philosophicis disputationibus adsueta, et in his magis, quam oratoribus legendis, exercitati.

218. Videndum etiam est, ut argumenta afferamus ea, quae opinionibus, sensibus, et moribus auditorum maxime conueniant. Nam quae sunt ex eo genere, etiam ubi per se minus firma sunt, firmitatem ex auditoris animo accipiunt, ac plerumque plus valent quam firmissima ex altero. Idque fit non modo propterea, quod suas quisque opiniones moreque amat, eique fauet natura, qui eadem sentit, sed etiam hac de causa, quod facilius quisque assequitur ea, quae a suis opinionibus ac sensibus non abhorrent. Sed in eo genere magna prudentia opus est, ne utamur alieno loco, ubi non sint digna rei grauitate et sanctitate.

219. Cauendum autem maxime, ne in rebus per se clavis, argumentis utamur, praesertim subtilibus: quod in Philosophis reprehendit Aristoteles, quorum nonnullos, ait, in conclusionibus saepe ponere res notiores et probabiliore, quam in sumtis. Est enim ineptum et frigidum, valetque magis ad obscurandum, quam ad illustrandum. Quorum utrumque est inimicum persuasioni, quae argumentis quaeritur.

220. Neque vero in congerendis argumentis modus excedendus est. Nam multitudo nimia argumentorum onerat audientem, affertque taedium,

dium, quod persuasioni aduersatur maxime. Quid? quod etiam suspectam rem facit auditori, qui vix confidit iis, quibus orator ipse videtur diffidere, cum nimis aceruandis argumentis laborare existimetur.

221. Post delectum argumentorum videndum, quomodo quoque utamur. Ac primum argumenta alia adiuuanda sunt, ut eorum vis percipiat, ut supra demonstratum est, alia nude proponenda. Adiuuanda sunt firmissima quaeque, quibusque maxime confidimus, eo modo, ut suo loco praecipimus. Quae minus firma sunt, breuiter proferri debebunt, ne tractandi diligentia imbecillitas aperiat: sed non singula, verum conferta et densa, ut se inuicem sustineant, et singula ceteris roboventur: suntque tractanda per anaphoras et interrogationes. Ita cauabunt lapidem, non vi, sed saepe cadendo. Bene Quintilianus V, 12. *Si non possunt valere, quia magna sunt, valent, quia multa sunt - - ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur: hereditatem sperabas, et magnam hereditatem, et pauper eras, et tum maxime a creditoribus appellabaris, et offenderas, cuius heres eras, et mutaturum tabulas sciebas. Singula leuia sunt et communia: uniuersa vero nocent, etiamsi non ut fulmine, tamen ut grandine.* Multa sunt eius generis loca apud Ciceronem.

222. Ordo denique argumentorum, etsi non certa quadam lege continetur, neque necessarium est, quod nonnullis visum, imitari aciem Homericeam (Iliad. δ, 297.) ut a firmis incipiamus, et in firmis desinamus, leuia in medium coniiciamus: il-

lud tamen videndum est, ne in leuissimis, praesertim separatim positis, desinamus. Nam vltima prope maxime animaduertuntur. Itaque eorum imbecillitas detrahet firmitati superiorum. Similiterque primum debet esse forte, quia initia rerum, et aditus, maxime expectantur, et animaduertuntur, recenti adhuc attentione, et cognoscendi studio.

223. Necessitatem tamen quandam afferent duo: primum auditorum captus, iudicium, auresque: nam iis argumentis, quae ipsorum opinionibus, moribusque conueniunt, omninoque facilioribus, aditus parandus ceteris: et priori loco ponenda, quae perspicuitatem affundant, et vim addant aliis: deinde argumentorum coniungendorum opportunitas. Nam vt quodque facilius coibit cum alio, vt facilius erit ab alio ad illud transitus, ita magis coniungentur. Ita, velut vnus corporis membra, inter se cohaerebunt omnia cum venustate. Satis de confirmatione: ad refutationem veniamus.

224. Est autem refutatio duplex. Nam vel refelluntur ea, quae in contrariam partem dicta sunt, vel quae contra nostram sententiam dici posse videantur. Sed vtriusque generis similis tractatio est. Alia porro refutatio, in qua tota oratio versatur, vt in defendendo eo, qui accusatus est, omninoque in falsis opinionibus oppugnandis: ex quo genere est Ciceronis oratio pro Murena, et aliae: alia, quae est pars orationis, de qua hic proprius est locus praecipendi. Ceterum eadem praecepta habent.

225. Et singula quidem argumenta, quomodo
repre-

reprehendantur, item, vnde argumenta contraria petantur, dictum est aliis locis: quae vniuersam refutationem attingunt, hic addenda videntur. Iam primum, quod attinet ad argumenta contraria, quibus in refellendo vtimur, omnia tenenda sunt ea, quae de argumentorum delectu, vsu atque ordine, in confirmando, diximus. Nam talia argumenta efficiunt nihil aliud, quam confirmationem contrariae sententiae.

226. Quod autem ad reprehensionem argumentorum aduersarii spectat, in iis, sicut in tota refutatione, ordo seruandus est is, quem aduersarius secutus est: ne quid praetermittere velle videamur, vtque hoc magis appareat, nullius argumenti vim timeri, omnia dilui.

227. Quod si refutatio constat ex argumentis contrariis, et argumentorum allatorum dissolutione, initium fiet a dissolutione, et subiicientur argumenta pro contraria sententia: quod Cicero nem semper tenuisse videmus.

228. In argumentis autem iis, quae densitate et congregatione valent, frangendis, ratio adhibebitur haec, vt distrahantur, separatimque excutiantur: ita leuitate singulorum perspecta, etiam vniuersa diluentur.

229. Vbi porro refutatio occupabitur in iis, quae contra dici posse videantur, cauendum erit, ne futilia nimis, ac leuia fingamus, committamusque, vt nobis fauere nimis videamur: facit enim suspectum oratorem et causam. Quintilianus quidem eum, qui pro diuersa parte aliquid acute excogitarit, non minus laudari vult, quam qui pro sua parte.

CAP. V.

De Peroratione.

230.

Perorationis, quae est orationis conclusio, Graeci ἐπίλογον vocant, si quidem perfecta est, duae partes sunt: altera rerum brevis repetitio, ἀνακε-
Φαλαίωσις: altera affectuum commotio. Prior pars et memoriae seruit, et vim dictis addit. Nam facilius tenentur, quae breuiter et vno loco, quam quae late dicuntur, et locis distrahuntur. Atque, ut argumenta etiam leuia, si confertim proferantur, ab ipsa densitate vim accipiunt, sic multo magis fortia in angustum coacta, praesertim, ubi ante amplificatione roborata fuerint, valebunt. Neque solum in fine totius orationis, sed etiam in fine singularum partium talis repetitio proderit.

231. Habet tamen haec ratio non vnā cautionem. Nam primo abstinendum est ab hac repetitione, si res tractata brevis, simplexque sit, ne diffidere memoriae audientium videamur, praesertim si sint docti et prudentes viri: deinde videndum, ne sit longior, alteriusque orationis speciem habeat. Nec nude semper ponenda est, sed aliqua apta sententia et graui excitanda, quam locus, tempus, personae facile subiicient, denique etiam figuris varianda. Licebit interrogare, vel auditores, vel aduersarios, quid desiderent amplius, et deinde enumerationem subiicere; quid responderi dictis possit, et ad respondendum prouocare; ut in Agraria prima fecit Cicero; dubitare, an aliquid praetermiserimus, etc. Atque haec ratio ἀνακε-
Φαλαίω-

Φαλαίωσιν per figuram aliquam tractandi habet etiam hoc commodi, quod ita apte colligatur cum parte altera.

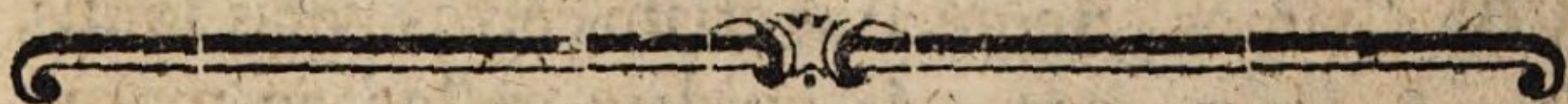
232. Sed multo illustrior est altera pars παθητική. In qua primum videndum est, an locum habeat, sitque in potestate nostra. Neque enim omne argumentum capit affectus, neque cuiusvis est, in affectibus concitandis recte et cum effectu versari. Ac primum quidem stultum et ridiculum fit, in rebus tenuibus, in quaestionibus cognitionis subtilioribus, quae totae ad intelligendum pertinent, nihilque habent aptum ad animum in vtramvis partem mouendum, affectus concitare velle, praesertim vehementiores. Itaque in talibus ab hac parte abstinebimus. Eius autem loco licebit commendare res traditas audientium studiis, dignitatis utilitatisque commemoratione. Est etiam, cum promittendo officio, grato animo, benevolentia, studioque nostro, finiri potest, velut in gratiis agendis, gratulando, et aliis eiusmodi generibus.

233. Iam porro non omnes sunt hoc ingenio et hac natura, ut grauiter vehementerque possint dicere, ut ex iis patet, quae sectione superiori cap. VIII. diximus. Requiritur etiam certus vocis sonus, latera, vires, corporis quidam gestus ac motus, quibus sustinere et adiuuare orationem, per se idoneam commouendis animis, possimus. His igitur qui carebunt, rectius ab hac parte abstinebunt, omninoque a vehementiori genere dicendi, ut Lysias, Isocrates et de recentioribus alii.

234. Qui deinde affectus vel concitandi, vel reprimendi sint, facile intelligitur, si rei causaue,
de

de qua dictum est, naturam, et personarum, quas in dicendo tractauimus, conditionem, mores, facta examinabimus: neque ea res praeceptis videtur indigere. Quis enim non intelligat, v. g. si de iniuria atroci, ac facinore actum sit, indignationem, inuidiam, odium; si de beneficio, laetitiam, amorem benefactoris commoueri debere, etc.

235. In modo autem animorum, vel incitandorum, vel flectendorum, duo spectanda sunt, primum argumenta et sententiae, deinde eorum tractatio. Argumenta quidem et sententiae vnde et quomodo ducantur, dictum est loco eo, quem modo indicauimus. Eorum autem tractatio tria desiderat, primum amplificationem, siue extenuationem, et exaggerationem, de qua ipsa diximus satis: deinde figuras quasdam et quasi gestus orationis, quales sunt interrogatio, exclamatio, apostrophe, prosopopoeia, hypotyposis, aliaeque, de quibus Parte altera dicemus: denique actionem et vocem, quae adspectu, vel auditu, incendat, vel placeat auditorem. Sed praeter naturae opportunitatem hic plurimum profuerit lectio Demosthenis atque Ciceronis, qui in hoc genere potentissimi fuerunt.

PARTIS I.

SECTIO III.

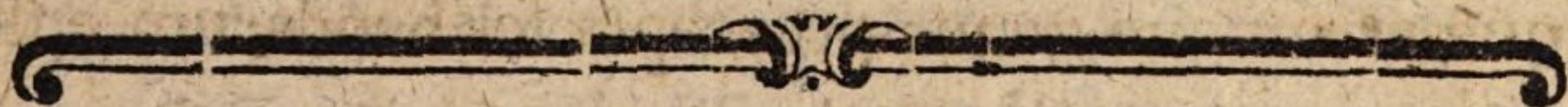
D E

INVENTIONE SPECIALI

236.

Satis dictum esset de Inventione, si antiquorum optimorumque Rhetorum rationem et consuetudinem

tudinem sequi vellemus. Sed tarditas hominum fecit, ut necessarium videretur etiam docere, quomodo, quae de inuentione omni ac dispositione praecepta sunt, accommodarentur singulis generibus orationum atque etiam epistolarum, qua via inueniretur materia orationibus, quibus vel nuptias, vel novos honores, vel imperium susceptum gratularemur, quibus laudaremur mortuos, consolaremur, deploraremur, gratias ageremus, et simili aliquo officio, vel nostro, vel aliorum nomine, fungeremur. Huius generis praecipendi exempla nulla habent Aristoteles, Cicero, Quintilianus, aliique: sed Dionysius Halicarnassensis in Τέχνη, ad epistolas pertinentia Pseudo Demetrius περὶ ἐγκυρῆας §. 231 seqq. Atque fortasse etiam hoc nomine proderit ista praeceptio, ut tirones omnia ista genera referre discant ad genera causarum, quae explicata sunt, atque inde materiam dicendi petere. Dicemus igitur primum de epistolis, quae sunt veluti compendia iustarum orationum: deinde de praecipuis orationum generibus.

CAP. I.

De Epistolis.

237.

Epistolae inuentae sunt, ut cum absentibus colloqui possemus. Sed maxime duabus de causis scribuntur: quarum una est, ut certiores faciamus, si quid accidit, quod ipsorum intersit scire: altera, ut sensum animumque nostrum absentibus aperiamus.

238.

238. Primum igitur genus epistolarum versatur in narrando, idque simplex est et vnum: alterum autem, quod habet significationem sensus, animi voluntatisque nostrae, est multiplex et varium. Nam aut, quemadmodum sumus erga aliquem affecti, significat, siue vniuerse, siue in vtraque eius fortuna, omnibusque temporibus, aut quid velimus ab eo fieri, declarat. Ex primo genere sunt epistolae eae, quibus amorem, beneuolentiam, observantiam, indignationem, iram significamus, quibus gratulamur, consolamur, gratias agimus: ex altero, quibus petimus aliquid vel nobis vel aliis, suademus, aut dissuademus. Nam quae sunt e duobus generibus mixtae, eae propriam formam non habent.

239. Est etiam genus epistolarum inter doctos homines vsitatum, de aliquo capite doctrinae, item, de parte aliqua officii, de rebusque agendis, quales sunt Platonis quaedam, Demosthenis, Isocratis ad Philippum et aliae. Sed illas disputationes rectius, has orationes, quam epistolas, voces. Itaque vtrumque genus praecepta scribendarum epistolarum non attingunt.

240. Neque epistolarum, quae proprie vocantur, primum genus, quod narratione constat, praecepta propria habet, sed totum continetur iis, quae de narrandi ratione ac modo supra (Sect. II. cap. 2.) diximus. Relinquitur igitur, vt praecipiamus de altero genere, quod sensus nostri, animi voluntatisque significationem habet.

241. Eius autem generis pleraeque formae, vt nobis videtur, duobus praeceptis continentur: quorum

rum primum hoc sit, *ut rem et summam epistolae graui aliqua venustaque sententia proponamus: alterum: ut rei propositae fidem faciamus.* Ad haec duo, quicquid est elegantissimarum Ciceronis, qui in hoc quoque genere scribendi princeps recte ponitur, epistolarum conformatum reperiet, qui attenderit: haec qui tenuerit, is facillime, et quid scribat, reperiet, et consequetur, quod volet. Sed pressius vtrumque praeceptum est enucleandum.

242. Quod igitur primum dixi, summam epistolae esse venusta aliqua et graui sententia proponendam: id hanc vim habet, ut eum sensum, et voluntatem, quam significare volumus, exprimamus ita, ut hoc ipso, primum, fiat probabile, quod dicimus, deinde magnitudo affectionis et voluntatis appareat, denique aliqua ingenii opinio existat.

243. Nempe, scribentibus tales epistolas, quibus amorem, beneuolentiam, gratum animum et similia declarent, idem finis est, qui dicentibus, hoc est, persuasio. Itaque huc tota scribendi ratio dirigi debet. Sed omnis talis animi affectio, motus, voluntas, se prodit sua sponte verbis suis et sententiis: quae ubi reperientur, non dubitabitur, quin animus iis conuenienter sit affectus. Magnitudo autem affectionis et voluntatis exprimi debet non modo illam ipsam ob causam, ut credibilis sit oratio, sed etiam ut et ad beneuolentiam conciliandam, et ad impetrandum, quod volumus, efficacior.

244. Venustas denique requiritur, primum, quia adiuuat fidem; facilius enim capiunt animum legentis, quae venustate quadam commendantur: deinde, quia in epistolis scribendis talibus, praesertim

fertim ad viros doctos, aut elegantes, etiam ingenii et elegantiae opinio quaeritur.

245. Etiam nouitas quaedam, et, ut ita dicam, insolentia in proponendo est, quae mirifice valet et ad delectandum: sunt enim omnia noua iucunda, et in hoc genere etiam ad ingenii opinionem valent: et ad persuadendum. Indicat enim laborare scribentem, et magnopere velle, nobis persuaderi, quod scribat. Vnde illud Ciceronis: *Nouo genere scribendi usus sum, ut intelligas, commendationem esse non vulgarem.* Exemplum est apud Cicer. XIII, 1.

246. Age vero exempla quaedam huius rationis subiiciamus: *Quae mihi omnia grata: sed de L. Mescinio gratissimum - - Id igitur (puto enim etiam atque etiam mihi dicendum esse) velim existimes mihi te fecisse gratissimum. Ardeo cupiditate incredibili, nomen ut nostrum scriptis illustretur et celebretur tuis. Hoc a te peto, ut subuenias huic meae sollicitudini, ut huic meae laudi, vel, ut verius dicam, prope saluti studium tuum dices. Pudet me dicere, quantum cupiam, etc. Nihil est, quod non tua causa debeam, factururusne sim cum studiose ac libenter. Non mihi rempublicam plus debere arbitror, quam me tibi. Cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti: tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum accessit, ut mihi nunc denique videar amare, antea dilexisse. Et talia sunt apud Ciceronem innumerabilia. e. c. VI, 12. XIII, 29.*

247. Sed fides maxime fit causarum commemora-

moratione, propter quas gaudemus, dolemus, gratias agimus, rogamus, commendamus: quae ut erunt grauiiores, ita magis valebunt. Itaque etiam interdum augendae res erunt, veluti in gratiis agendis, beneficii accepti magnitudine declaranda. Etenim ut se quis magis debere aliquid fatetur atque demonstrat, eo magis credibile facit, se memorem esse officii. Neque enim probabile est, eum, qui multas magnasque officii causas habeat, de iisque cogitet, negligentem officii esse, aut non adfieri animo ita, ut debeat. Vnde Cicero post talem commemorationem causarum subiicere solet: *quare si me bonum virum, si memorem, si gratum, si dignum beneficiis tuis iudicas, aut similia.*

248. In causis autem reperiendis duo plerumque videnda sunt, primum res, cuius causa nos laetari, dolere, gratias agere dicimus, quam petimus etc. deinde personae: neque modo eius, ad quam scribitur, sed etiam quae scribit: cum petimus aliis, etiam illius ipsius, cui petitur. Veluti, in gratiis agendis, causae ducentur primum a magnitudine beneficii ipsius, deinde a dignitate, caritate tribuentis, nullo accipientis merito prouocata, denique ab eo, qui accepit, nihil de auctore beneficii meritis, neque remunerandi facultatem habens, etc. quamquam haec quoque ad augendum pertinent, suntque explicata in capite de locis magnitudinis. In commendando, a rei aequitate, facilitate etc. a commendati dignitate, hoc est, virtute, moribus, meritis, a commendantis denique officio, quo impulsus commendat. Sed ista fere erunt in promptu, praesertim iis, qui Cice-

ronianas epistolas cognouerunt, et aliqua in talibus reperiendis exercitatione vfi sunt.

249. Omnino nihil magis curandum est, quam, vt sint omnia, quae dicuntur, personis ac temporibus satis apta. Nam in eo est caput rei. Neque communia dicenda sunt, sed propria singulis rebus et personis. Quod etiam in epistolis iis, quibus libros alicui dedicamus, quod hodie valde vsitatum est epistolarum genus, tenendum: quasi velimus probari, debebunt esse eiusmodi, vt non modo personis, sed etiam libro cuique ita sint propriae, vt nulli alii conuenire possint.

250. Atque huius rei causa auctor sim iis, qui epistolis scribendis exercere tirones velint, ne argumenta scribendi proponant ficta, aut infinita, neque ad personas incertas. Nihil enim adiuuerint ad illam facultatem atque iudicium tirones: neque ipsi satis poterunt iudicare, rectene quidque dictum sit, nec ne: propterea, quod summa rei est in eo, vt, quid personis temporibusque aptum sit, videamus. Atque etiam veterum epistolae eae, quae fictae sunt, minus elegantes et suauis sunt iis, quae veritatem expresserunt, sed aliquid scholastici et inepti plerumque habent, quod idoneo iudici placere non potest. Itaque potius de certis rebus ad certas personas, a certisque personis scribi, aut suo maxime nomine scribere iubebunt tirones ad personas satis notas, et de rebus notis, euentisque cognitis. Ita et hi facilius ad reperiendum iudicandumque acuentur, et ipsi rectius et certius in emendando poterunt versari.

251. In epistolis porro iis, quibus vel laudamus, vel obiurgamus, vel monemus, vel suade-

mus,

mus, vel hortamur, quid dicendum sit, et quomodo argumenta reperienda sint, nihil attinet dicere, cum talium fontes in superioribus demonstraerimus. Illud monere non alienum sit, in monendo, suadendo, hortandoque, prudentiam esse adhibendam hanc, ut videamus, quibus scribimus. Nam imprudentiae ac temeritatis sit, consilium dare viris prudentibus, senioribus et maioribus, aut saltem non valde familiaribus. Atque etiam, ubi admittere videbitur consilium et cohortationem personarum ratio, tamen humanitatis erit et elegantiae cuiusdam, excusatione aliqua et emolitione uti: veluti, amore nos cogi, qui sit etiam sine causa sollicitus: magis amoris declarandi causa fieri, quam quia necesse sit etc. Similique cautione est opus in consolatione, quae et ipsa est genus monendi: in qua etiam hac excusatione licebit uti, quod graui dolore percussis non occurrant, quae sint doloris minuendi.

252. Neque vero praeceptis indiget ordo ac dispositio. Nam per se propemodum intelligitur, liberum interdum esse, utrum a causarum commemoratione incipere velis, an proponere primum, quid velis, deinde causas subiicere.

253. Illud quoque facile intelligitur, non eodem modo scribendas esse omnes epistolas. Nam quae ad familiares, aequales, scribuntur, minus artificii desiderant, quam quae ad magnos, sapientes, elegantes, eruditosque viros, grauibisque de causis scribuntur: in quibus quaedam copia et ornatus, imprimis a sententiis acutis, nouis, grauibus et venustis, et elaboratio quaedam diligentior expectatur.

CAP. II.

De Orationibus.

254.

Orationum duo genera facit Hermogenes, de Ideis II, 10. alterum *panegyricum*, alterum *politicum*. *Panegyrico* generi subiicit omnes eas, in quibus ingenii et eloquentiae opinio quaeritur maxime, quaeque pertinent vel ad laudandum, vel ad gratias agendas, vel ad gratulandum, in quibus et ipsis dominatur laus. *Politicum* vocat, in quo spectatur utilitas aliqua civium, vel singulorum, vel vniuersorum: eique tribuit has, in quibus vel suademus, vel dissuademus, vel accusamus, vel defendimus. Ad politicum genus commode referri possunt, cum Casp. Laurentio ad Hermogenem, orationes, quae de rebus sacris in concione populi habentur, quamquam melius forte sit, proprium genus facere *ecclesiasticum*: item, quae in coetibus eruditorum hominum de aliquo capite doctrinae, quod capiat aliquam oratoriam exornationem. Etenim in his orationibus nihil aliud, nisi utilitas audientium, spectatur. Tum, in iis quaestiones tractantur, vel cognitionis, vel actionis. Iam hae quin contineantur praeceptis generis deliberatiui et iudicialis, dubitari nequit. Quod autem ad illas attinet, aut subtiliter explicant caput aliquod religionis et doctrinae, et sic disputationes potius dicendae sunt, quam orationes, unde *ομιλίας*, sermones, vocauit antiquitas, suntque eiusmodi pleraeque nostratum: aut populariter

riter tractant, et cum cohortatione graui aliqua coniungunt; quod esse generis deliberatiui, non potest negari: aut vituperant vitia, et accusant scelera, quod maxime iudicialis generis est. Ad hanc igitur distributionem praecepta inueniendae digerendaeque dicendi materiae breuiter ponemus. Sed politicum genus non indiget peculiari- bus praeceptis, contentum quippe iis, quae de inueniendis, ornandis digerendisque argumentis, vniuerse scripsimus. Igitur de solo panegyrico dicendum videtur.

255. Panegyricae orationes dictae olim sunt, quae in conuentu Graeciae vniuersae, velut in ludis Olympicis, haberentur, maxime eloquentiae ostentandae causa. Nam cum ad istos ludos ex omni Graecia confluerent homines, maxima facultas dabatur inclarescendi per omnem Graeciam, si quis ibi aliquid praeclarum in aliquo genere proferret. Itaque Herodotus ibi Historiam suam, praelegendo proceribus Graeciae, in templum Iouis conuocatis, primum publicauit, auctore Luciano in Herodoto, seu Aetione cap. 1. Poetae recitarunt carmina sua, Isocrates orationem pulcherrimam de pace inter Graecos colenda, et bello Persis inferendo. Postea hoc nomen translatum est ad orationes omnes, quae in coetu magno hominum, praesertim illustrium, aut doctorum vniuersae ciuitatis haberentur eiusmodi, ut in iis vel sola, vel maxime admiratio et eius, de quo diceretur, et oratoris ipsius spectaretur.

256. Iam primum, quoniam totum hoc genus versatur in certis personis, aut rebus gestis, certo

tempore ac loco, a certisque personis, pertinet huc id, quod supra (§§. 7. 8. 63.) diximus, materiam dicendi omnem esse a personis illis ac rebus ipsis repetendam, non quaestionem aliquam vniuersam tractandam, nisi tanta sit personarum rerumque tenuitas, et quasi paupertas, vt nullam idoneam dicendi materiam oratori praebeant: quod si accidere potest, accidet profecto rarissime. Quaestiones vniuersae seruire debent materiae propriae exornandae (§. 134.) non totam orationem occupare. Atque ita fecisse videmus omnes illos veteres, quos eloquentia nobilitauit, quosque imitatione exprimere debemus. Quod si tamen ita faciendum sit, primum argumentum esse debebit cum causa praesenti coniunctissimum, remotumque a doctrinae subtilitate: deinde ei ita innectenda erit vbique persona et res propria, vt de hac potius, quam de vniuersa aliqua quaestione, oratio esse videatur. Ceterum ab omni argumento, ducto a tortura nominum vel personae, vel diei, vel loci, graui viro, qui verae eloquentiae laudem appetat, abstinendum. Nihil enim habet ista ratio nisi lusum puerilem, qui ab eloquentia maxime abhorret. Sed de singulis huius generis formis est praecipendum.

257. Est autem omnibus formis, quae huic generi subiectae sunt, communis *laudatio*. Ea tractatur dupliciter, vel sic, vt res singulae laudentur, veluti beneficium, in gratiis agendis, aut partes aliquae virtutum, quae nempe sint coniunctiores cum consilio vniuersae orationis, veluti beneficentia, magnitudo animi, cum gratias agimus, omni-

omnibusque in iis orationibus, in quibus laudes tantum partem faciunt dicendi: vel sic, vt tota oratio in laude versetur, quod fit plerumque, vbi orationes requiruntur longiores et copiosiores: veluti Plinius, gratias acturus Traiano, totam prope orationem in laudibus eius consumsit, ad extremum denique addita breui gratiarum actione. Id ipsum quoque fit duobus modis. Nam vel genus aliquod laudis deligitur, nempe id, quod est in persona ea, quam laudamus, vberimum, veluti, si quis perfectum Theologum, Ictum, Imperatorem, etc. sub exemplo eius, qui laudari debet, proponat: vel omnes laudes alicuius persequimur.

258. Si partem aliquam amplectimur, oratio habebit duas partes. Prima tractabit quaestionem vniuersam de partibus et officiis perfecti v. g. Imperatoris, Philosophi, etc. altera autem omnia illa conferet ad personam, cuius laudes suscepimus, eo, quo supra diximus §. 139. modo. Summa autem est in parte altera, quae proprie constituit laudationem. Itaque in hac maxime elaborandum, si materia suppetat, hoc est, si is, qui laudabitur, multa fecit et habuit ex eo genere, quod propositum est; prior leuiter tractabitur, vt Cicero Maniliana fecit. Id si non erit, priorem partem maxime amplectemur, in qua copia dicendi deesse non potest. Hoc genus commode etiam tractatur per comparisonem eius, quem laudamus, cum aliquo in eodem genere illustri viro: in qua per partes proponuntur huius laudes, et cum persona praesente communicabuntur, subiectis idoneis argumentis, e vita eius petitis, vnde communio laudis cuiusque intelligatur.

259. Cum autem omnes alicuius laudes persequi animus est, duobus modis uti licet. Nam et *per genera et per tempora* laudare licet. Vbi per genera laudamus, eadem ratio est tractandi cum ea, quam modo descripsimus: nisi quod hic in singulis generibus et capitibus fit, quod ibi in vno. Cum autem per tempora procedimus, partes sunt eae, quas supra §. 60. proposuimus, quarum laudandarum argumenta, et modum ibidem indicaui-
mus, eaque ratione usus est in Euagora Isocrates, initio a genere facto. Sed in hoc genere, vbi ad honores et res gestas, e quibus virtutes intelliguntur, in quibus caput laudis est, deuenerimus, apte prudenterque deligemus, quae ornari commode possint: deinde singulas ad laudem reuocabimus, et iis sic immorabimur, ut sententiis acutis, et novis, et splendidis illustremus: cuius rei modum tum ex illo, quem diximus, Isocrate, tum e Plinio intelligere licet. In tota autem hac ratione videndum est, ne quid laudis tribuamus, sine commemoratione rerum, per quas laudi fides fiat; nec imitandi sunt nouitii laudatores Francisci eorumque aemuli, qui tantum tribuunt iis, quos laudare velint, virtutes ingenii et animi admirabiles, nullis documentis commemoratis: quo nihil stultius fieri potest. Satis de laudatione.

260. Altera forma est earum, quae in *gratiis agendis* versantur. Iam cum nullo modo accidere possit, ut oratione solenni gratias agere quis instituat pro re, quae et sua, et auctoris causa, ita tenuis sit ac levis, ut idoneam dicendi materiam suppeditare non possit; in hac forma nunquam
lice-

licebit caput orationis facere quaestionem aliquam vniuersam, nisi paupertatem ingenii atque orationis fateri velimus.

261. Et vniuerse quidem omnis gratiarum actio habet duas partes: primam, *laudem beneficii* et *benefactoris*, alteram, *grati animi significationem*. *Laus beneficii* constat magnitudinis demonstratione, quae ducitur e locis effectorum, personarum, temporum, locorum, modo tribuendi et comparisonem, (§§. 25. 30. 37.) isque locus est longe vberrimus, vt ab omni ingenio destitutus videatur, cui hic oratio desit. *Laus benefactoris* primum cum beneficii laude coniungetur sic, vt virtutes demonstrentur, a quibus beneficium profectum sit: deinde virtutes ipsae augebuntur ex iisdem locis, sed maxime e loco modi (§. 37.): nam vt v. c. bis dat, qui cito dat, qui sua sponte, non rogatus, comiter, etc. sic hinc magnitudo liberalitatis, beneuolentiae, animique ipsius intelligitur: denique oratio auocabitur ad locum communem de dignitate et praestantia earum virtutum vniuersa: in qua parte cauendum erit, ne nimis vulgaris et protrita dicamus. Ceterum optime tractabitur per comparisonem (§. 35.).

262. *Grati animi significatio* continetur duabus rebus: prima est, praesentis laetitiae declaratio: quae fiet sententiis et figuris, animum laetitia redundantem et gestientem exprimentibus, quas petus oratori laete affecto facilius suggeret, quam praecepta. Proderit tamen repetere breuiter argumenta praecipua primae partis, et ex iis argumentando, inprimis per comparisonem, a minori

ad maius, laetitiae et sinceritatem et magnitudinem demonstrare. Altera est perpetuae laetitiae et memoriae promissio. In qua primum videndum erit, ut utamur sententiis, figuris, verbis efficacissimis ad eum modum, quem §. 245. indicauimus: deinde, ut intelligatur, nos vim officii, quod debemus, tenere: quod efficiemus, si, quid praestituri simus, distincte dicamus. Haec pars etiam cum laude benefactoris coniungetur eleganter, si dicamus, nos de nullo alio genere gratiae referendae magis sollicitos fore, quam de eo, quod magno eius animo dignum sit, quod solum ille exigat ac petat, nempe, ut beneficio recte et ad utilitatem publicam utamur.

263. Ceterum haec ad singulas causas quomodo accommodanda sint, velut, quid dicendum, si quis pro honoribus acceptis gratias agat, non videtur dicendum. Foret enim prope infinitum. Neque desideret hoc non plane stupidus. Exemplum petere tirones poterunt ab exordio Agrariae secundae. Alia exempla gratiarum agenda sunt Or. pro Marcello, ad Quirites et in Senatu post reditum. Plinii Panegyricus c. 90. sq. Aufonii Or. Consularis etc.

264. Licebit etiam, si res fert ac locus, ab laude beneficentiae ac liberalitatis digredi ad laudes benefactoris vniuersas, ut Plinius fecit, qui, gratias pro Consulatu acturus, omnes Traiani laudes complexus, in iisque amplissime versatus est, in beneficii laude ipsius breuiter, et demum ad extremum. Similesque digressiones licebit facere alias: praesertim si materia non sit copiosissima, et iam
ab

ab aliis paene exhausta: modo hoc curetur, vt id, ad quod digredimur, ita sit cum causa coniunctum, vt pars laudis cum laude vniuersa, neque sit nimis tenue atque subtile. Si quis v. c. in Oratione Aditiali gratias agat pro accepto loco inter doctores publicos, poterit digredi ad locum aliquem communem, de praestantia disciplinae suae, item in altera, ad locum de vera ratione eius tradendae etc. Melius quidem putamus, tales locos per digressionem tractari, quam summam et caput orationum esse. Si tamen ita necesse sit fieri, iisdem cautionibus in delectu opus erit.

265. Tertia forma generis Panegyrici est *gratulationum*, quae patet paullo latius. Vniuersa gratulatio habet duas partes: quarum altera laetitiam declarat, altera vota facit. Sed in priori caput est. Ea autem variatur rei gratulandae varietate. Nam ea est vel fortunae solius, aut maxime, beneficium, vel virtutis, etsi felicitate aliqua adiutae, opus, vt victoria, pax etc. Si illud est, primo ipsa res augebitur, e locis magnitudinis conuenientibus: deinde laudes adiungentur eius, cui gratulamur: easque ita moderabimur, vt ad dignitatem referantur, hoc est, vt ex iis appareat, dignum esse, primum, cui res secundae contigerint, deinde, cuius fortuna laetentur omnes: quod efficitur commemorandis virtutibus, inprimis iis, quae societatem communem attingunt, vt iustitia, liberalitate, humanitate, comitate etc. Sin hoc est, primum ipsum *κατόρθωμα* augebitur, maxime e locis effectorum et causarum: vnde paratus deinde transitus ad virtutes laudandas. In quo tamen
ratio

ratio habenda maxime earum, quae illud ipsum *κατ' ὅσον* attingunt. Hinc eodem modo, ut in gratiarum actione, ducentur argumenta laetitiae cum nostrae, tum omnium, cuius magnitudo idoneis sententiis et figuris exprimetur. In altera parte vota faciemus pro perpetuitate felicitatis, cum eius, quam gratulati sumus, tum ceterae, maiora et nova incrementa optabimus etc. si personarum ratio feret, etiam cohortationem adiungemus ad perpetuum virtutis studium: sin minus, pro re certa pollicebimur omnibus, et de eo iubebimus omnia magna et praeclara sperare.

266. Sed gratulandi causa maxime habentur orationes in nuptiis, natalibus, initiis honorum, inprimis imperii, aduentuque Principum. Ac primum *nuptias* gratulamur vel priuatis, vel principibus. Cum ergo priuatis gratulabimur, oratio duas habebit partes: primam sponfi sponsaeque laudem, coniunctam cum felicitatis communis praedicatione: alteram vota, atque omnia secunda, quibus et laetitiam et animum beneuolum testemur. In laudando autem inprimis ratio habebitur eorum bonorum, ex quibus delectus coniugis utriusque probetur, propter quae digni coniunctione videantur, felix denique matrimonium speretur. In quo magna facultas dabitur digrediendi ad locos communes, qui iustarum orationum materiae esse possint: veluti, dignitatem et virtutem in deligendis coniugibus maxime spectandam: quanto praestantior sit animi pulcri, quam corporis amor: quam vim habeat bene natum esse: *λεϊτ-
εργίαν* pulcherrimam esse matrimonium bonorum:

rum: aliosque, quos, in lectione bonorum oratorum, poetarum, philosophorum obuios, notabit futurus orator, ut sint in promptu. Atque hinc facilis transitus, primum ad laetitiam, quae e praecipis gratulandi communibus declarabitur, deinde ad vota: quae optime fient, et praedicenda et describenda felicitate, quae futura sit in matrimonio tam bene instituto, et optandis omnium bonorum generibus, quibus digna sit utriusque virtus. Quod si quis velit quaestionem vniuersam facere argumentum orationis, deliget aliquem ex istis, quos diximus, locis communibus, tractabitque eo, quo praecepimus antea, modo.

267. Sin Principibus nuptias gratulabimur, primum laudari potest consilium ipsum, deinde delectus: ubi magna facultas est dicendi de bonis utriusque, vel a genere et maioribus, vel ab ingenio et animo, educatione, scientia, virtute, item digrediendi ad locos communes, sumtos e Politicis, de matrimoniis Principum, qui sint coniuncti cum utilitate et Principum et reipublicae: in iisque exorandis plurimum valebit historia. Dehinc demonstrabitur magnitudo bonae spei de coniugum novorum felicitate, et reipublicae utilitate: vnde munitissimus transitus ad laetitiae affectum exprimendum, denique ad vota; quorum communis est cum superiori genere tractatio. Qui vniuersam quaestionem tractare volent, eadem tenebunt, quae mox dicta sunt. Sed hic omnium maxime subtilitas scholastica cauenda, praesertim si Principes ipsos auditores habeamus: est enim indigna ipsorum personis. Omnium maxime conueniunt, quae

quae totae historia continentur, velut ea, de qua ante paucos annos in nuptiis binis filii filiaeque Regis Poloniae, dixit Bergerus, Orator Vitembergensis Academiae clarissimus.

268. *Natalitiae* orationes duplicis sunt generis. Nam vel infantem recens natum gratulamur parentibus, vel adultis reditum natalis diei. Huiusmodi orationes, quia non facile habentur, nisi in Principali dignitate virorum vel prole, vel natali, huc etiam praecipienda rationem dirigemus. *Gratulatio* igitur *prolis* has habebit partes. Primum dicetur, quantum boni sit in prole ipsa, etiam numerosa, si ita res fert, vel ad Parentum voluptatem et decus, vel ad ciuium spem et vtilitatem: vbi licebit descendere ad locos communes varios, veluti, quam bona sit fecunditas principalis, cuius nomine inprimis cara quondam Agrippina, auctore Tacito: quanta vis sit in parentum ingeniiis, virtute, vitae totius disciplina, in ipsa nobilitate generis, ad spem praeclaram de ipsorum liberis etc. In quorum delectu videbimus, vt sint personis parentum, temporibus locisque accommodati, tractenturque, vt paullo ante monuimus. Deinde pergemus ad laudes parentum, inprimis eas, quae sint cum hac causa coniunctae, h. e. quae spem faciant amplam de prole. Quibuscum aptissime coniungetur, tanquam cum causis, laetitiae viuida repraesentatio, qua omnes cum parentibus communiter affecti sint. Sequetur vltima pars, quae vota ac preces faciet pro incolumitate et felicitate infantis. Quo loco conueniet demonstrare, qualis educatio futura sit, qualis futurus ipse filius,

filius, admonere parentes, ut eum sui maxime imitatione erudiant. Licebit etiam alloqui ipsum infantem, ei gratulari parentes, paremque cum virtute pari felicitatem optare, commendare eum denique civium studiis, amori, precibus, etc.

269. Natalem autem si gratulabimur, videndum erit ante omnia, utrum primum id faciamus, an iam ante idem fecerimus. Si primum gratulabimur, liberior erit oratio et amplior materia. Et enim, cum prima talis orationis pars versetur in causis laetitiae ex incolumitate, et felicitate Principis, demonstrandis augendisque, ad universas laudes excurri, et hinc digressio subinde fieri potest ad locos communes, qui ad illas laudes pertineant, ita ut iusta et plena laudatio sit. Si ista iam aliis orationibus consumpta sint, videndum, quid anno proxime elapso fecerit cum salute aut gloria patriae suaeque, quid utilitatis, vel attulerit, vel consecutus sit, cui malo occurrerit, quae incommoda fortiter pertulerit, aut depulerit, atque hinc laudandi materia sumenda, etiam, si quaestio universa desideretur, totius orationis materia. Atque etiam, ut semper materia laudandi nova in promptu sit, si sciamus, saepius dicendum fore, oportebit bonum materiae ad laudem idoneae dispensatorem esse, nec omnia simul profundere. Has laudes deinde conferemus ad laetitiae demonstrationem et exaggerationem, ut in aliis gratulandi generibus, denique ad vota et preces pro incolumitate: in quo tempora saepe opportunitatem praebeant. Nam, si quid magni et grauis consilii, et negotii, habeat in manibus, licebit complecti votis,

tis, et felicem euentum, atque successum celerem optare.

270. Est etiam copiosum genus gratulationis, quod magnos honores, inprimisque imperium acceptum amplectitur. Suffecerit *rationem gratulandi imperii* demonstrasse. Habet autem talis gratulatio et ipsa duas partes: quarum prima est laetitiae demonstratio, quae maxime ducitur ex dignitate eius, qui imperium accepit. Oportebit igitur demonstrare hanc dignitatem, si electus sit, partim sic, ut ab eligentium prudentia patriaeque amore argumenta ducantur, partim ita, ut virtutes eius idoneis documentis, rerum gestarum maxime, demonstrantur atque augeantur: si hereditate acceperit, sic, ut ita natum, ita educatum, ea iam signa virtutum suarum dedisse, demonstramus, ut spem haud dubiam iniiciat optimi principis, et felicitatis, sub imperio eius, publicae. In quo multi in promptu loci communes, qui copiose poterunt tractari. In electo Principe, licebit digredi ad laudem consuetudinis imperii per electionem deferendi: in nato autem, dicemus, a Deo datum esse, eius donum esse bonos Principes, non sapientiae humanae, quae errare possit, cui partium studia, cupiditatesque saepe obstant, familiam, e qua natus sit, semper bonos Principes dedisse, etc. Poterit etiam laudatio tota fieri per comparisonem cum alio illustri Principe. Secundum haec, ad alteram partem dabitur aditus, per descriptionem et imperii, quod a tali Principe sperandum sit, et felicitatis temporum, sub eo futurorum, quae est altera ratio demonstrandae laetitiae.

titiae. Haec demonstratio etiam tenebit locum cohortationis directae, quam verecundia erga Principem vix admittit. Votis, quae alteram partem efficiunt gratulationis, adiungi poterit promissio obsequii, fideique, item Principis commendatio ad studia et beneuolentiam ciuium.

271. Sunt etiam quaedam cautiones in hoc genere videndae. Si Principe ipso coram dicetur, breuius defungemur, nisi indoles, studia ipsius ferant longiorem orationem, neque quaestionem vniuersam tractabimus. Quod contra licuerit forte in confessu doctorum virorum: sed ita, ut e mediis et copiosissimis laudibus Principis petatur, sitque quam maxime cum eius persona, temporibus, locisque, coniuncta, denique ab omni scholae subtilitate remota: veluti, si imago boni aut sapientis, aut liberalis, aut felicitis etc. Principis sub eius exemplo proponatur.

272. Ad reliqua genera gratulationum praecepta de gratulatione vniuersa suffecerint: veluti ad eam, quam Dionysius *προσΦωνηματικὴν* appellat in Arte: quo nomine continentur etiam, quibus reditum in patriam vel e bello, vel e peregrinatione, gratulamur et reduci Principi et patriae. In priori genere optimum fuerit, ire cum eo per vestigia rerum gestarum in proeliis, obsidionibus, similibusque: in hoc peregrinatorem mente et cogitatione circumducere per loca, in quibus peregrinatus sit, quid ibi viderit, audierit, in quorum magnorum virorum velut vestigiis steterit, quomodo tum affectus fuerit, quid cogitauerit, probabiliter exponere. In quo delectus diligenter ha-

bebitur eorum, quae cuiusque ingenio, moribus, studiis maxime digna et apta sint. Hinc deinde fructus peregrinationis ad Principem, atque multo magis patriam, redundaturi demonstrabuntur et augebuntur, etc.

273. Ab gratulationis forma ea, qua honores aut imperium gratulamur, non magnopere differt *inauguralis* ea, qua personas honoribus certis inauguramus. Constat enim primum ex laude personae inaugurandae, quae tota ad dignitatem referetur. Dignitas autem intelligitur demonstrandis, primum muneris partibus, earumque praestantia, difficultate, etc. deinde virtutibus inaugurandi eo pertinentibus. Hic non facile deesse potest facultas tractandi alicuius loci, cum rebus personisque coniuncti; ad quem, si tenuis materia est in munere et persona, etiam summa orationis totius conferri potest. Datur etiam saepe digressio ad laudes eius, a quo ei munus est mandatum, sed eas, quae sint cum re praesenti coniunctae, veluti, iudicium in dignitatibus hominum, prudentiam in deligendo, sapientiamque et curam publicae utilitatis in honoribus mandandis. Pars altera habet quasi traditionem muneris ac potestatis, quae est in illo munere, in manus curamque inaugurandi: quae erit coniuncta cum cohortatione vel directa, vel, si personae dignitas desideret, obliqua, et bonis ominibus ac votis, ut omnibus eius institutis et coeptis felices successus contingant. Sed in directa res sic est moderanda, ut plus spei ponatur in vita antea acta, quam cohortatione. Accedere etiam potest hoc, ut commendetur

detur studiis et beneuolentiae, etc. hominum. In hoc genere itidem vti comparatione inaugurandi possis, cum aliquo eiusdem ordinis claro, et imitatione digno viro: vt ei par siue sit, siue futurus sit.

274. Sed est aliud genus inaugurandi, quod versatur in rebus, velut templis, scholis, curiis, aliisque, quae dedicari oratione solent. Haec dedicatio est e pluribus generibus mixta. Habet enim gratulationem, pertinentem ad eos, quibus istis prospicitur: gratiarumque actionem, quae debetur ei, cuius cura, liberalitas, intercessit: quae ambae constant demonstratione beneficii, quod accipitur in istis rebus et tribuitur: cohortationem, quae commendat primum beneficium ipsum, et deinde vsum rei, e natura ipsius, et consilio auctoris, et gratiae et diligentiae vtentium: denique vota et omina. Quorum omnium ratio in superioribus generibus est satis explicata. Etiam *aditiales* orationes vocari inaugurales solent. Earum ratio iam supra demonstrata est.

275. Sunt et aliae formae orationum vsitatae in solennibus conuentibus, quae sunt e genere panegyrico. Sed, quia fere constant gratiarum actione, aut gratulatione, aut laude, aut officii promissione, aut aliquot harum partium, quas ipsa res quoque loco ac tempore indicabit, non opus habent propria praeceptione, praesertim, cum plerumque debeant esse breuiores. Etenim, qui modum tractandorum generum eorum cognouit, de quibus exposuimus, in his non laborabit.

276. Atque etiam interdum respondendum est

orationi alterius: velut ei, qui muneri alicui inauguratur. Tales orationes fere constant gratiarum actione, et promissione officii. Iam, gratiae quomodo agantur, satis dictum: cum ea autem arcte coniuncta est ipsa officii promissio, veluti effectus cum sua causa: de ea diximus eodem loco. Illud elegans est in hoc genere, si ex ipsa oratione v. c. inaugurantis, alterius responsio ducitur. Quod poterunt, qui exercitatione assidua extemporalem dicendi facultatem consecuti sunt. Sed quia haec est in paucis, illud saltem videndum, ut initium et quasi aditum ad orationem nostram petamus ex oratione alterius: quod vel mediocri ingenio et exercitatione consequemur, ut efficere possimus. Ita tota oratiuncula extemporalis speciem habebit.

277. Restat vnum genus, de quo separatim praecipendum videtur, *epitaphium*, siue *funebre*. Possunt autem in oratione tali esse haec: doloris atque luctus demonstratio, laudatio mortui, ex qua luctus causa intelligatur, consolatio eorum, ad quos dolor maxime pertinet, veluti parentum, coniugum, liberorum, etc. mortui denique et ad gratam memoriae benevolentiaeque conseruationem, et ad imitationem commendatio. Sed maxime in hoc genere dominantur laudes mortui, quae quomodo tractentur, satis docuimus supra. Doloris autem significatio non modo ponetur ab initio, quamquam id non est perpetuum, sed etiam, atque vel maxime, post laudes; quibus explicatis, breuiter repetendo laudum, praesertim earum, quae ad communem vtilitatem pertinent, capita, argu-

argumentationes efficientur, e quibus veritas et magnitudo doloris intelligatur. Hic miseratio potest induci, a personis, velut mortui, coniugis, liberorum, reque publica, ducta. Consolatio porro locum habebit modo in iis, quae coram necessariis habebuntur, in ceteris aut plane omittetur, aut ad vota precesque reuocabitur, ut dolor rebus secundioribus mitigetur. Si talis oratio habebitur in personis iis, quae iustam laudandi materiam non praebeant, erit sane quaestio vniuersa tractanda, sed quae cum persona praesenti coniuncta sit, magisque, ut digressionis speciem habeat. conf. §. 63.

PARS II.

DE

ELOCUTIONE

278.

Frustra propemodum quis, quid dicendum sit, viderit, nisi idem possit res bene inuentas apte eloqui. In oratione quidem plus valeat, qui res, non admodum bene, aut subtiliter, excogitatas eleganter ornateque possit eloqui, quam, qui optime inuentas vitiose ieiuneque dicat. Itaque et facultas oratoria ab eloquendo nomen accepit, et orator ipse Graecis *ἐντωρ* est appellatus. Ac si vere velimus iudicare, priorem partem, quae de inuentione est, prope totam cum aliis artibus communem Rhetorica habet, hanc de elocutione propriam. vid. Cicer. Or. 19. Vnde non improbabili-

ter Facciolatus (Or. ad Rhetor.) disputat, ea Rhetoricam, quae proprie dicatur, omnem contineri. Illud quidem dubitari non potest, quin haec pars, etsi ordine vltima, tamen exercitatione prima esse debeat. Eius praeceptio tota nobis ita descripta sit, vt primum *de virtutibus elocutionis*, deinde, *de generibus dicendi*, exponamus.

279. Et quoniam omnis oratio, vel ad docendum, vel ad delectandum, vel ad mouendum denique valere debet, huc quoque nobis dirigenda videntur praecepta de virtutibus orationis. Itaque primum dicemus de iis, quae profunt maxime ad docendum, quae continentur elegancia: deinde de his, quae ad delectandum et mouendum: quae insunt in copia et ornatu.

CAP. I.

De Elegancia.

280.

Elegancia orationis respondet subtilitati inuentionis, omninoque doctrinae, quippe et ipsa *subtilitas* dicitur (Cic. Or. II, 7.) cerniturque in eo, si est recta oratio ac sine vitio verborum: vnde et munditiem appellamus. Cicer. Or. 23. Eius tres sunt partes, *puritas*, et *perspicuitas*, et *venustas*, siue *urbanitas*.

281. *Puritas*, quae in latina lingua *latinitas*, in Graeca *ἑλληνισμός* vocatur, primum repudiat barbara, soloeca, obsoleta, nouata, peregrina, tum eum, quem Graeci *κωμισμὸν* appellant, hoc est, inaequa-

inaequalitatem et vilitatem: barbara quidem et soloeca, quia praeceptis artis loquendi repugnant, obsoleta cum nouatis et peregrinis, quia a consuetudine populi aberrant, quae in loquendo valet maxime, fordida et plebeia denique cum *κοινισμῶ*, quoniam abhorrent a consuetudine honestorum et bene loquentium.

282. Est autem *barbarismus* in verbis singulis, cum ea aut tota sunt a barbaris gentibus, aut formam habent abhorrentem a linguae analogia, quam optima aetas secuta est, et Grammaticis regulis, etymologicis, prosodicisque comprehendunt. *Soloecismus* autem est in verbis iunctis, cum genere, numero, casu, tempore, modis, ordine etiam, aberratur in constructione a praeceptis linguae, eaque non satis inter se consentiunt: de quibus omnibus dicere, aut singulorum exempla ponere, non est necesse.

283. Duo genera sunt, de quibus admonere placet. Ea sunt in temporibus ac modis, in quibus saepe labuntur homines nostri latine scribentes, decepti vernaculae linguae consuetudine, propterea, quod non satis diligenter de iis vulgo praecipitur in libellis grammaticis. In *temporibus* igitur videbimus, ut eorum legitimam consecutionem teneamus: ut, post praeteritum, imperfectum sit: *multos audiui, qui dicerent, non dixerunt*: post futurum praesens: *erunt, qui credant, non credent*: item, ut veram temporum vim et rationem seruemus, ne imperfecto pro plusquamperfecto, aut futuro indicatiui pro futuro coniunctiui: ut, *cum frater veniret*, pro *venisset*, aut, *cum veniet*, pro *venerit*:

venerit: in quo proderit legisse, quae de temporum vi accurate ad Homerum Iliad. α. 37. Clarkius dixit. In epistolis porro cum sermo est de rebus transitis ante, quam eae reddantur, imperfecto et perfecto utendum: *rumor erat*, non *est*: *haec scripsi*, non *scribo*, aut *scribebam*: *ipsa dies me admonebat*, non *admonet*.

284. In *modis* porro videbimus, ut particulis et relatiuo *qui* coniunctiuum iungamus, ubi coniunctiuui, aut accusatiui cum infinitiuo praecesserint, item, ubi verbum substantiuum, vim praedicati habens, ut: *auctores sunt, qui tradant*, non *tradunt*: *multi sunt, qui putent*: aut *inuenire et habere* loco praedicati, ut *auctores habeo, qui scribant, auctores reperi, qui traderent*: item alia: *ea tibi causa datur, in qua declarare possis*, non *potes*. Non monuissem haec, nisi etiam, qui magistros scribendi se profiterentur, in his peccare vidissem. Et sunt alia, quae prope pudet ponere, veluti, quod *quomquam, etsi*, et aliae tales particulae, quae sua natura coniunctiuum non habent, ab initio, in oratione recta, cum coniunctiuo ponuntur: *cum* contra, ubi causale est, cum indicatiuo, etc. Sed ea melius discuntur per admonitiones interpretantis bonos latinitatis auctores.

285. Hoc quoque tenendum est elegantiae in hoc genere studio, non omnium substantiuorum omnes numeros et casus, item verborum omnia tempora in usu fuisse, etiamsi analogia ferret, eleganter loquentibus, quemadmodum nec apud Graecos. Cicero quidem negat *specierum* et *speciebus* dici posse, sed potius dicendum esse *partium* vel *forma-*

formarum, partibus et formis. Item, quaedam ab elegantibus contracte, quaedam plene tantum dicta, ut *sestertium numum, tria millia numum, non numorum; contra copia numorum, non numum: noras, non noueras: fructu non fructui* etc. vid. Cicer. Or. 46. 47. Oportet igitur in his usum eleganter loquentium obseruare.

286. *Obsoleta* porro fugienda sunt, cum hac de causa, quia in loquendo consuetudo retinenda est, tum quia perspicuitati obsunt. Sunt autem obsoletorum duo genera: alia enim cum recesserint ab usu communi, tamen non obscura sunt aut ignota doctis, et quicumque scriptores priscos legunt: alia autem ita vetusta sunt, ut facta sint propemodum prorsus obscura. Haec igitur omnino vitanda: illis autem licebit uti, non quidem in oratione populari, sed tamen in carminibus et libris, qui quidem versentur in parte aliqua doctrinae, sed raro ac parce, nec sine aliqua idonea causa: etiam cum admonitione aliqua, ut solet Cicero. Nam in his nihil obsunt perspicuitati, cum legantur tantum; in quo tempus est quaerendi: deinde a doctis, qui intelligere debere videantur: suntque libri fere scripti doctis, et doctrinae probandae causa, cuius pars est, linguae interiora nosse. Nec vero id praeceptum pertinet modo ad formas verborum ipsas sed etiam ad sensum, ut in *hostis*, et ad constructiones verborum, in quibus et ipsis quaedam obsoleuerant, ut *abuti operam*.

287. Contra esse putet aliquis in *nouatis*, propterea, quod neque consuetudini, neque perspicuitati aduersari videantur. Atque fortasse in lin-

gua ea, quae adhuc versetur in usu vitae communis, ferantur, si propter necessitatem aliquam sint inuenta, nec repugnent ei, quae analogia dicitur, inprimis in disciplinis, et philosophia. Sed tamen et hic opus erit cautione hac, ut iis in oratione populari tum demum utamur, cum ita inualuerunt consuetudine usurpandi, ut ab omnibus intelligantur. Si quis autem verbis utatur praeter necessitatem recens procusis, aut ad usum scholarum inuentis, et quidem in oratione populari, vehementer peccet. In quo genere valde hodie, inciticia recte loquendi, labuntur vernaculi vel oratores, vel scriptores, cum vocabula vernacula, quae ab illo tempore, ex quo vernacula lingua uti coeperunt eruditi in docendo ac scribendo, aut formata sunt, non illa omnia recte fortasse, aut sensu nouo, et e scholis orto, usurpari coepta, inferunt in epistolas, conciones ad populum, historias, carmina etc. veluti, *bewegungsgrund, vorwurf, das da-seyn (existentia)* et alia permulta. Cicero quidem cum multis vocabulis locupletarit linguam latinam, ductis a graecis fontibus, tamen iis nunquam in epistolis, aut oratione, usus est: cuius exemplum nouorum verborum opifices, vel admiratores, debent ita sequi, ut auctoritate eius in nouis verbis defendendis ipsi libenter utuntur.

288. Sed nobis hic sermo maxime est de lingua latina: in qua nouorum numero habentur omnia, quae aurea illa, quam vocamus, aetas prorsus ignorauit, vel alia significatione usurpauit: a quibus abstinendum esse omnes praecipunt. Sed habet tamen ista ratio quendam modum. Nam
voca-

vocabula singula, quibus res appellentur, a posterioris aetatis scriptoribus petere nulla religio sit, si illi optimi non habeant earum nomina; neque vel nova plane verba, conseruata analogia, fingere, in rebus nouis, si antiqua commode transferri nequeant: de quo accurate scripsit Q. Marius Corradus de copia latini sermonis: sed idem sine necessitate facere, aut in formulis loquendi, quas phrasas vocant, id quidem, vt vitiosissimum, debet vitari.

289. *Peregrinitas* est, cum verbis vtimur ex alius linguae consuetudine: estque partim in singulis verbis, partim in coniunctis. In verbo est, cum ei tribuimus verbi eius, quod ipsi in alia, veluti in graeca lingua, respondet, significationem non communem. Veluti, verbo *amare* respondet in graeca *Φιλεῖν*, habentque haec duo verba significationem aliquam communem. Sed verbum *Φιλεῖν* habet etiam aliquam propriam: quam si transferas pariter ad latinum, dicasque *amat fieri*, pro *solet*, peregrinitate pecces. In formulis est, cum vtare constructione alteri linguae propria, vt *summus ingenii*, pro *ingenio*, *similis os Deo*, pro *ore*: quae sunt graeca, non latina.

290. Quod autem veteres latini scriptores graecam consuetudinem saepe secuti sunt, praesertim poëtae, eius causa haec est. Lingua latina haud dubie orta est maxime a graeca, sed antiquissima et adhuc rudi. Itaque et ipsa habuit multa cum graecis communia, et, propter cognationem hanc, putauit, sibi licere, ab illa sumere, non modo ad necessitatem, sed etiam ad copiam. Horatius quidem etiam noua verba probat, si de graeco fonte ducta

ducta sint. Ne tamen ea res perspicuitati obesset, maior libertas data poëtis et historicis, quorum lectores docti essent, et graeca non ignorarent, quam ceteris, inprimis oratoribus, quorum oratio ad populum pertineret. Itaque diligenter videntum, qui fines istius libertatis fuerint in utroque genere, et oratorio, siue prosaico omnino, et poëtico, ne in peregrinitatis vitium incidamus. Ex alia lingua quacunque formas loquendi, aut significationes verborum usurpare, in vitio sit. Ceterum hinc non obscure intelligi vniuerse poterit, quae linguae, quoad, et quomodo, communicare inter se verborum significationes et phrasas possint, sine peregrinitatis reprehensione.

291. Sed puritatis est, etiam in iis, quae usitata, et neque obsoleta, neque noua, neque peregrina sunt, delectum habere, et quidem in utramque partem, hoc est, ut alia repudiemus, alia amplectamur. Et primo quidem verba quaedam sunt plebeia et sordida, neque modo significatione, sed etiam usu. Verba quaedam res turpes significant proprie: ea plerumque parum honeste dicuntur, ut, *anus*, *urina*, *feces* etc. quae medicis relinquentur: quibusdam casu ac temere turpitudinis quaedam macula adhaesit, ut *inire*. Ab utriusque igitur erit abstinendum, et verbum honestius requirendum, aut circuitione aliqua vtendum.

292. Aliud genus est verborum, quae res honestas quidem significant, et haecenus nihil offendunt: ceterum ab infima tantum plebe dicuntur, et sunt quasi infra rei dignitatem, *ιδιωτισμὸν* dicit Longinus. Ab iis quoque sibi cauendum putabit elegantiae

gантиае studiosus, nisi ubi in iis vsurpandis peculiaris vis est ex loco, et contextu: quod cum est, etiam ornatum afferunt, vt bene demonstrat Longinus S. 31. aut cum per iocum dicuntur, velut in illo Ciceronis ad Att. IV, 5. *dudum circumrodo, quod deuorandum est.* Sed haec ad locum de ornatu pertinent.

293. Est quoque cauendus is, quem Graeci *νομισμὸν* vocant. Eum tribuunt iis, qui varias dialectos commiscent, Atticis Dorica, Ionica, Aeolica: sed patet latius. Eius igitur vitii duo maxime genera sunt. Primum et quidem praecipuum est, si verba diuersorum scribendi generum misceas. Habet nempe vnaquaeque ars propria quaedam verba et dicendi genera, vt poësis, philosophia, et ceterae: quibus recte suo loco vtare, male in omni alio genere scribendi. Vt in poësi vitiosum est, verba tragica, aut comica, aliis generibus inferre: sic multo magis, si et ista, et alia poëtis vsitata vulgari. Quo nomine recte nouitios scriptores irrisit non vno loco Lucianus, qui rarioribus et exquisitioribus verbis poëtarum, inprimis Comicorum, veluti stellulis distinguere studerent orationem, ipse non magis liber ab hoc vitio, quam ab aliis nonnullis, quorum causa reprehendit alios. In eoque vitio sunt etiam hodie permulti, qui, vt exquisite scribere atque docte videantur, subinde adspargunt e poëtis verba et formas loquendi, praesertim ex obscurioribus, Horatio, Iuuenali, Statio, Persio. Atque vt alienum esse ab elegantiâ ante demonstrauius, in oratione populari vti verbis in vsum scholarum nouatis; sic vniuerse sunt in vitio,

vitio, qui philosophis, aut omnino scholis, propria verba ad usum vulgarem transferunt. Cicero saepe in philosophicis habet *qualitates, formas*, et eas, quae subiectae sunt generi, et quae naturam rei et essentiam, quam vocant, exprimunt, *visum*, de somnio, et alia plura, quibus nunquam in orationibus et epistolis, nisi forte ad philosophum de philosophia scribens, utitur, sed eorum loco aliis popularibus. In hoc genere grauius hodie peccant vernaculi oratores, ut videri volunt, inscitia linguae et artis dicendi, in omni promiscue oratione dicentes, *wesen, wesentlich, vorstellung, begriff, gründe*, et similia permulta.

294. Alterum genus *κωμικὸν* latius patet, et est in plerisque: quod cernitur in eo, si quis promiscue verba et formas dicendi sumat e diuersis, non modo aetate, scriptoribus, sed etiam character et forma orationis. Satis constat, primum aetatum, deinde etiam hominum eiusdem aetatis, diversos esse characteres in scribendo: quippe et mores, et vitae genus, et studia et conditio hominum cuiusque aetatis, ingenium vero et natura cuiusque hominis elocutionem mirifice afficit. Itaque in scriptoribus Graecis, qui a Socraticis, siue etiam belli Peloponnesiaci temporibus, ad sublatam Graeciae libertatem, item in Latinis, qui inde a tertio Punico bello ad Augusti usque tempora fuere, alia forma orationis est, quam in iis, qui post fuere, nisi, si qui, ingenio adiuti, imitando illam meliorum temporum formam assecuti sunt. Sed et in iis, qui in eodem illo tractu fuere, tamen permultum est discriminis, ut comparando facile intelligi-

telligitur, aliusque est Ciceronis, alius Liuii, alius Caesaris, alius Nepotis, character.

295. Hos inter se commisceri, et ex omnibus velut vnum effici, nullo modo potest probari. Sed in hoc vitium facillime incidunt, qui, doctrinae et delectationis causa, varia et multa lectione vtantur ante, quam satis sint optimorum et similium lectione et imitatione confirmati.

296. Et haec quidem de vitiis fugiendis dicta sunt. Sed initium tantum elegantiae est, vitiis carere. Itaque etiam virtutes, quas elegantia desiderat, cognoscendae sunt. Sunt autem aliae a natura, arte adiuta, aliae ab arte et diligentia. Quae a natura sunt, non tam in singulis verbis et formulis loquendi cernuntur, quamquam in his quoque, quam in toto orationis habitu, vt *simplex venustas* quaedam et *gratia*, quae existunt ab ingenio maxime, adiuuantur autem consuetudine cum bonis et politis hominibus, ac lectione assidua eorum, in quibus eae virtutes insunt, Atticorum, Terentii, Ciceronis, Caesaris, Nepotis. Sine ingenio quidem reliqua parum profuerint. Itaque videmus, homines multos, quibus haec non desint, tamen illas virtutes assequi non posse, aut potuisse. Ceterum, quia hoc genus praeceptis non continetur, ad eas, quae a diligentia sunt, veniamus.

297. Prima est ea, quam *urbanitatem* vocare licet: in qua maximam vim habet delectus: cuius ratio haec est, vt e verbis generibusque loquendi iis, quibus, salua puritatis lege, vti licet, sumamus potissimum ea, quae consuetudo politiorum hominum et exquisitius loquentium vsurpauit: in quibus

quibus inest aliquid suauitatis, quae aut ab aliqua maiori vi significandi, aut a quadam significatione ingenii, animique humanitate exculti, aut denique ab ipsa consuetudine, quae rebus per se indifferentibus suauitatis aliquid paullatim addit, nascitur. Huius generis formas praecipuas, quae nobis quidem videntur, quasque vel aliena, vel nostra nobis obseruatio suggerit, ponemus, secundum partes orationis.

298. In substantiuis igitur est elegantiae primum genus, cum adiectiuum mutatur in substantiuum, vt *beneficii magnitudo*, pro *magno beneficio*: quod fieri debet maxime tum, cum in sensu non tam substantiui, quam attributi ratio habetur, siue, cum praedicatum, aut effectus, non tam ad substantiuum, quam adiectiuum refertur. Alterum genus est, cum ex vno substantiuo fiunt duo, quod est etiam elegantius, vt, *opinionis leuitas, vanitas, imbecillitas*, pro *opinione*: *lac, quo infantum teneritas aleretur*: *comitum corrumpere curam nutricisque fidem*. Id reperitur, si videas, quid insit in substantiui primarii notione, ad quod verbum maxime referatur. Elegantiae causa haec est, quod ita perspicuitas adiuvatur. Tertium est, cum vel pronomini substantiuum adiungitur eius rei, quae maxime spectatur, vt Cicero, pro, *huic nisi ego restitissim animo ac virtute*, dixit, *huius temeritati*: aut loco pronominis substantiuum ponitur, vt *ignosci errori meo*, pro *mihi*: *mea festinatio non victoriae solum auida est* etc. pro *ego non* — *auidus sum*.

299. In adiectiuis elegans est, cum a substantiuis diuelluntur, vt in his formulis: *hoc est ad fructum*

Etum uberrimum, ad constantiam firmissimum, ad voluptatem suauissimum, ad poenitentiam stabile, pro, hic est fructus uberrimus, hoc efficit voluptatem suauissimam etc. porro cum adduntur substantiua apta: *quam sit re pulchrum, fama gloriosum, beneficio gratum, tyrannum occidere:* item cum superlatius mutatur in comparatium, aut positium: *nihil illo fuit excellentius vel in virtutibus etc. ut nihil in amore fuerit ardentius, pro, ut amor meus factus sit ardentissimus: forma praeter ceteras honesta, pro, honestissima.* Illud quoque venustum est, cum adiectiua ponuntur loco pronominis, ut *sparfissent lacrimae pectora nostra piae, pro tuae: addebat veris multa fauentis amor, pro tuus: quid misero denique restat, pro mihi.* Ea reperiuntur non aliter, quam substantiua.

300. Inter pronomina, permagna elegantia est in legitimo usu relatiui: quo, non male iudicauit, qui agnosci maxime posse in scribendo idoneam latinitatis sententiam dixit. Cuius elegantiae causa videtur esse haec, quod eo, primum, inter se coniunguntur membra orationis, ut veluti corpus efficiatur, vel membri vnus deuincti inter se articuli; deinde adiuuatur intelligentia dictorum, cum apta inter se fiunt et copulata, quae sensu coniuncta sunt. Veluti, si Cicero ad Diu. II, 2. dixisset: *gravi teste priuatus sum summi mei erga te amoris, patre tuo, viro clarissimo. Is cum suis laudibus . . . superasset omnium fortunam etc.* duo seiuncta membra essent: nunc vero copulantur, cum dixit: *qui cum suis laudibus etc.* et haec ratio est in omnibus, vbi *qui* pro *ego*, *tu*, *is*, *hic*,

Ernesti Initia.

(K)

ponitur:

ponitur: vt ad Diu. IV, 5. *qui si affuissem etc.* Similiter in principio periodi, aut membri, post interpunctionem maximam, non in medio, vt imperiti quidam faciunt, aut ab orationis totius initio, pro *si* dicitur eleganter *quod si*, vt oratio ad praecedentia referatur. Estque omnino varius et multiplex relatiui apud elegantes scriptores vsus, ad quem attendent elegantiae studiosi.

301. Sed est etiam aliorum pronominum elegans vsus, vt *τῷ* ego, tu, aliorumque, in opponendo ac distinguendo, vbi ex ipso verbo intelligi possunt, sed adduntur eleganter: vt illud: *Ego vero, Serui, vellem*, elegantius est, quam *Vellem vero Serui*: melius enim respondent verbis Sulpicii: *qui si istic affuissem*. Quoties in eam cogitationem necesse est et tu veneris, et nos incidimus saepe: quia per quos ea confieri debet, ipsi pari molestia afficiuntur, vt magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quam aliis posse suum officium praestare etc. Tolle ex his tu, ipsi: sensus saluus erit, elegancia peribit. Itaque non satis eleganter Caecina inter Ciceronis epistolas VI, 7. *si non sentis, quem — nos sentimus*. Debebat esse: *tu si non sentis etc.* ac fortasse sic est corrigendum. Nec minus eleganter idem copulandi causa ponitur, vt *vir prudentissimus idemque liberalissimus: et pro etiam: deinde impudentia prosequor, sed idem sarciam: ipsum vi communicandi: paupertas et auaritia, quae ipsa paupertas est: item pleonasmus datiuorum mihi, tibi etc.* de quo mox: item elegantius est *semetipse interfecit*, quam *semetipsum*: elegans *tres ipsi dies*, eo sensu, quo *tres omnino*. Sed omnia commemorari

rari non possunt. Admoniti his cetera ipsi animadvertent studiosi, legendis bonis scriptoribus.

302. Vt ad verba veniam, primum elegantia est magna, verbo substantiuo substituere aliud, quod modum, vel effectum, vel euentum aliquem rei cuique aptum, exprimat, vel saltem grandius, aut sonantius sit. Ex posteriori genere est *reperiri*, *inueniri*: vt apud Nepotem in Alcibiade: *liberalis, profusus reperiebatur*: ex priori: *rupto iacuit corpore*, pro *rupta est*: *uictor discessit* pro *fuit*: *causae steterunt*, apud Horatium, pro *fuere*: *Virtus contempta iacet*: *in semine innatant vermiculi*: *in medio ore attollitur nasus* etc. pluribus locis *cauitates deprimuntur*: *in aduersa capitis parte vultus patet*: *in palpebris ciliorum pili horrent*: *plena puel- larum iam tibi nauis eat* ap. Ouid. R. A. 488. vbi male libri quidam *erit*: estque saepe in his a librariis peccatum, non assequentibus elegantiam: et similia sine numero, quae attenti lectores in bonis auctoribus facile reperient, eisque obseruandis ab interpretibus eorum debent adfuefieri tirones.

303. In ceteris verbis magnae elegantiae est, vti iis, quae non rem simpliciter, sed simul motum, figuram, modum, et quodcunque attributum, vel effectum actionis, vel perpeffionis, exprimant. Eo in genere felix est Cicero, inprimis in altero de natura Deorum, eiusque imitator in descriptione hominis Lactantius, Plinius maior, inprimis Ouidius, alique poëtae: habetque locum maxime in descriptionibus rerum naturalium, sed et in aliis, *aditus in semicirculi similitudinem circumactus*: pu-

teus ad magnam altitudinem depressus: turris ad m. a. sublata: in quibus verba elegantiora esse profectus, omnes vident, his, tergo quae concutit, utitur armis, pro habet.

304. Est etiam aliqua elegantiae pars in particulis, non modo vniuersis, si in iis, neque significatione, neque collocatione, aberres a vera et antiqua ratione, quam lectio, atque etiam bona Lexica docebunt: esset enim alienum a puritate, et fit tamen a multis in non paucis: verum etiam in nonnullis inprimis, quae aliquantulum recedunt a vernaculae linguae consuetudine, et ab elegantioribus maxime scriptoribus, Cicerone, Caesare etc. frequentantur: ex quo genere pauca exempla ponemus. Libenter Cicero utitur particulis *sic* et *ita*, interdum nude, interdum sequente *ut*, sic, ut redundant plane, aut fere vim habeant pronominis *hoc*, aut pro *hac* conditione, *caussa*, *consilio* etc. ponantur: ut in his: *quod ita sciunt Lucceii procuratores, et ita Lucceius ipse ex literis tuis intellexit, nullius apud te auctoritatem plus valere* etc. *ita intercessit, quod* etc. i. e. hac causa allata: *ita profectus est, ut concionem relinqueret: h. e. eo tempore, quo: sic disputat, ut magis Stoicorum argumenta confutet, quam religionem deleat, h. e. hoc consilio* etc. item inuerse in hoc: *ut quisque est doctissimus, ita esse solet modestissimus.*

305. Participiorum quoque usus, cum vniuerse elegans est in latina lingua, quoad seruiunt periodis struendis, de quo alio loco, omninoque praedicatis eiusdem subiecti pluribus velut ad vnum reducendis, cum cetera epithetorum naturam induant,

duant, aut alio quo modo cum subiecto copulentur, cuius rei artificium legendo Cicerone, imprimisque Caesare, Liuioque, optime cognosci potest, miris in hoc genere artificibus: tum in hoc genere, cum substantiua abstracta, quae Dialectici vocant, actionem aliquam significantia, praesertim non satis vsu vulgari frequentata, etsi alias proba, in participium conuertuntur, ubi non subiectorum locum obtinent. Veluti, in oratione populari non satis eleganter dicas: *rei diligentiori consideratione affectus sum: sed re diligentius consideranda, vel considerata: elegantius, magnorum virorum virtutibus imitandis, quam virtutum imitatione*, et sic in ceteris. Hic locus diligenti observatione indiget, ne talibus substantiuis facile in tali forma vtamur, nisi valde trita sint et popularia.

306. Illa quoque obseruatio est, verba quaedam esse nitidiora et magis ingenua, vt *taurus, bos, materia, custodia, saepe numero, nusquam* etc. pro *bos, vacca, lignum, carcer, multoties, nullibi*. Igitur diligenter hoc in genere videnda consuetudo elegantiorum, et cognoscendae obseruationes veterum Grammaticorum.

307. Atque etiam figurae quaedam sunt grammaticae, per quas, in certis locis et formis, elegantia orationi accedit, vt ellipsis: velut, semper dicendum v. c. *nihil aliud, quam risit, omisso fecit: non modo, sed ne quidem, pro, non modo non: nescio, an verum sit, non, nescio annon*. Item pleonasmus: velut in pronomibus: *cum ad mulieres ventum est, tum mihi fiunt senes* etc. et repetitione verbi,

gratae negligentiae vim habente: *is causam habet, quam causam ad te deferet: virtutes, quantas nemini cuiquam contigisse constat* Etenim elegantior consuetudo, ut in nonnullis etiam non redundantia omittit, ita contra interdum redundantiam non modo non fugit, sed etiam sequitur.

308. Hoc quoque genus non est praetereundum, quod inest in quadam similitudine enuncian- di per eadem genera partium orationis: veluti, supra dixi elegantius esse, *huius temeritati nisi restitissim*, quam *huic n. r.* Sed si ita ponas, non absoluta sit elegantia. Nempe ut pronomen *huic* conuersum est in substantium, sic etiam alterum *ego*, quod latet in verbo *restitissim*, exprimendum est per substantium vnum, aut plura, ut Cicero fecit: *huius temeritati*, inquit, *nisi virtute et animo restitissim*. Innumerabilia talia obseruabit diligens Ciceronis lector, admonendi quidem causa vel hoc suffecerit. Sed infinitum foret omnia talia commemorare, quae facilius, et efficacius, traduntur a perito magistro in interpretatione, tradimusque nos inprimis diligenter in Ciceronis interpretatione, qui est omnium optimus elegantiae magister. Ceterum ad hanc elegantiam etiam pertinet compositio verborum et structura: de qua in secundo capite agetur: ad *perspicuitatem* veniamus.

309. Ea est vel e singulis verbis, et dicendi formis, vel e verborum structura. In verbis ipsis existit partim ex ipsa puritate illa, de qua ante actum est, in qua vel maxime perspicuitas spectatur, partim e proprietate. Sed *proprietas* non

vna re aestimatur. Primum igitur proprietas, hoc quidem in loco, hoc est, rhetorica, non grammatica, in qua nulla virtus est ad elegantiam, esse dicitur in verbis iis, quae proprie de aliqua re vsurpauit consuetudo optimae aetatis: vt in his, *dicere dictatorem, creare Consulem, legere Senatorem, cooptare Pontificem, capere Vestalem, prodere Interregem, auctoritas de senatu, splendor de equitibus, honestas et gratia de plebeiis, subtilitas de philosophis, sanctitas de legatis etc.* quae verba omnia proprie de his generibus dicuntur. Igitur perspicuitatis studioso videndum, vt his loco vtatur: et ne confundat similia v. c. *studium, diligentiam, industriam, assiduitatem: liberalitatem, clementiam, indulgentiam*, quae vulgo confunduntur, dicatque proprie, hoc est, de iis rebus, quibus elegantiorum consuetudo attribuit. Non dicet *hominem fortem, bonum, clarum*, sed *virum*: non *virum gratum, iucundum, officiosum etc.* sed *hominem*: *summus vir*, non *homo*: at in plurali vtrumque. Obseruabit etiam solennia et propria substantiuorum epitheta, vt, in *consilio* spectari, vt sit *bonum*, et *fidele*, eaque vt non temere ponantur, sed cum dilectu et in loco. Difficilis est locus vterque et magnae obseruationis, sed magnopere commendandus eloquentiae (latinae) studiosis, quippe non magis perspicuitati prodest, quam reliquae elegantiae: in quo magna hodie adiumenta habemus bona Lexica, doctissimorum virorum obseruationibus locupletata, vt alios peculiare libellos Vauassoris, Vorstii, aliorumque mittam.

310. Impediunt contra perspicuitatem non mo-

do neglecta proprietas, sed vel maxime *ambiguitas*, cuius duplex causa est: primo in verbis ipsis, deinde in contextu, quo verba, alias satis perspicua, ita afficiuntur, ut ambiguitas existat. In verbis singulis est propter ea, quam homonymiam dicunt, tum, cum verba reliqua non valent ad intelligendum, quae significatio subiecta sit: quod secus est, ubi id fit data opera, ut iocus et dictetrium existat, in quo genere est etiam acumen et venustas, ut saepe apud Ciceronem, nominatim in epistolis ad Trebatium: item cum verba non proprie et accurate dicuntur. Sed maxime est in verbis iunctis, ex constructione, inprimis ubi infinitivus est inter duos accusativos, omninoque, ubi subiectum in incerto est, ut *patrem verberasse filium: omnes socrus odisse nurus: Aio te Aecida* etc.

311. Existit vero obscuritas etiam e brevitatem nimia, ut saepe apud Thucydidem in orationibus Tacitumque, cuius genus est etiam *ἀναυταπόδοτον*: traiectione duriori et synchyfi, hyperbato, *παρενθέσει* longiori et multiplici, cum sensus absolutio ita longe ab initio distrahitur, ut eam prosequi intentio cogitationis non possit.

312. Proprietati adiunxerim *popularitatem* orationis, cuius haec vis est, ut verbis utamur non nisi iis, quae in usu vitae quotidianae versantur, eoque sensu, quo consuetudo communis usurpat, sed ita tamen, ut elegantia conseruetur: quod non parum diligentiae postulare, ipse Cicero agnoscit. Itaque non modo omnia verba vitabimus et genera loquendi, quae in scholis et in arte aliqua interiori

teriori vsurpantur, sed etiam ea, quae sunt quidem in linguae vsu, sed non peruulgato. Latini quam in eo diligentes fuerint, hinc intelligas. Sempronia Lex est de pretio frumenti plebi vendendi. Id pretium sic definitur, vt modii singuli vendantur *semissibus* et *trientibus*, non *decuncibus*: item Cicero dicit ad Diu. XIII, 29. Capitonem esse heredem fratris *ex parte dimidia et tertia*, non *e decunce*. Causa nulla est nisi haec, quod verbum *decuncis* verbum scholae arithmeticae et iuridicae fuit, non consuetudinis vulgaris.

CAP. II.

De Ornatu e Tropis.

313.

Quae haecenus dicta sunt, valent ad munditiam quandam orationis, quae et ipsa aliquam delectationem habet: nunc de ornatu dicemus, qui maiorem voluptatem, atque etiam admirationem, et vim commouendi habet. In eo duo sunt videnda. Primum enim habet quandam quasi *materiem*, quae inest in tropis atque figuris: deinde *formam*, quae cernitur in collocatione verborum, structura membrorum, et numero: de quorum natura et vsu iam videtur dicendum.

314. *Tropus* igitur est vocis cuiusque a propria significatione in alienam cum virtute quadam immutatio. Eiusque commutationis tres fontes sunt: similitudo rerum, coniunctio, et disiunctio. Est enim haec ingenii humani indoles, id quod

(K 5)

Philo-

Philosophi demonstrant, vt facillime cogitando transeat ad res eas, quae praesentibus aut similes, aut coniunctae vel natura, vel arte, operave humana, aut disiunctae sunt, eaque, quae vel similitudine, vel naturali aliquo vinculo, aut consuetudine, cogitatione, loco ac tempore, coniuncta sint, simul animo humano occurrere soleant. Vnde non mirum, si ingenium humanum etiam natura sua pronum semper fuit in hanc partem, vt vocabula talium rerum permutaret, praesertim cum et necessitatis quaedam ratio accederet, et suauitas inuitaret, vndecunque orta illa: neque enim facile est, certi aliquid pronunciare. v. Cic. Orat. III, 39. Et qui a similitudine quidem oritur tropus, *metaphora* vocatur: a coniunctione rerum *metonymia* et *synecdoche* sunt: a disiunctione *ironia*.

315. Est igitur *metaphora* significationis propriae in alienam immutatio, ob similitudinem, quae rebus intercedit. Vnde fit, vt in omni metaphora sit similitudo, ad vnum verbum redacta et conclusa, cuius quasi fundamento nitatur, tropusque hic ita aut probetur, aut repudietur per se, vt similitudo illa constet. Ea porro similitudo vel simplex est, vel duplex et commutabilis, quae *analogia* vocatur: veluti, cum pro causa *fontem* dicimus, simplex est, siue vnius partis, similitudo, nec *caussa* pro *fonte* dici potest: inter *regem* autem et *solem* duplex est: itaque rex *sol regni*, sol *rex coeli* dici potest: vnde existit genus metaphorae, quod *reciprocum* vocatur.

316. Sed cum aequae late metaphora pateat ac similitudo, tamen delectus quidam est habendus,
neque

neque, vt similitudo quaedam est, ita statim verbum transferendum. Ita cauebimus, primum, ne metaphorae ducantur a rebus parum similibus, vnde oritur ea, quae durities in metaphoris, siue audacia vocatur; veluti, si tonitru *tubam* voces, nisi, aut emolliendi particula vel formula, *μείλιγμα* vocat Longinus, addatur. *veluti, quasi, vt ita dicam*: aut addas epitheton, vt in illo, *coelestis tuba* aut in poësi, praesertim sublimiori, vtare, cui magna in hoc genere datur licentia: veluti Horatius cum Euripide dixit, *ventum equitare per undas*: aut denique vsus ipse iam emolliuerit: veluti, non dubitem *coeli fornices* in carmine dicere, aut *niuem capitis* etsi Cicero et Quintilianus reprehendunt, vt durius translata, postquam non vnus poëta bonus vsurpauit vtrumque. Huic vitio simile est alterum, cum nimis longe repetitae metaphorae sunt, hoc est, a rebus, quae parum notae sunt, et visae auditaeque paucis: veluti Cicero mauult *scopulum patrimonii* dici, quam *syrtem, voraginem bonorum, quam Charybdim*: sed has quoque vsus paullatim emollit, qui adeo in hoc etiam consulendus.

317. Altera cautio est, ne metaphorae sumantur a rebus magnitudine nimis diuersis, et quidem in vtramque partem: sunt enim iusto maiores, aut angustiores re significanda: veluti, si quis montes *verrucas terrae* vocet, aut *solem* dicat quemuis, honore aliquo in ciuitate aliqua ornatum. Sed fortasse in illo genere etiam aliquid valet ad excusandum vsus: tanquam *lampada coeli* non dubitemus dicere solem, postquam Virgilius
aliique

aliique dixere : item consilium dicendi, si fiat minuendi aut irridendi causa.

318. Tertia est, ut ne ducamus a rebus obscenis, fordidis, atque abiectis : quo nomine Cicero reprehendit eum, qui *Africani morte castratam rem publicam*, Glauciam *stercus curiae* dixerat ; nisi hoc posterius fortasse excusari potest, ut contumeliae augendae causa dictum, quem ad modum etiam in iocis locum habent. Etenim cum uniuerse ista verba ab oratione elegantiae causa abesse debeant, ornatum afferre et suauitatem qui possunt ? At contra probantur metaphorae a rebus honestis, pulchris, suauibus : quippe res, a quibus ducuntur, sua bona quodammodo communicant cum iis, ad quas nomina transferuntur. Sed maxime delectant eae, quae rebus vita carentibus vitam et actum tribuunt, omninoque attributa viuentium, ut Aristoteles, Cicero, omnesque artis magistri animaduvertere : velut *herba sitit, moritur : domus, silua surgit*. Enimvero non minus suaves sunt, quae rebus incorporeis quasi corpus tribuunt : ut, *virtus sine aduersario flaccescit : dominatio conuellitur : ratio haec frangi conuellique non potest* : siue, quod veluti ad sensus reuocatae maiorem perspicuitatem consequuntur, siue alia qua de causa.

319. In usu autem metaphorarum primum delectus requiritur hic, ut rebus aptissimas quasque praeferamus, (§. 318.) deinde, ut in genere coeptae metaphorae persistamus, neque coniungamus diuersarum ac dissimilium rerum attributa. Id non tam sic ceperim, ut video vulgo Rhetores, veluti

veluti Vossium: qui hoc non seruasse Ciceronem putat, cum dixit, *orationem exire atque in vulgus emanare*: nam huius generis innumerabilia apud omnes auctores occurrunt: nec in eo nimis acutus ac feuerus sim, vt v. c. putem, hoc neglexisse Catullum in illo: *tenuis sub artus flamma dimanat*: etenim *igni* propter celeritatem motus ac transitus *τὸ fluere* propemodum proprie tribuitur: nec denique huic legi nimis adstringam poëtas, quibus, cum exarserunt ingenii calore, non licet ita expendere omnia feuerē ad praecepta magistrorum: sed sic potius capiam, vt subiecto, metaphorice expresso, ne tribuamus, quae isti metaphorae non conueniant, teneamusque, omnia, quae metaphorico verbo non conueniant, cum dicitur proprie, ea et aliena esse, cum dicatur translate. Sic, cum causam, propter quam agas, dixeris *finem*, omnia reliqua verba esse debebunt ea, quae proprie de fine, qui proprie vocatur, dicantur, v. c. non dicas, *finis bonus, magnus, laudabilis* etc. sed *consilium bonum* etc. non *finem habere, eligere, praeferre* etc. quae omnia proprie de fine non dicuntur, sed *spectare, propositum habere, sequi* etc. nec dices *gradum*, cum de initio aliquo, aut profectu in aliquo genere, veluti sapientiae, dicitur, *magnum* aut *perfectum* etc. sed *summum*, et sic in ceteris. Bene Cicero Ep. VI, 6. se ex eodem fonte laudes suas *hausturum*, e quo sit leuiter *adspersus*. Itaque Longinus S. 3. cum Hermogene de Ideis I, 6. recte improbat Gorgiam, qui dixerat *vultures esse sepulcra viua*: etenim *viua sepulcra* proprie nulla sunt. Neque assecuti sunt rationem

tionem huius reprehensionis, qui huc Ciceronis *bustum legum omnium et religionum*, Ovidii *bustum miserabile nati* traxere, ut Tollerius et Pearcius: non enim *bustum viuum* dixere, sed *bustum* simpliciter, aut *miserabile*, quod de busto proprie dici potest. In hoc genere valde ineptos reperiet scriptores et oratores vernaculae linguae, qui volet attendere. Sed, ut dixi, hoc de subiectis, vel solis, vel maxime intelligendum: secus est, cum subiectum proprio verbo exprimitur: neque tum absurdum est, diuersas metaphoras tribuere. Veluti in hoc Horatii: *nemo adeo ferus est, qui non mitescere possit, si modo culturae patientem praebeat aurem*: in quo attributa quidem per diuersas metaphoras exprimuntur, sed subiecti verbum est proprium, cui nulla metaphorarum istarum repugnat: quod secus foret, si subiectum esset metaphoricum, v. g. si dixisset, *nullius ingenii agrum esse tam f.* etc. Itaque cum Longinus, ut ineptum, repudiet, *vultures esse sepulcra viua*, recte contra dicas v. c. *Clodium, quoad vixerit, pestem religionum et bustum legum fuisse.*

320. Illud quoque praecipere solent Rhetores, ne metaphoras nimis frequentemus et condense-
mus, veriti, ne taedium aut obscuritatem affer-
rent. Id ut non negem accidere posse, praeser-
tim in oratione tenui, et delectu neglecto, vniuer-
se tamen dictum: falsissimum putem: nisi vero et-
iam Plato, Xenophon, Cicero alique praestantissi-
mi scriptores peccarunt, qui totas disputationes
metaphoris compleuerunt, in descriptione corpo-
ris humani, Plato in Timaeo p. 1056. Xeno-
phon

phon in Memor. S. I. 4. Cicero de Nat. D. II, 56. cf. Longinus S. 32.

321. Ceterum quoniam in hoc tropo maximus est ornatus orationis, quoad inest verbis, copia metaphorarum bonarum debet esse in promptu. Ea optime parabitur lectione omnium bonorum poetarum, oratorum, historicorum, inde ab Homeri aetate: sed vberimus fons est paratus in Socraticis libris Platonis et Xenophontis, ex quibus, quicquid propemodum venustum, suaue, et exquisitum habent posteriores, sumserunt. Itaque hi maxime legendi iis, qui ex purissimo fonte haurire, atque se ad sensum pulchritudinis et suauitatis, quae in hoc genere est, iudiciumque acuere, ingenium autem alere ad hanc copiam velint.

322. *Metonymia* est vocis a propria significatione in alienam immutatio ob coniunctionem externam, h. e. eam, quae essentiam non attingat: estque quadruplex, *causae*, *effecti*, *subiecti* et *adiuncti*.

323. *Causae* verbum late patet, pertinetque ad efficientem quocunque modo, materiam, et finem. Primi generis exempla sunt: *Ceres*, *Bacchus*, *Musae*, *lingua*, *humanitas*, pro *frugibus*, *vino*, *poesi*, *sermone*, *miser cordia*: alterius, *aurum*, *argentum* pro *nummis aureis* et *argenteis*, aut *ornamentis*: quamquam hoc genus quidam ad *Synecdochen* referre malunt, quod materia essentiam rerum attingat: tertii, *custodia* pro *carcere*, aut *custodibus*.

324. Aeque late patet *effecti* metonymia, in qua effecto indicatur causa. Primi generis est *pallere*, *umbra*, *perniciēs*, pro *timere*, *arbore*, re *perniciosa*:

niciosa: estque frequens etiam in epithetis, ut *pallida mors*, *tristis senectus*: secundi *panis* pro *farre* aut *tritico*: tertii, *zonam soluere*, pro *coire*. Sed posteriora duo genera sunt rariora. His duabus formis similis est ea, quae *antecedens* et *consequens* permutat, ut *memorem esse*, pro *gratum se praestare*, *cadere*, pro *interfici*.

325. *Subiectum* laxè admodum in hoc tropo accipitur, ut dicatur de omni re, cui aliquid inest, adest, denique, in quo aliquid occupatur: cui pari latitudine respondet *adiunctum*. Huius formae sunt, cum dicitur possessor pro re possessa, signum pro signato, tempus et locus, pro re in tempore et loco, qui versatur in aliquo obiecto, pro obiecto ipso, et contra. Exempla his respondentia haec sunt: *Claudius* (praedium Cl.) *pependit venalis*, *Gallia* (rex G.) *indignatur*: *apex* pro *sacerdotio*, *metus* pro *pallore*: *dies* pro *iudicio*, *messis* pro *anno vel aestate*: *coelum* pro *Deo*, *angelis*, *sideribus*, *Iupiter*, pro *coelo*: *dux* pro *exercitu*, *leges* pro *iudicibus*.

326. Ex quibus patet, quam varius et multiplex sit hic tropus, quamque fecundus adeo ad locupletandam elocutionem. Ceterum vis eius duplex est. Valet enim et ad ornatum, et ad copiam; sed magis ad hanc. Magis porro a poetis metonymia frequentatur, quam a ceteris scriptoribus: et sunt permulta genera, quae non nisi poetis licet usurpare. Ea quae sint, docebit usus, qui est etiam in hoc genere inconstans adeo, ut saepe in vna forma variet. *Cererem* pro *pane*, aut *Bacchum* pro *vino* dicere, nemo nisi poeta audeat:

audeat: at ex eodem genere sunt *Mars communis*, *varius et aequus*, *inuita et pinguis Minerva*, quae nemo extra poësin refugiat. Atque etiam, quid durum et audax in hoc genere sit, non nisi consuetudine fatis iudicari potest. Haec igitur inprimis obseruanda.

327. *Synecdoche* est permutatio verborum ob coniunctionem internam: qualis est inter totum et partes. *Totum* autem latius dicunt. Nam primum genus intelligunt cum suis formis, formam cum indiuiduis, vt cum *mortales* dicuntur pro *hominibus*, *sidus* pro *sole* aut *luna*, *urbs* pro *Roma*, *poëta* pro *Homero*; et contra *abies* aut *alnus* pro *ligno*, *Tempe* pro *loco amoeno*, et in epithetis, *pocula Acheloia*, *arcus Cydonius*: permutationem speciei et indiuidui *ἀντονομασίαν* etiam vocant: deinde totum, quod proprie dicitur, sed duplex: alterum, quod constat materia et forma, cuius partes vocant *essentiales*, alterum, quod partes habet eas, quas *integrales* appellant. Prioris generis sunt haec: *homo* pro *corpore*, vel *anima sola*, *anima* pro *toto homine*: posterioris, *mare* pro *aqua marina*, *elephantus* pro *ebore*, *caput*, *pectus*, pro *homine*. Huic posteriori generi subiicitur permutatio numerorum, cum singularis pro plurali et contra ponitur, vt *Romanus* pro *Romanis*, *Cicerones* pro *Cicerone*: aut certus pro incerto, vt *sexcenta exempla* pro *multis*: aut rotundus pro maiori et minori, vt cum *Olympias* dicitur habere *quinque annos*, *centum viri*, pro *centum et quinque*. *Synecdoches* species est *ἀντονομασία*, quae nomina propria permutat: nam olim *nomen* Latinis, vt Graecis *ὄνομα*, de propriis

priis tantum dictum, de reliquis *vocabulum*, λέξις: velut cum patronymicum ponitur pro proprio *Anchisiades*, *Aeneadae*, *Aeacides*, pro *Aenea*, *Romanis*, *Pyrrho*, aut gentile, vt *Dux Troianus*, *Theſſalicus*, pro *Aenea*, *Achille*, *Erycina* pro *Venere* etc.

328. Huius quoque tropi varius est vsus, a consuetudine discendus. Nam quaedam genera simpliciter communia sunt omni generi scribendi, veluti permutatio numeri: alia sunt quidem et ipsa communia, non tamen absolute, sed ita, vt nonnullis verbis soli poëtae vti possint: denique in toto eo, cuius partes integrales dicuntur, partes tantum nonnullas, hoc est, digniores, licet pro toto ponere, vt in aedibus tectum, limen, fores, non fenestras, scalas etc. Igitur et hic consuetudo sequenda.

329. *Ironia* est permutatio verborum ob disjunctionem: vt *vir bonus* pro *improbo*, *lumen curiae* pro *dedecore*. Est autem ironia duplex: altera, quam Atticam, aut Socraticam voces, quae nihil irrisionis habet, sed contra suauitatis plurimum, vt *accusare*, pro *laudare*; quo genere pleni sunt libri Socraticorum: vid. v. c. Xenophon Mem. Socr. II, 6. 33. f. altera, quae pertinet ad irrisionem, cuius exempla ante posuimus. Ea intelligitur vel e pronunciatione, vel e contextu, vel ex adiectis particulis, *quippe*, *scilicet*, *vero*, etc.

330. Ad ironiam malim, quam ad synecdochen referri λιτότητα, quae minus dicit, quam intelligi vult: vtitur enim verbo contrario ei, quod vult intelligi: vt *non sperno*, pro *cupio*: in quo est appetitionis etiam magnae faceta significatio.

tio. Estque tenendum, hunc tropum adeo non imminuere, vt potius augeat: neque Liuius Polybium dixit *virum non contemnendum* inuidia aliqua, et minuendi caussa, sed perhonorifice. Quippe hic non verba spectanda, sed consuetudo talium vsurpandorum. Cicero cum Catilinam *inutilem ciuem* vocat, Virgilius Busiridem *illaudatum*, grauissime locuti sunt. Verum hic vidit Clarkius ad Homerum, et dudum Casaubonus ad Polybium, Vossius et alii. Secus est, vbi tantum orationis variandae caussa haec ratio adhibetur, quod facile contextus indicabit, vbi tamen nec *λιτότης* est.

331. Neque minus ironiae subiectus est *εὐφημισμός*, cum res odiosa et ingrata lenibus verbis exprimitur, vt *inferi* et *beati* pro mortuis, *si quid ei acciderit*, pro *si mortuus fuerit*; isque tropus plurimum valet ad elegantiam, de qua superiori capite actum est, ideoque diligenter animaduertendus in lectione auctorum. Huc pertinet illud, quod apud Terentium, *recte* respondent, qui nolunt perspicue negare. *Sarcasmus* autem, *Diasyrismus*, *Charientismus*, *Asteismus*, *Mycterismus*, *Mimesis*, male ad ironiae species referuntur.

332. Sed sunt etiam quinque troporum affectiones, *metalepsis*, *allegoria*, *catachresis*, *hyperbole* et *emphasis*. *Metalepsis* est tropus duplex vel multiplex in eadem voce: siue, vt idem tropus duplicetur, siue, vt duo diuersi concurrant: velut in his: *post aliquot aristas*, *discinctum otium*, *fodere larem*, de apibus: in primo est duplex synecdoche, in altero duplex metonymia, in tertio metonymia cum metaphora. Hoc genus etiam in poetis ra-

rum est, nedum vt in alio scribendi genere facile locum inueniat.

333. *Allegoria* est tropi eiusdem, inprimis metaphorae, per integram sententiam continuatio, differtque a tropi conseruatione, de qua supra dictum §. 319. quacum confunditur a non paucis. Nempe allegoria iusta totam aliquam sententiam tractat per vnum tropi genus. Sic allegoria est, cum Socrates rationem conciliandorum amicorum ap. Xenoph. M. S. III. 6. et 11. per metaphoras a venatione et veneficiis, et in Symposio c. 4. a lenocinio, exponit, non, si dicam, *multos virtutis et suauitatis suae lenociniis ad amicitiam pellexit*: in quo est mera tropi eiusdem in vno membro conseruatio. Allegoria porro est in hoc Horatiano: *Contraheas vento nimium secundo turgida vela*: non in hoc: *vt orationis meae velis beneuolentiae vestrae aura adspiret*. Exemplum allegoriae per metonymiam est in illo: *sine Cerere et Baccho friget Venus*, per *ἀντρονομία* est ap. Virgil. Ecl. IV, 34. Ceterum allegoria potest degenerare in *aenigma* et *fabulam*.

334. *Catachresis* est durior vocis ad alienam significationem translatio: quae vnde oriatur, quomodo mitigetur, dictum est in metaphoris: nam quod de vno genere valet, ad omnia pertinet. Quaedam catachreses vsu ita emollitae sunt, vt durities non animaduertatur amplius. His licebit vti: a ceteris aut omnino, aut saltem extra poësin, abstinēbimus.

335. *Hyperbole* est tropus augens rem aut minuens supra modum: vnde interdum cum catachresi

chresi concurrit: vt *candidior niue*: oceanus non videtur tot res tam cito absorbere potuisse. Probantur hyperbolae, si efficitur, vt non animaduertantur, recte praecipiente Longino: quod fit, non vno illo, quem ipse tradit, sed pluribus modis: partim, si veluti prouerbiorum vim obtinent, vt illud *candidior niue*; quod cum est, nil nisi excellens aliquid in aliquo genere intelligitur consuetudine: partim, cum res ipsa naturalem modum excessit, vt ex re nata hyperbole videatur: denique, cum affectus vehementior eas generauit; quo nihil efficacius est ad omnem duritiem in tropis, atque etiam figuris, molliendam.

336. *Emphasin* rhetoricam (nam est etiam grammatica quaedam in verbis propriis) esse dicunt tropum plus indicantem, quam verbum proprium, cuius loco ponitur: velut, cum dicatur *ira incensus* pro *iratus*, *flagrare cupiditate* pro *cupere*. Alii tamen sic fortasse rectius definiunt, vt sit virtus altiore praebens intellectum, quam verba per se ipsa declarent: vt in illo Virgiliano: *demissum lapsi per funem*: quibus verbis altitudo equi innuatur. Nam si rem vere reputemus, in illo genere non plus tropicis exprimitur, quam propriis. Neque enim v. c. *ira incensus* dicitur pro *iratus*, sed pro *vehementer iratus*, nec quicquam amplius in tropo. Omnino cauendum est, ne tropos vrgeamus nimis, et ex iis statim emphases extundamus, quod plerique in interpretando faciunt perinepte: velut *indagare* et *inuestigare verum* apud Ciceronem de Offic. I, 6. non est aliud, quam quaerere, quocum verba illa

permutantur. Sed de toto hoc genere iudicandarum emphasium locus hic non est dicendi. Alterum autem genus emphaseos figura potius est, quam tropus: est enim etiam in propriis, ut agnoscit Quintilianus, nec magis in singulis verbis, quam in iunctis, aut adeo tota ad grammaticam referenda.

CAP. III.

De Ornatu e Figuris.

337.

Figura est quaedam orationis vulgaris et simplicis cum virtute immutatio. Virtus autem illa duplex est. Nam vel suaviorem orationem facit, vel grauiorem, atque vtraque de causa adfert orationi ornatum. Suauitatem porro afferunt vel sono quodam, vel sensu, vel copia: nam et soni quidam natura delectant aures animosque, et quaedam sententiarum conformatio iucundior est, denique copia omnes natura capimur. Gravitatem autem efficiunt figurae vel eadem illa copia, si rei augendae exaggerandaeque seruit, vel affectu aliquo exprimendo. Atque ad hanc rationem etiam de figuris exponemus. Est denique figura ipsa duplex, altera in verbis, altera in sententiis.

338. *Figurae verborum* hae fere suauitati seruiunt: ἀντανάκλασις, seu *dilogia*, πλοκή, ἐπαναλήψις, ἀναδίπλωσις, ἐπάνοδος, πολύπτωτον, παρηγμένον,

μένον, παρήχησις, παρονομασία, ὁμοιοτέλευτον, ὁμοιόπτωτον.

339. Ἀντανάκλασις est, cum idem verbum bis, sed duplici sensu ponitur, vt in his, *dedit ei prae-rogatium suae voluntatis eiusmodi, vt ei pro prae-rogatiuis iam reddidisse videatur: amici viuamus, dum viuimus.* Eius species est *πλοκή*, quae rei nomen bis ponit, ita, vt semel ipsa, semel attributum eius intelligatur, vt in hoc Ouidii: *talis erat mater, si modo mater erat*, et Homérico illo Ἀχαιοὶ ἔκ' Ἀχαιοί.

340. Ἐπανάληψις est, cum idem verbum est in principio praecedentis et fine sequentis membri, vt in hoc: *Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo.* Ἀναδίπλωσις est in fine primi et initio secundi, neque modo in singulis verbis, sed etiam pluribus: *sequitur pulcherrimus Astur, Astur equo fidens: principum dignitas erat par; non par fortasse eorum etc.*

341. Ἐπάνοδος, cum ordinem dictorum inuertimus: *quod sequitur, fugio, quod fugit ipse, sequor.* Πολύπτωτον eiusdem nominis variis casibus, verbi variis personis ac temporibus, repetitio: *res cum re, caussa cum caussa, ratio cum ratione pugnabit: in quo triplex polyptoton est: insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra rempublicam factum iudicauit: ubi utro factae sint, incertum est, etc.* Nobilissimum exemplum in verbo est apud Homer. Odyss. τ. 204. Ceterum interdum in repetitione hac non tam est figura, quam negligetia, interdum non ingrata: cuius generis exempla sunt multa apud Liuium, etiam Ciceronem;

quale est illud ipsum, quod iam e Miloniana produximus. Videndum igitur, vtrum aliqua idonea de causa positum sit, an exciderit potius polyptoton. Ciceronem quidem libenter vti in nonnullis, praesertim adiectiuis, vt *multus, omnis* etc. reperient, qui attenderint.

342. Παρηγμένον est coniunctio coniugatorum, item simplicium et compositorum: prioris generis hoc est: *et nati natorum, et qui nascentur ab illis: sua se manu interemit*: posterioris in illo graeco: ἐγνων, ἀνέγνων, κατέγνων: et in omnibus fere oxymoris, vt in δώροις ἀδώροις. In ea figura saepe est etiam παρήχησις, quae est in similibus verborum iunctorum initiis, vt in illo *et nati natorum*: quod genus non modo non refugerunt veteres, vt obseruat Seruius ad Virgilium, sed etiam quaesiuere in nonnullis. Cicero quidem libenter vtraque figura vtitur, vt polyptoto. Similis est *Paronomasia*, quae est levis verbi mutatio, fitque vna et item altera litera vel mutanda, vel transponenda, vel addenda aut detrahenda: *Est inceptio amentium, haud amantium: neque pietam, neque fictam imaginem suam passus est esse: video me a te non conueniri, sed circumueniri.*

343. Ὁμοιοτέλευτα sunt, cum verba plura similiter desinunt, suntque plerumque etiam ὁμοιοπτώτα: vt in illis Ennianis apud Ciceronem: *haec omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam euitari, Iouis aram sanguine turpari.* Sed haec quoque saepenumero excidunt scriptoribus per negligentiam, vt in illo Ciceronis, *fortis animus et magnus*

magnus duabus rebus cernitur, et aliis: quae discernere facile erit e contextu.

344. Et in harum quidem figurarum usu haec cautiones sunt: prima, ut ne studiose quaerantur, sintque ita rebus aptae, ut ab iis natae, non a dicente excogitatae esse videantur: secunda, ne nimis frequententur: quaesitae enim videntur, et satietatem afferunt frequenter positae: tertia, ut usum bonorum scriptorum consulamus, et sequamur, ut in polyptoto et parechesei. In quo genere dicendi locum habeant, suo loco dicetur.

345. *Gravitati* profunt hae: *ellipsis*, *pleonasmus*, *asyndeta*, *polysyndeta*, ἐπιφορὰ, συμπλοκή, ἐπίζευξις, κλίμαξ. Αὐξησιν et λιτότητα, siue ταπεινότης, non addam: sunt enim potius tropi, hoc est, permutationes verborum.

346. *Ellipsis* rhetorica (nam etiam grammatica est, quae elegantiae servit interdum, ut supra dictum) est omissio verbi cum aliqua vi: quae cernitur in exprimendis affectibus, ut in illo Ciceroniano in Verrinis: *huncine hominem? hancine impudentiam? hancine audaciam?* In redundantia contra est *pleonasmus*, habente aliquam vim in adfirmando vel mouendo: nam in ceteris grammaticus est, de quo alibi: ut *his auribus audiui*: in quo fortior affirmatio est. Vtrum grammaticae an rhetorice usurpentur, locus quisque indicabit. *Asyndeton* est in ommissione frequenti copulae: *Polysyndeton* in frequentatione. Vtrumque suo loco usurpatum magnam vim habet: illud in celeritate, incitatione animi, multitudine exprimenda, hoc in multitudine et magnitudine: unde

plurimum sublimitati prodesse docet Longinus S. 19. 20. 21. si loco idoneo vsurpentur, obesse, si alieno.

347. Ἐπιφωγὰν vocant repetitionem clausularum: cuius graue genus est hoc, quod repetit responsionem eandem aliquoties post plures interrogationes, magnamque vim habet in augendo et exaggerando, quod vel multitudini vel magnitudini demonstrandae feruit. Tale est hoc Ciceronis: *Doletis tres exercitus populi R. interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos ciues? eos quoque voeis eripuit Antonius. Auctoritas huius ordinis afflictā est? afflixit Antonius.* Eique simillima est συμπλοκή, quae etiam initia similia habet, vt in Agr. II, 9. *Quis legem tulit? Nullus. Quis maiorem partem populi priuauit suffragiis? Nullus. Quis comitiis praesuit? Nullus etc.* Extra quam in eo, quem dixi, loco talibus vti, ineptum et frigidum fit. Neque minorem vim habet ἐπιζευξίς, quae verbum repetit cum vi: *Nos, nos, dico aperte, consules, desumus: fuit, fuit hoc quondam in rep. consuetudo: nunc, nunc insurgite remis.* Plerumque etiam haec vis est gradationis, quae eodem verbo sequentia antecedentibus iungit, vt in illo Ciceronis: *in vrbe luxuries creatur; ex luxuria auaritia existat necesse est: ex auaritia erumpit audacia: inde omnia scelera et maleficia gignuntur.* Item in illo Ouidiano: *Viderat hanc, visamque cupit, potiturque cupita:* vbi eleganter celeritatem exprimit.

348. His omnibus latius patet vsu anaphora, quae est eiusdem verbi in principiis frequens repetitio; cuius ne exemplum quidem attinet ponere:

nere: habetque magnam vim in ornandis argumentis grauioribus, et amplificando. Ea hodie valde abutuntur vernaculi oratores, qui etiam in interpretando, definiendo, tenuissimisque rebus explanandis, frequentant, putantque, se egregie viuידam, ita enim loquuntur, orationem effecisse, cum frigidissimam reddiderint. Commoti animi est haec figura, et commouentis oratoris. Iam ardebat Cicero, cum vteretur illis: *nihilne te nocturnum palatium*, et reliquis. Quare tirones admoniti sibi ab ista peruersitate cauebunt.

349. Ad copiam ex hoc genere figurarum duas valere dixerim, *synonymiam* et ἐξεργασίαν, siue ἐπιμονήν. Verum istae, vt opinor, proprie figurae non sunt. Itaque de iis dicemus in capite, de copia. Atque etiam in *figuris sententiarum* sunt plures, quae non sunt vere figurae, hoc est, imutationes vulgaris orationis, et quidam quasi gestus venustiores aut grauiiores, sed potius fontes copiae, ut *digressio*, *periphrasis*, *definitio*, *distributio*, *congeries*, *gnome*, νόημα, *aetiologia*, *exemplum*, *similitudo*: de quibus adeo proximo capite agemus, partim supra egimus.

350. Quae autem proprie figurae rerum dicuntur, ex iis ad suauitatem maxime valent, quae *antitheta* et *oxymora* dicuntur, *periphrasis*, item *inopinatum*. Sed *inopinatum* (παρὰ προσδοκίαν) iocis et dicteriis seruit, quae in epistolis, dialogis et comoediis locum habent, non facile, hodie quidem, in oratione: *antitheta* autem et *oxymora* in omni oratione locum habent.

351. Et *antitheta* quidem sunt, cum contraria
contra-

contrariis opponuntur: quod fit tripliciter, vel sic, ut verba singula singulis, vel bina binis, vel sententiae sententiis opponantur: ut in his: *ex hac parte pugnat pudor, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio etc.* Catil. II, 11. *non me poenitet mortales inimicitias, amicitias sempiternas habere: domine- tur in concionibus, iaceat in iudiciis.* Huic tertio generi similis est ea, quam distinctionem dicunt: *populus Romanus priuatam luxuriam odit, magnificentiam publicam diligit.* Referri huc possunt etiam sententiae e contrariis, et enthymema (§. 154. 155.) et ἀντιπαράσεις siue ἀντιρροφαί (§. 171.) et ἐπ'άνωδος, quae, qua sententiam ἀντιμεταβολή dicitur. Oxymorum autem est e disiunctis et repugnantibus, ut: *insaniens sapientia, concordia discors, otium negotiosum etc.* cuius generis magna copia congesta a Rittershusio ad Oppianum: item *cum ratione insanire: deceptaque non capiatur.*

352. Iam in his esse magnam suauitatem, suus quemque sensus docet. Ea oritur e contrariis, quibus, ut alibi dictum, natura delectamur: e breuitate porro, quae ab his nunquam abest: denique in nonnullis etiam e numero, qui in iis sponte nascitur, ut alio loco videbimus. In oxymoro etiam ex hoc, quod speciem falsi prae se fert, sub eoque latet verum: in quo intellecto existit quaedam acuminis species, qua et ipsa capitur animus, interdum etiam admiratio.

353. Atque hac de causa omnes scriptores, qui acuti esse vellent, et ingenii ostentationem, de-
stationem

Stationem admirationemque legentium vel audientium maxime spectarent, oratores, poëtae, historici, frequentes fuerunt in his figuris, veluti Iſocrates, Ouidius, Plinius, Tacitus, Seneca. Neque refugiunt alii, in grauiori genere dicendi, sed sunt in iis moderatiores: quos sibi imitandos putabit eloquentiae verae studiosus. Ceterum antitheta non modo ad delectandum, sed interdum etiam ad mouendum valent, vt multis exemplis apud Demosthenem et Ciceronem patet, praesertim in obiurgatione et reprehensione grauiori, quae fit per comparisonem, vt apud Thucydidem I, 70. in oratione Corinthiorum.

354. *Periphrasis* alia copiae seruit, alia ornatus suauitati: posterioris generis est (nam priori hic non vtimur), cum res non suo verbo appellatur, sed pluribus verbis exprimitur, vel augendi, vel minuendi causa, vel saltem occultandae turpitudinis alicuius, quae est in proprio verbo. Tale illud in Miloniana: *fecere serui Milonis, quod quisque suos seruos in tali re facere voluisset, pro interfecere Clodium*: cui simile est in Lysiae Or. I. p. 55. et Midiana Demosthenis. v. Longinus. S. 28.

355. Ad grauitatem autem pertinent figurae hae: *Praeteritio, communicatio, occupatio, dubitatio, concessio, interrogatio, correctio, incrementum, diatyposis et hypotyposis, sermocinatio, prosopopoeia, exclamatio, epiphonema, aposiopesis.*

356. *Praeteritio* est, cum maxime, sed breuiter, dicimus, quae nos non dicturos simulamus: quod fit in primis in leuioribus, quae enucleata leuitatem maxime conspicuam faciunt, et in argumentorum

torum condensatione, de qua supra §. 221. unde vis huius figurae facile intelligitur. Exempla egregia sunt apud Ciceronem Manil. c. 16. Agrar. I, 7. etc. *Communicatio* est, cum auditores in consilium vocamus, ipsis, atque etiam aduersariis, iudicium permittimus: quod prodest in priori genere ad conciliandos oratori auditores, in utroque ad aequitatem causae intelligendam, et fiduciam in causae bonitate. *Occupatio* est, cum id quod contra nos dici potest, proponimus atque diluimus; quorum prius *ὑποφωγὰν*, alterum *ἀνθυποφωγὰν* vocant: estque potius genus refellendi, de quo supra §. 224. *Dubitatio* est, cum simulamus nos nescire, quid primum, aut quid maxime dicamus, vel ad docendum, vel ad mouendum: quorum illud indicat copiam rerum et argumentorum, hoc magnitudinem vel bene vel male facti. Exempla efficacissimae dubitationis vid. ap. Cic. Muren. c. 41. qui locus expressit Gracchanum illud de Or. III, 56. Mil. 37. v. plura ap. Manut. ad Cic. Verr. V, 48. *Concessio* est, cum aliquid, quamuis falsum aut iniquum concedimus, ut grauiora fiant reliqua: indicat enim fiduciam in iis, quae dicturi sumus, facitque simul attentum auditorem. Et hae quidem in docendo maxime vsurpantur.

357. Sed et in hoc, et genere *καθ'ημερόν*, frequens est vsus *interrogationis*, quae, vbi vulgo recto sermone vtimur, aut eo vti licet, eum inflectit interrogando. Ea valet primum ad persuadendum in docendo: quia non videtur interrogaturus fuisse orator, si quid in contrarium dici posset: deinde ad variandam orationem: tertio
ad

ad affectum exprimendum: quia omnes natura
 utimur interrogationibus, cum commotiores su-
 mus: praesertim si coniuncta sit cum *Apostrophe*,
 quae est allocutio vehementior eius, ad quem
 oratio proprie non dirigitur, ut rei, in oratione
 ad iudices: cui subest etiam iusiurandum, quod
 ubi loco ponitur, efficacissimum est: quale est
 Demosthenicum de Coron. c. 60. Etsi autem
 nulla figura aequae frequenter uti licet, tamen ca-
 vendum est, ne immodice utamur, cum uniuerse,
 tum, cum docemus, praesertim res tenues. In
 quo peccant nouitii oratores vernaculi, qui ita
 complent orationes interrogationibus, ut ob-
 tundant enecentque auditores, non excitent, fri-
 gidamque reddant orationem, non viuendam et
 incitatam.

358. Augendo exaggerandoque seruiunt *Cor-
 rectio*, quae tollit, quod dictum est, et melius gra-
 viusque reponit: *quam enim illi iudices, si iudices
 et non parricidae patriae nominandi sunt, grauio-
 rem reipublicae potuerunt infligere securim. O! cle-
 mentiam populi Romani, seu potius patientiam mi-
 ram et singularem: Incrementum, αὐξήσις Graeci
 vocant, cum quasi per gradus ab infimo ad sum-
 mum progredimur. Viuit? immo etiam in sena-
 tum venit, fit publici consilii particeps, notat et de-
 signat oculis ad caedem unumquemque nostrum. cf.
 pro Quint. c. 31. Phil. II, 25. vid. inpr. Quintil.
 VIII, 4. init.*

359. Est etiam grauis ad mouendum, et ad
 delectandum suavis figura, cum res acta verbis
 ita

ita exprimitur, vt oculis subiecta videatur: *diatyposis* dicitur, cum exquisitior est et copiosior: *hypotyposis*, cum simplicior et breuior: cuius generis luculentissima exempla sunt apud Demosthenem et Ciceronem. Demosthenis inprimis nobilis est de Coron. 53. ἐσπέρα γὰρ ἦν etc. et Lycurgi, c. Leocr. §. 11. Ciceronis est Phil. II, 20, 41. Plin. P. 22. cf. Quintil. IX, 3. In quo genere maxime artis est, deligere prudenter *περισάσεις*, quae consilio narrantis, et exprimendae rei augendaeque seruiant. v. Longin. S. 20. Neque minus efficaces *sermocinatio* et *prosopopoeia*: quarum illa loquentem inducit personam: haec vitam et orationem tribuit rei vita carenti. Illius pulcherri-
mum exemplum est in Mil. 34. huius in Catil. I, 7. Sermocinationi vicina est *ἡθοποιία*, quae non modo mores hominum, sed etiam dicta imitando exprimit: de quo genere dictum est capite de moribus.

360. *Exclamatio* quid sit, vox ipsa indicat. Ea vtendum est, vbi res magnas et graues persuaferis, et in graui motu animi, non in leuibus, subtilibus, docendis: cauendaeque ineptiae eorum, qui v. c. post quaecunque argumentum exclamando confirmant, graue esse: quippe alias nemo animaduverteret, aut crederet. Ei vicinum est *epiphonema*, post narrationem, aut demonstrationem, exaggerationemve rei grauis subiecta exclamatio. *Tantae molis erat Romanam condere gentem!* ap. Virgil. *Tantum religio potuit suadere malorum!* ap. Lucretium. Enunciaturque interdum per interrogationem, vt apud Silium: *Heu!*
quantae

quantae scelerum caussae mortalibus aegris, naturam nescire Dei? Huic subiiciemus *Aposiopesis*, quae abrumpit sermonem: Quos ego: sed motos praestat componere fluctus: estque efficacissima, cum fit propter grauem commotionem animi.

361. Ceterum etsi vsum figurarum satis declaratum puto, cum ipsa distributione, tum adpersis subinde admonitionibus: tamen non piget adicere verba Quintiliani c. IX, 2. *Sicut ornant orationem figurae, opportune positae, ita ineptissimae sunt, cum immodice petuntur. Sunt, qui, neglecto rerum pondere, et viribus sententiarum, si vel inania verba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, ideoque non desinunt eas neclere: quas sine sententia sectari, tam est ridiculum, quam quacere habitum, gestumque sine corpore. Sed ne hae quidem, quae recte fiunt, densandae sunt nimis: nam et vultus mutatio, oculorumque coniectus, multum in actu valet: sed si quis ducere os exquisitis modis, et frontis ac luminum inconstantia trepidare non desinant, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam velut faciem: quae ut stupere immobili rigore non debeat, ita saepius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Sciendum vero inprimis, quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Vbi vero atrocitate, inuidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contraposis, pariter cadentibus, et consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum in his rebus cura verborum deroget affectibus fidem: et ubicunque ars ostentatur, veritas abesse videatur.*

CAP. IV.

De Ornatu e Compositione, structura et numero.

362.

De materia ornatus, tropis et figuris, dictum est: restat de forma, quae est in *compositione singulorum verborum, structura membrorum, et numero*. Collocatio igitur *verborum* pertinet eo, ut in singulis verbis extrema cum primis concurrant non aspere, aut inepte. Asper concursus est, primum in hiatu, qui existit, si verbo priore in vocalem desinente, posterius a vocali incipit, adeoque offendit aures, ut olim, Cicerone auctore, Or. 44. nemo tam rusticus fuerit, quin vocales noluerit coniungere. Sed aliae vocales aliis leniorem duriorumque efficiunt. Neque minus asper concursus est interdum consonantium et vocalium, ut si dicas *ac aliam*, omninoque post *ac* verbum sit incipiens a vocali: sed in hoc genere minus acute audimus hodie. Ineptus autem ac ridiculus est concursus, ubi exoritur, quod detorqueri in sensum obscenum possit, qua de causa latinos potius dixisse *nobiscum* constat, quam *cum nobis*.

363. Laevis contra et suavis est collocatio, ubi vel consonantes cum vocalibus concurrunt, vel consonantes eadem: nam ita coeunt verba prope in unum, possuntque pronunciando coniungi et conglutinari, ut intervalla non animadvertantur. In quo genere inter Graecos diligentissimus Isocrates, cuius loca eiusmodi, ut et Sapphus carmen

men simili laeuitate, profert Dionysius de Structura Sect. 23. Exemplum e Cicerone hoc fit: *hae sunt impiis assidue domesticaeque Furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetunt*: in quibus non nisi quater consonantes concurrunt. Sed in hoc genere haec cautio est, ne nimis diligenter fiat: esset enim putidum: nec in omni genere orationis. Nam interdum etiam asperitas conuenit, et in oratione tenui negligentia construendi.

364. Illud quoque non alienum sit monere, etsi elegantiae magis est quam ornatus, obseruandam esse consuetudinem in iungendis verbis, vt quod priori, quod posteriori loco ponendum sit, teneamus. Nam etsi ordo alias liber est, tamen in nonnullis certus vsu fit, aut alia qua de causa. Sic dicendum semper *Lipsia vrbs, Albis flumen, Pompeius, vir clarissimus, fratres germani et gemini*: item ea adiectiua substantiuus subiicienda, quae rei naturam simpliciter exprimunt, non laudis causa dicuntur: at, quod dignius est et maius, vel prius, vel commune, praeponemus: item, ad quod maxime attendi velimus, vt *gravi teste priuatus sum*. Sed tamen in hoc posteriori genere nihil satis certum: saltem poëtae huic legi non sunt adstringendi, nec aliquid in talibus temere apud veteres mutandum.

365. Verum in verbis etiam sonus ipse spectatur: non modo haëtenus, vt sonantioribus verbis vtamur et grandioribus, sed etiam vt genus literarum naturae rei sit congruens. Nam aliae vocales sunt grandes et clarae, aliae obscurae et

minutae: consonae porro aliae lenes, aliae asperae. Harum igitur etiam in delectu verborum ratio habenda: nec non elegantioris consuetudinis in verbis contrahendis, omninoque in pronuntiando.

366. *Membrorum structura* (κώλων ἀρμογὴν Dionysius appellat) quae maxime vinculam reddit orationem, efficit eam, quae περιόδος graece, latine *ambitus*, *comprehensio*, *circuitus* vocatur: de qua paullo accuratius dicendum videtur: cum plerosque, etiam doctos, atque adeo de eloquentia praecipere ausos, videam, vim periodi non satis affectos.

367. Vniuerse igitur *periodus* est, cum sensus perfectus suspenditur per interiecta membra, quae ambitum efficiunt. Id quale sit, clarius intelligitur e formis periodi, et eius structura. *Simplex* igitur est, in qua est vna sententia principalis, sed ita, vt a subiecto ad attributum transitus sit, siue a parte vna principalis sententiae ad alteram, per interpositas enunciationes secundarias. Secundariae autem exponunt causas, conditionem, περιστάσεις temporum, et similia. Exempla sunt haec e Cicerone: *Tutores, pecuniam praetori, si pupillae nomine darent, praesertim grandem, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo dare possent, non videbant.* Vides, vt a subiecto *tutores* ad attributum *non videbant* transitur per ambages, primum antecedentis, *si pecuniam pupillae nomine praetori darent, praesertim grandem*, deinde alterius illius, *quemadmodum* etc. Porro: *Is ita sibi persua-*

persuadet, quod in tua prouincia negotii habet, nisi, te prouinciam obtinente, meis commendationibus confecerit, id se in perditis et desperatis habiturum. Prima pars sententiae principalis est: *is ita sibi persuadet*: altera: *se in perd. a. d. h. negotium, q. in t. p. h.* Ambitus est duplex, primus a praeposita re, de qua agitur, *quod i. t. p. h. n.* alter a conditione: *nisi t. p. o. confecerit.*

368. Fundamenta autem huius structurae sunt haec: Primum, quae natura, tempore, cognitione priora sunt, ea etiam priorem locum desiderant, idque fere indicant particulae coniunctivae, *cum, si, quoniam, etsi*, et aliae: alterum: quae natura sunt copulata, ut antecedens et consequens, causa et effectus, ea etiam eadem periodo comprehenduntur, eo ordine, quo dictum: tertium: membra, quae a relatiuo pronomine incipiunt, aut alio verbo relatiuo, ut *quantus, qualis, quoad, quemadmodum*, ea praeponenda, ut ambitum efficiant.

369. *Composita periodus* est ex antecedente et consequente, vel vno vel pluribus: unde bimbres, trimembres, et quadrimembres dicunt. Hic primum, quod antecedens est natura, et cogitatione, id etiam debet esse loco, in periodo: deinde, in antecedente et consequente struendo eadem tenenda, quae in periodo simplici. Vnum exemplum apposuisse fat erit e Cicerone, sed dissolute (dissoluta enim et dissipata opponuntur vinctis periodo.) *Faciendum mihi putavi, ut tuis literis breui responderem, cum tu tam multis verbis ad me de improborum oratione scripsisses: etsi videbam, quantum ex tuis literis intelligere potui, te hanc epistolam esse lectu-*

(M 3)
rum,

rum, cum ad urbem esses, refrigerato iam leuissimo sermone hominum prouincialium. Hic primum pars ea, quae ab *etsi* incipit, esse antecedens debet, cum ipsius particulae causa, tum quia natura prius est, quod in ea inest: impeditenti enim cogitatio prior est eius sublatione: deinde in illa ipsa membrum, *quantum ex tuis literis intelligere potui*, propter *relatium quantum*, praeponendum verbo sic: *etsi, quantum, e. t. l. i. potui*: tertio, membrum *cum ad urbem esses*, eadem de causa, et propter rei naturam prius est, quam lectio: unde fit: *te, cum ad urbem esses, h. e. e. lecturum*: poteratque etiam praeponi alterum, *refrigerato i. s. l. h. p.* denique in consequente membrum, *cum tu tam multa* etc. prius esse debet, eadem de causa, qua principale, *faciendum mihi putavi*, sic: *tamen* (quod accedit, quia factum est consequens) *cum tu t. m. verbis* etc. *faciendum mihi putavi, ut* etc. Atque ita fit pulcherrima periodus bimembris: qualis planissime est apud Ciceronem ad Div. III. 8.

370. Atque ad hanc formam et de aliis iudicari, aliaeque strui debebunt: proderitque ad hunc modum dissoluere bene structas periodos et membrorum structuram demonstrare. Idque ut faciant subinde magistri in veterum graecorum latinorumque interpretatione, auctor sim. Cetera, quae de periodis in vulgaribus libellis traduntur, nullum, neque ad intelligendum verum periodorum artificium, neque ad eas struendas profunt. Itaque ab iis libenter abstinemus.

371. Ceterum hoc artificium inuentores habuit Thrasymachum, Gorgiam, aliosque illius aetatis Sophistas. Nam apud Herodotum, Thucydidem, et antiquiores nullum eius vestigium: quod et animaduertendo inter legendum obseruari potest, et dudum obseruauit Cicero Or. 65. 71. nisi si quid eis eiusmodi excidit, quod fortuitum potius esse, quam consilio positum, facile apparet. Inuentum autem est, tam, vt suauitas orationi conciliaretur, quam, vt perspicuitas, vt recte Aristoteles iudicat Rhet. III, 9. itemque breuitas. Ordo enim rerum, et naturalis copulatio, melius et facilius intelligitur in oratione vineta, quam dissoluta, et in parua membra confecta. Nam inter audiendum non datur tempus cogitandi de membrorum inter se coniunctione. Desiit post apud Graecos usurpari, vitio inprimis, et opera Dialecticorum, et Stoicorum, vt e Dionysio l. c. c. 4. intelligas.

372. Vfus periodorum latissime patet, habetque in omni genere dicendi locum. Nam inter Graecos etiam philosophi, in dialogis, frequenter vtuntur, vt Plato, et Xenophon, cui in vincienda oratione simillimus est Cicero: et inter Latinos Cicero, in epistolis, et philosophicis libris, Caesar in Commentariis, etsi simplicissime scriptis, tamen saepe longis periodis vtuntur. vid. v. c. B. G. VI. 36. Cicero, qui etc. VII, 33. Caesar etsi, etc. Vnde etiam patet, non veritos esse elegantissimos scriptores, ne perspicuitati obessent. Cauendum tamen, primum, ne sint iusto longiores, et ita impeditae potius, quam structae, vt aut obscuritas
(M 4) existat,

exsistat, aut intentio audientium fatigetur: deinde, ne sint continentes ac nimis frequentes: habet enim aliquam affectationem artificii, et fatigat. Periodi longiores πνεύματα, et τάσεις vocantur: πνεύματα, quae vno tamen spiritu pronunciari possunt: τάσεις, quae ne hoc quidem.

373. Itaque etiam sine periodis dicendum: quod fit, vel per *incisa* s. *commata*, vel per *membra* s. *cola*. *Incisum* est, quod perpauca verbis constat: eiusque fines ita describunt veteres, ut non ultra octo syllabas ei concedant: cetera vocant *membra*: oratioque dicitur *membratim fusa*, ubi membris dissolutis utitur. *Incisa* sunt illa Stoicorum de dolore consuetaria: *si longus, levis: si grauis, brevis*. *Membra* dicunt esse haec: *Nonae sunt hodie Sextiles: hora nona conuenire coepistis: hunc diem iam ne numerant quidem etc.* *Oratio dissoluta* est, quae vel per *incisa*, et *membra* abrupta, progreditur, vel *membra*, aliquo quidem modo per particulas iuncta, sed non structa ea, qua ante demonstraui, ratione: quae vulgo etiam in periodis numerant.

374. *Numerus*, graece εὐθμός, (nam μέτρον est poetarum numerus, qui est in prosa vitiosus, sed tamen subinde excidit optimis scriptoribus) est quaedam orationis conformatio, delectans aures ipso sono: inuenta illa ab iisdem, quos ante commemoravi, Sophistis, perfecta ab Isocrate. vid. Cic. Or. 52. Exsistit autem numerus sua sponte, primum e periodis, deinde sententiarum quadam conformatione et concinnitate, velut
ex

ex antithetis, ex enthymemate eo, quod est e contrariis per interrogationem, item, cum paria paribus referuntur: vt in his pro Mil. 4. *Est haec non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus* etc. et pro Roscio Amer. 26. *quid tam est commune, quam spiritus viuus, terra mortuis* etc. Hoc genus frequens est apud Iso- cratem.

375. Efficitur autem insuper numerus certis pedibus in principio et clausulis, eorumque permissione in medio. Principem hic locum tenent clausulae, quia maxime animaduertuntur. Hae igitur apte numeroque cadent, si constent ditrochaeis, vt *conquiescit, comprobauit, antispastis, vt fateretur, epitritis, vt probauerunt, conquiescent, et paeonibus, vt videatur*. In principio libertas magna est, sed tamen reperias crebro et hic paeonas, ditrochaeos, anapaestos, qui sunt valde sonori. In medio autem miscentur ita, vt neque nimis tardam, neque nimis volubilem orationem efficiant: nisi vbi sententia peculiarem aliquam vel tarditatem, vel celeritatem requirit: tarditatem, propter grauitatem rei, aut tristitiam, aliumve quem motum tardum animi: celeritatem, ad exprimendam siue rei celeritatem, siue animi incitationem: de quo in loco de sublimitate dicemus. Ceterum de toto hoc capite omnium luculentissime exposuit Cicero in Oratore a c. 44. vsque ad finem: inter Graecos, post Aristotelem, peculiari libro Dionysius Halicarnassius.

CAP. V.

De Ornatu e Copia:

376.

C*opia elocutionis* cernitur partim in *commutatione*, partim in *verborum frequentatione apta*. *Commutatio* orationis fit duabus rebus, vel verbis, vel figuris. *Verbis* commutatur oratio, si eandem rem aliis semper vocabulis et phrasibus enunciamus, etiam alia constructione: unde oritur varietas, index copiae, et delectans auditorem. Itaque sic faciemus, nisi idonea in promptu sit causa eiusdem verbi usurpandi, aut aliud aptius, vel aequè aptum, non suppetat: quo nomine laudatur etiam locus Homeri supra laudatus ex Od. τ'. 204. v. Hermog. de Method. c. 4. quamquam fit etiam saepe apud optimos scriptores per aliquam simplicitatem, quam ἀφέλειαν graeci dicunt, et negligentiam non ingratham: de qua nos aliquando separatim scripsimus.

377. Huius commutationis facultatem maxime petere debemus a diuitiis linguae: quae ut erunt maiores, vel minores, ita maior dabitur facultas commutate dicendi. Diuitiae autem linguae sunt, primo, in synonymorum et phrasum idem significantium multitudine, deinde in varietate construendorum verborum. Synonyma autem non subtilitate dialectica capimus, ad quam si exigantur verba, pauca in omni lingua, aut, ut nonnullis placet, nulla reperientur, sed rhetorice: ut
sint,

sint, quae sibi substitui, saluo sensu, e consuetudine populari loquendi, possunt: ea quae sint, mox dicam. Ceterum has diuitias esse magnas in lingua latina, praesertim in phrasibus, quis nescit? Innumerabiles v. c. sunt formulae, quibus aliquem mortuum indicamus, atque similiter in aliis. Haec igitur copia synonymorum et phrasium debet esse in promptu: nec male consulerunt pueris, qui talia congefferunt v. c. Erasmus, vir magnus, non descensurus ad hunc laborem colligendi, nisi utile fore vidisset. Eademque de constructione dicere licet: veluti in narrando, cum eiusdem subiecti plura sunt praedicata, licet, ope participiorum et coniunctionum, ita variare σύνταξιν, vt vnum praedicatum videatur; quod nulla, praeter graecam et latinam, habet.

378. Figurae commutationi seruientes sunt *interrogatio*, quae inflexe dicit, quod ante oratione recta expressum fuerat: *sermocinatio*, quae aliquem inducit secum loquentem, quod ante recta dixerat. Veluti hoc: *sapiens se non sibi soli, sed etiam patriae natum putat*: sic ad sermocinationem redigitur: *sapiens sic saepe secum loquatur: non mihi soli natus sum, sed partem vitae meae repositit patria* etc. porro λιτότης, de qua supra §. 330. omninoque *negatio*, vt Xenophon Φανερόν, et mox ἢ ἀφανές: qui cum Platone in hoc genere copiae est admirabilis.

379. Verborum porro frequentia oritur, primum, e synonymorum coniunctione: quae, vt dixi, latius capimus, sic, vt etiam tropica verba intelligamus. Et interdum quidem ea, quae proprie

prie synonyma sunt, iunguntur, et quidem in disputatione subtili, in explicando ac docendo, imprimis in definiendo: non ornandi quidem causa, sed ut iis promiscue post uti ad orationem varian- dam possimus: veluti Cicero Or. 64. *quem Graeci περιόδοι, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptio- nem dicimus*: quae sunt omnia eiusdem rei nomi- na, non admodum diuersa: et sic pluribus aliis locis. Alia ratio est, cum ornandi causa proprium et tropicum, aut plura tropica iunguntur, quod est frequentissimum omnibus, nec vlllo modo vi- tiosum: quippe varia illa verba eandem quidem rem, sed alio modo exprimunt, ut cum *liberali- tas et benignitas siue beneficentia* iunguntur: *in- vestigatio atque indagatio veri: frangi debilitari- que*, et similia. Nam ex istis synonymis inter- dum alterum causam, alterum effectum exprimit, ut *liberalitas et beneficentia, frangi et debilitari*: aut sunt tropi a diuersis generibus ducti, ut *inue- stigatio et indagatio*: genus et species, aut eiusdem generis species, alioque simili discrimine seiuncta.

380. Oritur haec frequentia porro ab ea, quae ἐξεργασία dicitur, vulgo in figuris numerata, est- que phrasium idem valentium coaceruatio, qua poëtae imprimis, nominatim Ouidius, libenter vtuntur. Ea ratio virtutem nullam habet, si sunt propemodum absolute pares, quod secus est, vbi significatione differunt; non haëtenus, ut de alia re sint, sed ut aliam partem rei exprimant. Ha- bet enim omnis res permultas quasi facies, qua- rum vnaquaeque formulas dicendi praebet: in-
suntque

suntque in causis, signis, partibus, modis, effectis, adiunctis: quas qui potest reperire, is est in hac copia felicissimus. Veluti Ovidius Trist. III, 12. quindecim versibus, nouem diuersis modis expressit hoc: *Veris iam initium est*: ductis illis a variis signis, partibus, causis, euentis *veris*: atque similia innumerabilibus locis licebit, inprimis apud hunc, reperire. Virgilius quidem, istam ad rationem, quinquaginta amplius modis expressit hoc vnum, *arare*, siue *agrum colere*.

381. Atque hinc pendet etiam illud artificium, quod alibi (§. 161.) tetigimus, quo rebus tritis et vulgaribus nouitatem tribuere possumus. Neque enim debet existimari, eundem illum Virgilium, Ovidium, et alios, formas illas loquendi omnes ab aliis accepisse: sed, cum homines essent ingeniosissimi, qui vel perspicuas rerum omnium imagines concepissent, vel didicissent rem quamque in omnes partes cogitando versare, et ab omni parte intueri, animaduenterunt quam plurima, vnde duci formae loquendi possent, etiam quae aliis nondum venissent in mentem.

382. Oportet etiam commutatione vti in modo ponendae definitionis, diuisionis, argumentationis, exempli, in transeundo a parte vna ad aliam, ab argumento, exemplo ad aliud. Quod consequemur obseruatione varietatis elegantis, qua oratores graeci et latini vsi sunt, item in genere subtili, Xenophon in disputationibus Socraticis, et Cicero in philosophicis, nominatim de officio libris.

383. Itaque oportebit in ista copia horum aliorumque

rumque cognoscenda ita versari, vt, vnde et quomodo quaeque ducta sint, videamus: ita ingenium et ad eandem vbertatem alemus, et ad perspicientiam parem acuemus: ita paullatim illud artificium consequemur ipsi, erimusque in ornando et noui et copiosi. Sed ceteros copiae fontes indicabimus.

384. Existit igitur copia etiam ex *dilatatione verborum singulorum*: quae fit variis modis: primum *periphrasi*, quae rem circumloquitur potius, quam suo vocabulo exprimit: qualis est, *officina bonarum artium, mercatus bonarum artium*, pro *scola*; *Romanum nomen* pro *Romanis*, *oppressor libertatis* pro *tyranno*, *iter fato destinatum* pro *morte*, et similia: in quo genere poëtae sunt vberiores, qui multa propria circumloquendi genera habent. Ea sumitur vel a definitione et natura rei, vt in superioribus, et comparatione, aut e moribus, studiis factis, aliisque, quae accidentia philosophi vocant: vt *Romanae eloquentiae princeps*, pro *Cicerone*. Moderate autem periphrasi et opportuno loco vtendum: etenim puerilis est alieno loco, aut frequentata nimis. Huic generi vicina est *definitio* latior: quippe periphrasis, sicut tropus comparationis, ita definitionis descriptionisque compendium est, quae et ipsa interdum loco nominis poni potest: veluti pro his, *cum magno esset animo*, copiosius dicetur, *cum eo esset animo, vt omnes res humanas infra se positas haberet, planeque despiceret*. Neque vero solum substantiua, sed etiam alias quasdam orationis partes circumloquimur, vt adiectiua: *nullum honorem sibi haberi*

haberi potuisse, qui a te praetermissus esset, pro summum honorem sibi habitum: item verba, per formulas dicendi, et aduerbia, vt, eum sic tuetur, vt quem diligentissime.

385. Alter dilatationis modus est in distributione et partitione: isque est locupletissimus, et oratoribus vlitatissimus. Exempla sunt haec: moeret senatus, luget equester ordo, tota ciuitas confecta senio est: et in principio secundae Catilinae: Remp. Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges etc. Ab hoc distinguunt congeriem, ἀπαρίθμησης f. συναθροισμὸν, cuius exemplum est, quod vltimo loco posuimus. Nempe in distributione formas generis et partes totius, e subtilitate dialectica, ponunt, in congerie, qualescunque: quod nobis subtilius, quam pro popularitate rhetorica videtur. Itaque sic potius, si necesse sit, distinguamus, vt μεγιστὸς par-cior sit, congeries largior.

386. Alios fontes habent, qui de hac parte elocutionis scripsere, vt aetiologiam, gnomen, simile, exemplum, quae etiam figuris vulgo ponuntur. Sed ea copiam faciunt rerum, non verborum. Itaque de iis egimus in prima parte. Hi autem, quos posuimus, proprii sunt elocutioni.

CAP. VI.

De Generibus dicendi.

387.

Vt in omnibus rebus, ita in dicendo, maximum est, quid deceat, videre. *Decorum* autem *oratorium*

torium, et *oratio apta*, existit recto usu trium generum dicendi: quae oriuntur e triplici oratoris munere §. 11. Primum est *subtile ac tenue*, alterum *sublime*, tertium his interiectum, quod *mediocre* vocant.

388. *Sublimitas*, e disciplina Longini, quem in hac parte maxime auctorem sequimur, a quinque causis oritur: quarum prima est *in sententiis, quae magnae alicuius rei cogitationem afferunt*: altera *in vehementibus et generosioribus affectibus*: tertia *in figurarum certa conformatione*: quarta *in generosa et nobili elocutione*: quinta denique *in magnifica et numerosa collocatione*.

389. Primum genus sublimitatis, quod est in sensuum altitudine, gignitur maxime a natura, alitur tamen arte. Est enim, ut Longinus ait, quasi Echo magnitudinis animi. Nam, qui a natura abiectus est ad humilitatem, humiliterque ac sordide per omnem vitam sensit, non potest capere rerum magnarum illustrem cogitationem. Atque ut in rebus humanis nihil celsius est, admirationeque dignius magnitudine animi, et factis, ab magno animo profectis: ita etiam dicta inde nata admirabilia sint necesse est: quod est sublimitatis proprium. Itaque Horatius mirandum negat, si poeta magnus, qui maxime sublimitate hac censetur, non existat, cum omnes a pueritia ad quaestum et sordes sint totis animis conuersi. Alitur autem generosa indoles ad hanc sublimitatem imprimis libertate, virtutibus, ut iustitia, beneficentia, aliisque, lectione denique eorum, quae magnifice vel dicta, vel facta sunt.

390. Magni sensus autem insunt vel in specie aliqua rei, propter magnitudinem admirabili, qualis est Eridis apud Homerum, Famae apud Virgilium: vel in imaginis, animum ferientis, confictione, qualis esse solet in διατυπώσει, de qua supra dictum: vel in effectu aliquo, qui sit velut umbra conspicua inusitatae magnitudinis; etenim magnitudine effectus metimur vires: quale illud est, quod Moses potentiae diuinae magnitudinem planissime expressit his verbis: *Dixit, fiat lux: et facta est lux*: etenim exprimitur magnitudo potentiae ex eo, quod nutu voluntatis efficitur lux, deinde, quod tanta celeritate: denique in omnibus rebus, quae vulgo mensurae magnitudinis putantur, de quibus diximus P. I. S. I. c. 3. si magnitudinem illustrem faciant.

391. Alter fons sublimitatis erat in affectu, et eo quidem magno et generoso, animum res humanas contemnentem vel virtutem admirantem indicante: quippe quidam sunt etiam humiles, ut tristitia, metus, invidia etc. in quibus nulla magnitudo, aut admiratio esse potest. Nam non potest, ut Seneca ait, de Tranq. c. 15, grande aliquid, et supra ceteros, loqui, nisi mota mens. Enimuero, quae cum grandi animi commotione dicuntur, in rebus grauib, ea commouent audientem vel admiratione, vel pari motu. Itaque omnes commouemur, Didonem iratam et furentem cum audimus. In hoc genere autem qui felices sint, intelligi potest ex iis, quae in capite de affectibus dicta sunt §. 97. f.

392. Tertium fontem fecimus figuras, non omnes, sed augendis rebus et motibus animi exprimendis aptas. Eae quae sint, et in verbis, et in senten-

tiis, indicatum est supra c. 3. §. 356. sed illud videndum est, ut sint loco posita, hoc est, a rei magnitudine euocatae, et affectu graui expressae. Itaque nec laborabit magnopere orator in quaerendis figuris, interponendisque: sed sponte occurrent cum rebus, praesertim in eo genere, quod ex affectibus oritur. Nam illud prius genus, quod constat altitudine sententiarum, sine graui motu animi, quo vtuntur saepe poëtae et oratores in genere demonstratiuo, non indiget grauioribus figuris, ne verbis quidem tropicis et grandibus.

393. In delectu verborum, qui erat fons quartus, videndum est primo, ut sint genere honestiora, et magnitudine productiora, ut *locupletatus*, *excruciat*, *perterrefactus*, *proditatus*, *cruciat*, *territus*, itemque sonantiora, ut *ferratus*, *regnator*, *amandatus*, pro *ferreus*, *rex*, *dimissus*: deinde, ut translata, sed cum dignitate, atque etiam nouitate, et interdum audacia atque excessu: nam magnitudo rerum metetur offensionem, quam audacia illa et excessus habere videatur. Interdum copia vtendum ex periphrasi, et distributione, et congerie, interdum breuitate, qualis est in isto Mosaico: nam in hoc genere interdum, praesertim vbi affectus, ira, indignatio, aut altitudo animi ipsa generat sublimitatem, copia obest. Dicendum etiam commutate, in numeris, temporibus atque modis, et oblique: poëticis etiam vti licet interdum cum dignitate, ut Cicero ait: ut *lymphatus*, *furiis agitur*.

394. Denique sublimitatem etiam siue gignit, siue exprimit et adiuuat, sensibilioremque reddit compositio verborum, membrorum, numerorum.

que

que grandis. Igitur primum verba ipsa debent esse productiora syllabis, et sonantiora vocalibus, interdum etiam aspera consonantibus, si res aspera sit, aut affectus asper: quo loco etiam initia et extrema verborum asperius concurrent, hiatusque crebri erunt: deinde membris utemur longioribus, et crebris periodis, cum simplicibus, tum compositis, iisque productioribus, ut aures impleant: denique numeris illigabimus orationem aptis rei subiectae: tardis, in re gravi, et ubi in rebus ipsis tarditas est, celeribus, ubi vehementia quaedam et celeritas est in sententiis: in primisque in clausulis videbimus, ut eae apte, graviter, ac numerose cadant: quod quibus numeris efficiatur, supra demonstratum est.

395. Sublimitati contrarium vitium est *tumor*, siue *frigus*: tumorem vocant, quia speciem habet sublimitatis et magnitudinis, cum vera sublimitas nulla subfit: frigus, quia nihil mouet audientes, cum sublimitas vera semper moueat animos, vel admiratione, vel alio quo affectu. Tumor igitur est, si partes externae sublimitatis, figurae, verba, comparent, sine internis, hoc est, nulla sublimi sententia subiecta: quod semper fit necessario, si quis in rebus paruis sublimia captet, aut sine motu animi, cuius idonea causa subfit: deinde, si res supra modum augentur, ut nec intelligi, nec credi possint, unde risus potius, quam admiratio consequitur: item, si quis, in oratione, poetarum utitur sententiis, ut Florus saepe fecit: denique, si verbis utitur dithyrambicis, tragicis, omninoque translationibus poeticis ac nimis duris et audacibus. Etenim poetis illa condonantur, tanquam profecta ab furore, quem

quem entusiasmum vocant; qui tamen et ipsi subinde modum excedunt, reprehendunturque merito: in oratione autem nullus excusationi locus relinquitur: denique epithetis, etsi veris, tamen nihil efficientibus quoque loco, vel ad augendum vel ad ornandum. Exempla suppeditabit Werenfelsius in diatribe de Meteoris Orationis, et alii.

396. In hoc vitium incidunt omnes, qui, aut ab ingenio et magnitudine animi destituti, sublimitatem orationis adfectant, aut non didicerunt dilectum habere, ac iudicare, quibus rebus apta sit sublimitas: aut nimis studiosi et cupidi sunt nouitatis; quod vitium necessario gignit sensus et verba nimis quaesita, aut inanem speciem habentia, semperque eloquentiam corrumpit.

397. Alterum dicendi genus est, quod *tenuē, submissum, subtile, elegans et acutum, enucleatumque* vocatur. Id imitatur consuetudinem quotidiani et familiaris sermonis, sed tamen cum virtutibus haud paucis, cum in sententiis, tum in verbis. Ac sententias quidem maxime desiderat veras et acutas, easque crebras, praesertim in oratione, epistolis item et disputatione philosophica; non iis scribendi generibus, quae propius accedunt ad consuetudinem populi: sed inprimis conuenit acutarum genus illud, quod materia censetur §. 159. cuius acumen a forma est, raro locum habet. In verbis debet esse rectum, hoc est, purum, perspicuum, et venustum atque vrbane, sed eo, quo supra demonstraui, sensu, quo etiam Cicero Brut. 75. Caesaris commentarios *venustos* vocat, Cornificius totum hoc genus *facetum*: in metapho-
ris

ris autem reliquisque tropis modicum, saltem verecundum, item in figuris, quarum ut quaeque maiorem vel ornatum, vel grauitatem habent, ita sunt alieniores: neque copiam amplectetur, sed breuitatem, quae tamen non obsit perspicuitati: in collocatione denique singulorum verborum erit negligentius, sed tamen non plane hiulcum aut asperum: saepius membris utetur, quam periodis, sed tamen et his, quas nec longiores respuit, §. 372. conformationem autem et concinnitatem §. 374. rarissime adhibebit: in numeris denique erit liberius, sed tamen non plane vagum et dissolutum.

398. Huius generis exempla digna imitatione sunt Caesaris Commentarii, Nepotis Vitae, Ciceronis libri e genere dogmatico multi, sed pulcherri mi de Officiis, epistolae ad Atticum omnes, ad alios item pleraeque. Sed eodem etiam saepe utitur in ceteris libris, et in orationibus, in primis pro Quintio, Roscio Comoedo, et Caecina. E Graecis in hoc genere laudatur Lysias maxime, Aeschinesque Socraticus.

399. Ceterum huius generis pulchritudo et suauitas, ut minus incurrit in sensus, difficiliusque animaduertitur et gustatur, nisi ab iis, qui ipsi venusto ingenio sunt, et in legendis huius generis scriptoribus triti et versati: unde fit, ut pueri non magno opere delectentur Nepote, Caesare, et Ciceronis iis, quae sunt ex hoc genere: ita est ad consequendum difficilior, auctore Cicerone, cuius verba subiecimus ex Orat. c. 23. *Submissus orator ab indiser-tis re plus quam opinione differt. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imi-*

tabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experiēti minus. Itaque plerique, dum volunt tennes esse, fiunt exiles, exsanguēs, aridi atque ieiuni, quod est contrarium tenuitati vitium; destituti quippe et recta valetudine, quam Cicero vocat, h. e. puritate ac perspicuitate in verbis, et colore ac succo salubri, ex urbanitate, tropis, sententiis et compositione.

400. Tertium genus est, quod *mediocre, temperatum*, vocant, quia est inter magnificum et tenue interiectum, vberius et splendidius tenui, sed copia et ornatu submissius et modestius sublimi. Itaque ei conueniunt omnia genera ornamentorum a sententiis et verbis, sed cum modo aliquo; vnde existit suauitas maxima, vt nihil sit eo genere, vt floridius et pictius, ita iucundius et dulcius.

401. In hoc igitur genere sunt latae et copiosae disputationes, et loci communes, sed sine vehementia et contentione et vehementioribus figuris: sententiae creberrimae, eaeque acutae et nouae: allusiones ad facta, fabulas, res naturales, placita philosophorum, ritus, formulas solemnes: metaphorae cum ceteris tropis crebrae, continuae et splendidae: figurae verborum omnes, etiam sententiarum, praeter vehementiores nonnullas: collocatio et structura laeuis, periodi elaboratiores, concinnatis et paribus relatis paribus, similiterque cadentibus: et numeri denique suauēs.

402. In hoc genere e Graecis longe princeps est Isocrates; sed eodem saepe vtuntur etiam Plato et Xenophon in Socraticis: e Latinis Cicero de Oratore atque etiam in Oratore, et Dialogis philosophicis, in epistolis haud paucis, atque etiam orationibus

bus nonnullis: ad quorum adeo imitationem se conferent, qui in hoc genere aliquid efficere velint.

403. Atque haec sunt illa tria genera dicendi, quorum usu perfectum oratorem iudicandum Cicero disputat, cum aliis locis, tum in praecclaro libro, qui Orator inscribitur: cui libro tantum ipse pretium statuit, ut ex eo, quid ipse in hoc genere iudicare posset, iudicari voluerit. ad Diu. VI. 18. Is igitur liber de hoc capite prouectionibus inprimis legendus. Sed de usu horum generum pauca addenda.

404. Tenui igitur genere vtemur in omnium doctrinarum elementis, vel scripto, vel voce tradendis, in disputatione omni de rebus subtilioribus, in commentariis rerum gestarum annalibusque, in epistolis ad familiares, in orationibus denique, et quidem vniuersis, si tenue argumentum ac subtile tractent, vbi secus fuerit, in partibus iis, quae ad docendum pertinent, velut in narratione, atque etiam interdum confirmatione ac refutatione, vbi ratio argumenti copiam et ornatum illustriorem non feret.

405. Mediocre genus sedem habet in disputationibus de partibus disciplinae, veluti philosophiae, grauioribus, de rebus diuinis et humanis, in ea, quae proprie historia dicitur, in epistolis de rebus maioribus, ad personasque grauiores et illustriores, denique in orationibus e genere panegyrico, quae materiam habent non maximam, aut affectuum capacem, atque etiam politicis,

vel grauiſſimi argumenti, ſed locis certis ac definitis.

406. Sublime denique genus proprium eſt orationibus, partim e genere panegyrico, cum verſantur in rebus perſonisque magnis, ſed tamen plerumque ſine parte ea, quae eſt a grauiori animi motu, partim e politico, quae quidem in rebus magnis, vel ſuadendis, vel diſſuadendis, in accuſando defendendoque, verſabuntur.

407. Ceterum recte iudicauit Cicero in plerisque orationibus, certe politicis, eſſe debere quandam aptam ex omnibus generibus miſturam. Etenim non eſt conſultum, ſemper per ſublimia ingredi: quippe fatigat audientem: neque vlla facile oratio tota ſublimis eſſe poteſt: eſt enim contra naturam. Nam ſiue ſublimitas a ſententiis ducitur, magnifice verbis, figuris, numeris, tractandis: nullum eſt argumentum tam copioſum et grande, ad quod plene abſoluteque explicandum non opus ſit ſubinde rebus tenuioribus, ſaltem eiſmodi, in quibus perſpicuitas magis ad intelligendum deſideretur, quam copia et ornatuſ illuſtris ad iniiciendam admirationem: ſiue a grauiori animi motu repetitur; non poſſunt grauiores affectus diuturni eſſe, aut per totam orationem durare. Itaque, vt ſe res dabunt, et natura modusque earum deſiderabit, ita genere vel tenui, vel mediocri, vel ſublimi vtetur orator in vna eademque oratione. Narrabit modo tenuiter, modo mediocriter: in argumentis modo ſubtilitate vtetur, modo copia e locis communibus et
ornatu

ornatu suauitatis, modo magnificentia. Etiam in in ipsis disputationibus eruditis, cum subtiliter et tenuiter disserter, vna cum re interdum efferetur altius, et copiosiore orationem ornatioremque reddet. Hac ratione modoque Demosthenem Ciceronemque vsum esse, et Cicero ipse docet, et lectio quemque poterit docere.

408. Sed praeter hanc triplicem distributionem generis dicendi, et aliae sunt vsitatae in Rhetorum scholis, de quibus aliquid dicendum videtur: non quo necessarium sit, sed ne quid praetermisisse videamur. Est igitur orationis quaedam distributio a nationibus ducta, cum aliud genus *Laconicum*, aliud *Atticum*, aliud *Rhodium*, aliud denique *Asiaticum* dicunt. Alia est a disciplinis arcessita, quae dicendi ac scribendi rationem in *philosophicam*, *historicam*, etc. partitur: alia denique a forma externa, quae in *dialogicam*, *epistolicam* etc. diuidit. Est denique distributio ab affectionibus, partibus, virtutibus vitiisque superiorum trium generum nata: cuiusmodi sunt Hermogenianae formae.

409. Iam quod ad primam diuisionem attinet, in ea male ponitur pars ea, quae Laconica dicitur. Satis constat, Lacones eloquentiae nihil tribuisse, nec Laconum orationem scriptam vnquam existisse, nedum peculiaris character orationis Laconicae in rhetorum scholis ferretur. Quintilianus quidem auctor est, XII, 10. olim duo tantum characteres dicendi celebratos fuisse in Graecia, alterum Atticum, alterum Asiaticum: sed postquam

Aeschines exsul Rhodi instituerit eloquentiae scho-
lam, et quasi coloniam, existisse genus ex utroque
mixtum, quod Rhodium diceretur: unde etiam Ci-
cero Rhodios oratores commemorat in Bruto c. 13.

410. *Atticum* igitur genus sic describunt, ut non
discrepet ab subtili ac tenui: quippe ei elegan-
tiam in verbis, acumen in sententiis tribuunt; eius-
que principes faciunt Thucydidem et Lyfiam:
quae opinio etiam Ciceronis tempore valuit: con-
tra quam late disputat in Bruto c. 82. f. et de opti-
mo genere orat. c. 5—9. Atticos quidem vel
maxime fuisse Platonem, Xenophontem, Isocra-
tem ac Demosthenem, nemo ambigat, eosque
principes eloquentia. In his autem non perpe-
tuam esse illam subtilitatem, ante diximus. Ita-
que auctore Cicerone, Atticum potius dicemus
eum, qui istis tribus, de quibus ante dictum est,
generibus recte ac loco uti possit: a quo absit ni-
mia redundantia in genere copioso, et contra in
genere tenui et moderato habeat illam Atticis,
maxime Platoni et Xenophonti, propriam venu-
statem, a qua hic quidem etiam apis Attica, et
oratio eius melle Attico plena dicta est, cernitur-
que maxime in usu Socraticae ironiae, continuatis
metaphoris nitidis, allusionibus lepidis, iocis festi-
vis, et sententiis facetis et acutis.

411. Ab eo differt *Asiaticum*, non sic, ut bonis
Attici generis careat, sed ut iis nimis abundet,
sitque praesertim vberimum copia, non modo in
verbis, sed etiam vel maxime in exornatione et
amplificatione. Oritur enim ab ingenii vbertate,
et

et rerum memoria comprehensarum copia, atque adeo a bono quasi succo et sanguine, sed nimis copioso. Itaque est etiam in laude. Cicero quidem ipse eo genere usus est, ante quam se Molo- ni dedidisset, eiusque specimen est oratio pro Roscio Amerino: sed ab illo monitus coepit illam redundantiam vitare. Atque etiam Horten- sii, qui secundus a Cicerone numeratus est, ora- tionem ex eo genere fuisse, auctor est Cicero Brut. 95.

412. His duobus interiectum aiunt fuisse *Rho- dium*, paullo copiosius Attico, pressius Asiatico: ex eoque genere Ciceronem esse volunt. Quod largiendum utique erit, si Lysias Attici generis exemplum est perfectum et vnicum. Sed ita etiam Demosthenes Rhodius orator erit: quod ineptum esse omnes vident. Si tamen tale ge- nus ponendum, non discrepabit ab Attico me- diocri et sublimi genere.

413. Quod ad alteram distributionem attinet, non videtur consentaneum, genus dicendi distin- guere e discrimine disciplinarum: tot enim ge- nera forent dicendi, quot sunt genera discipli- narum et artium, in quibus explicandis versari potest oratio. Neque externa illa scribendi for- ma, quae epistolas, dialogos, orationes etc. fa- cit, proprium dicendi characterem constituere potest, sed rei exponendae quoque loco natura. Atque etiam supra demonstratum est, quo ge- nere dicendi, in qualibet tali forma, pro natura rerum, sit utendum.

414. Re-

414. Restant formae orationis eae, quae ab Hermogene peculiari libello explicantur: ex qua distributione oratio est vel *perspicua*, vel *magna*, vel *pulchra*, vel *morata*, vel *concitata*, vel *decora*. Sed istae virtutes potius sunt generum dicendi, omninoque orationis, quam peculiare characteres, aut formae: de quibus omnibus iam dictum est suis locis. Ceterum ea iam breuiter in hunc locum cogemus.

415. Perspicuitas igitur est vel in verbis, vel in rebus. In verbis vnde vel oriatur, vel impediatur, iam dictum est §. 309. f. in rebus autem nascitur ex ordine §. 123. et copia iusta in explicando, exornando, §. 128. Obscuritas vnde fit, ex iisdem intelligitur locis. Sed in vtramque partem etiam valet breuitas: nam et obscurat, si non est legitima, et lucem adfert, si est iusta. Itaque de ea aliquid videtur dicendum.

416. *Breuitas* quae sit in narrando, supra dictum §. 195. sed vniuerse *breuitas* quae sit, dicendum, quando in eius iudicio plerique vehementer errant. Sed praemonendum illud est, quod non obseruant vulgo, breuitatem in hoc quoque genere esse e notionibus iis, quae non absolute intelligantur, ac per se, sed e comparatione. Nam, cum breuitas ita amplectenda sit, vt non modo conseruetur, sed etiam adiuuetur perspicuitas, item, in oratione, ne impediatur persuasio, sed facilius reddatur: esset enim alias haud dubie in vitio: satis autem constat, eam esse diuersitatem ingeniorum humanorum, et a natura, et a doctrina,

na, vt non eadem facilitate et celeritate vel capiant rem quamque omnes, vel moueantur, cf. §. 128. efficitur, vt alia breuitas fit in oratione subtili, quae pertineat ad viros acutos et doctos, alia in ea, quae habeatur ad populum, fitque iusta omnino breuitas, in rebus quidem, si nihil amplius afferamus, quam quod sufficiat ad intelligendum, aut ad persuadendum apud eos, ad quos dirigitur oratio, in verbis autem, si nihil ponatur, quo omisso res aequae possint intelligi. Id autem definire, non est, nisi valde triti in his rebus iudicis, nedum, vt quisque de breuitate possit iudicare, qui haec eloquentiae studia vix attigit. Ceterum, hoc constituto, dico, esse breuitatem cumprimis in Demosthene et Cicerone, praeterquam in iis locis, vbi data opera copiosiores ad delectandum esse voluerunt.

417. Breuitati in rebus seruit maxime delectus eorum, quae sufficiunt ad intelligendum, quae intelligi volumus, accommodatus ad personas, ad quas oratio pertinet: quod est perdifficile, praesertim in narrando: de quo genere breuitatis alio loco dictum: in quo sane diligentior Cicero, quam Tacitus et Plinius, satis attendenti reperietur. In verbis prodest omissio eorum, quae consuetudo bene loquentium omittere solet §. 307. inanium epithetorum, et tautologiae fuga, tum contraria eorum, quae copiae sunt efficientia, velut nomen pro periphrasi et definitione, et similia. Vtrique generi profunt periodi apte textae, per participia inprimis: per quas ad paucos saepe versiculos, salua perspicuitate, redigi possunt

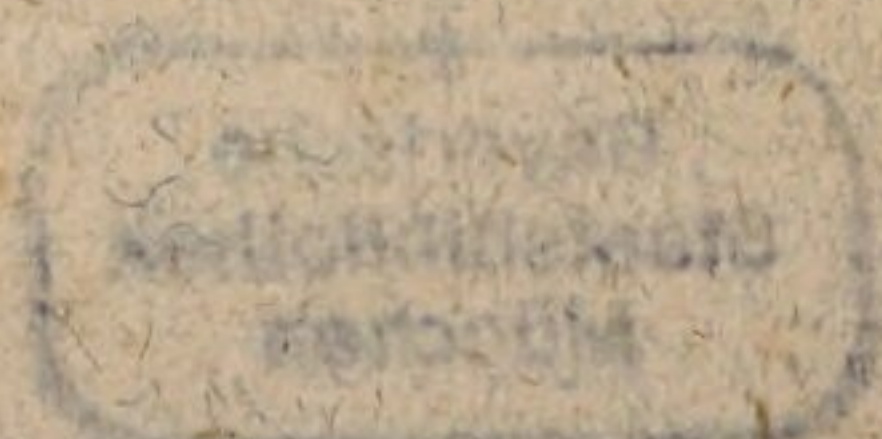
sunt totae aliorum, dissolute et membratim scribentium, paginae. Quo magis patet error grauis eorum, qui, vbi crebra et breuia membra vident, vt in Plinio, Tacito, Seneca, ibi breuitatem orationis agnoscunt, non autem in iis, vbi crebras periodos, inprimis longiores.

418. Sed vt iusta illa et legitima breuitas probanda est: ita cauendum, ne, ea alieno loco vtenda, inepti simus. Etenim, vt in cibo, potu, vestitu, aliisque rebus, non contenta est humana natura, sed etiam copiam quandam ad delectandum desiderat, et tanto quis putatur esse beatior, quanto magis etiam copia, vbi tempus locusque suadent, vti potest, qui suo tempore non vtitur, cum possit, auarus ac sordidus: sic etiam in dicendo expectatur interdum copia, et ad relaxandum a contentione animum, et ad delectandum. Istis in locis breuitate vti, etiam iusta illa, tam in vitio est, quam si copiosus sis, cum sola intelligentia, non delectatio desideretur.

419. Illud autem multo magis cauendum, ne in breuitatem incidamus, quae sit vitiosa propter obscuritatem, non quae certis hominibus videatur, sed quae omnibus, maxime in oratione, quae auditur, non legitur. In quo vitio sunt e Graecis Thucydides, e Latinis Sallustius, Tacitus et alii, quorum breuitatem imperiti, acuminis opinione capti, admirantur. Sed ad reliquas formas veniamus.

420. *Magnitudo et concitatio* sunt virtutes generis sublimis: et illa quidem, qua sensus, maxime

me e primo fonte oriunda, haec ex altero: qua verba, illa e troporum, et figurarum illustrium vfu, collocatione graui, numerosisque periodis, haec ex acrioribus figuris maxime, et membris crebris et abruptis. *Pulchritudo* contra, est virtus generis medii, quae existit necessario, si oratio sit talis, qualem supra descripsimus. *Morata* autem oratio quae sit, et quomodo efficiatur, satis, opinor, elucet ex iis, quae de moribus dicta sunt. *Decora* denique est, quae tribus generibus dicendi eorumque virtutibus recte vtitur. Adeo verum est, quod Aristoteles iudicat, distributiones formarum, praeter illam triplicem, esse inutiles. Haec de elocutione.

Ernesti, Johann August,

Initia Rhetorica

Lipsia 1770

L.eleg.g. 130

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10573818-1

VD18 14451522-001